

L. Popovová, Zátiší s houslemi, 1914

N. Gončarovová, Portrét Larinovova, 1913

VLADIMÍR SPOUSTA

Integrace umění jako prostředek komplexní umělecké výchovy*

Když jsem se zhruba před 46 léty ocitl před svými prvními žáky, byl jsem zaplaven slastným pocitem z toho, že budu spoluúčasten při utváření jejich osobnosti, že jim budu moci pomáhat hledat jejich místo na této planetě. Ve shodě se svou odbornou specializací jsem o to usiloval zvláště na poli hudební a literární výchovy. Na počátku své učitelské dráhy jsem však ještě nevěděl dvě věci. Jednak to, že výchova ke kráse ukryté v umění náleží mezi *profesně nejnáročnější výchovné projekty*, a jednak to, že tak, jak je do našeho školského systému zakomponována, může být úspěšně realizována jen umělecky a pedagogicky výjimečně schopnými a erudovanými učiteli.

Tehdejší (ale i stávající) systém vyučovacích oborů preferuje paralelně probíhající výuku, čímž však nedává učitelům velký prostor pro vlastní experimentování. Protože nepochybuji o tom, že každá „jednokolejnost“, každá úzká specializace bez širšího mezioborového vidění je zavádějící a může se stát nebezpečnou pastí, v níž zapadnou i výsledky mnohaleté práce, pomalu, ale jistě se ze mne stal *homo perturbator* – člověk neklidný a nespokojený se současným stavem.

A proto jsem hledal způsob,

1. jak by bylo možno v omezeném prostoru těchto vyučovacích programů dosáhnout vyšší kvality uměnovýchovného působení a
2. jak by bylo možno zvýšit účinnost nejen umělecké výchovy, ale i estetické a axiologické výchovy. Začal jsem tedy promýšlet možnosti *koordinace a integrace několika druhů umění*. V této oblasti také vidím skromný vklad svého dosavadního vědeckého usilování.

Pokus o diagnózu kulturního klimatu současné společnosti

Dvacáté století bývá prezentováno jako *století krizí*: krizí ekonomických a ekologických, etických a ideologických – krizí postmoderní společnosti. V intencích postmoderního pojetí světa se bortí zažitá struktury a konvence. Materiální, pragmatické a technokratické nabývá vrchu nad ideálním a duchovním, umělé a konstruované nad přirozeným. Žijeme v rozkolísaném systému hodnot, ztrácíme oporu v tradici a jsme nuceni vybírat z toho, co se zachová jako pozitivní nebo co bude nutno přehodnotit.

* Přednáška byla proslavena 7. 3. 2000 před Vědeckou radou Pedagogické fakulty Palackého univerzity v Olomouci v rámci řízení ke jmenování profesorem.

V souvislosti s metamorfózou hodnotového systému dochází k posunu od hodnot povinnosti k hodnotám seberealizačním.

Zhruba před 24 staletími nabídl Platón svým současníkům svět idejí jako protiváhu nedokonalosti světa reálného. I naše současná společnost stojí před volbou mezi těmito dvěma alternativami. Po zániku euroasijské nadvlády v roce 1990 je ideologizované vnímání a nazírání světa nahrazeno „novým náboženstvím“: teolatrií „zlatého telete“. Totalitu „neomylné“ a domýšlivé ideologie vystřídala totalita bezbřehého liberalismu a dravé komerce. Pod jejich praporem je náš život unášen bezohlednou honbou za majetkem a materiálním bohatstvím. Stále s větším znechucením vnímáme rafinovanost reklamních šotů, které se nám snaží vsugerovat, že potřebujeme něco vlastnit. Tedy že důležité *není být, ale něco mít!* Se Shakespearovým Hamletem tak můžeme prohlásit i dnes, že „*vymknuta z kloubů doba šílí*“. Sílicí intolerance, válečné běsnění a zákeřné vraždění jsou toho dokladem. Lapidárně (jazykem současné doby) to vyjádřil Rio Preisner ve své *Kritice totalitarismu*: „*Vedle znečištěného ovzduší, znečištěných vod, znečištěné země existuje též stále zhoubnější znečišťování prostorů ducha.*“

Kultura už přestala být výsledkem svébytnosti jedince. Je neosobní a zcela (až na vzácné výjimky) podléhá trhu. Skutečná osobní svoboda se v podmínkách mediální kultury ztrácí, mění se v pseudosvobodu a ve svých důsledcích až v totální nesvobodu. Mizí vědomí kontinuity, člověk se ocitá sám uprostřed davu stejně osamělých jedinců. Stáváme se *objektem manipulace* masových komunikačních médií, ta se zmnožují a sumují, medializována jsou méně složitá a méně atraktivní média. Média medializují jiná média. Celkový obraz světa se mění: stává se obrazem estetizovaným; a protože je umělecky stylizován, stává se v důsledku toho i „umělým“. *Dochází ke globální estetizaci kulturního klimatu.* Televize nabízí posluchači záznam koncertu a jeho zážitek umocňuje (?) vizuálními podněty a nutí ho tak k „*přijímání podobojí*“, tj. primárního auditivního a sekundárního vizuálního záznamu. Dochází sice k intenzifikaci estetického prožitku, dochází však současně i k devastaci estetického cítění, protože masmédia pouze suplují naše bezprostřední zážitky. Společnost a pedagogika se tak bude muset zabývat novým problémem – *problémem náhražkovitosti* – a hledat v intencích nedirektivní, liberální edukologie a v kooperaci s mediální výchovou (Media education, Medienerziehung) cesty k nápravě. Dostát této výzvě může jen Komenského *instauratio magna* (velká náprava, obnovení).

O integraci učiva uměnovýchovných oborů jako důsledku interdisciplinárního pojetí světa

Lidstvo je na počátku třetího tisíciletí nuceno v důsledku neustále akcelerujícího hromadění poznatků a dramaticky se měnící povahy problémů

praktického života rekonstruovat dosavadní poznání. Tradiční oblasti poznání jsou vytlačovány, mění se poznání a mění se i způsob uvažování. Dochází k „*prostupování hranic*“ – k vzájemnému prolínání tradičních (již strukturovaných) vědních disciplín a míšení druhů, uplatňují se metody „vypůjčování“ z jiných oborů. Hovoří se o postmoderním návratu ke kosmologii, ale současně též o hluboké epistemologické krizi. Vše se stává kontroverzním. Všechny tyto jevy mají jedno společné, a to **interdisciplinárnost**.

Vztahy mezi poznatkovými systémy vědních oborů nacházejí svůj odraz ve vztazích mezi pedagogicky modifikovanými systémy poznatků jednotlivých vyučovacích oborů. Toto úsilí je realizováno jako tzv. *integrováná výuka*, kdy si má žák uvědomit, že poznatky různých oborů jsou vzájemně propojeny. Jak toho dosáhnout? Můžeme se vydat dvěma směry: Buď respektujeme stávající systém vyučovacích předmětů, tzn. že vyhledáváme souvislosti mezi výukovými programy různých předmětů, nebo jej rozrušujeme tím, že do něj vnášíme *nově konstituované obory*, tzn. že integrujeme obsahy různých oborů v jeden nový vyučovací předmět.

V prvním případě integrace poznatků nevyžaduje žádný zásah do struktury vyučovacích předmětů. Jeden z nejznámějších a nejrozšířenějších postupů spočívá ve *vyhledávání souvislostí mezi výukovými programy různých vyučovacích předmětů*, kdy jsou překračovány hranice těchto předmětů, aby mohlo učivo jednoho z nich motivovat přístupy k látce předmětu jiného. Otokar Chlup volil pro tento způsob integrace poznatků termín *základní učivo*, Bruner užíval sousloví *organizující ideje*.

Jiný možný způsob, jak separované poznatky ve vědomí žáků propojit, spočívá ve *vyznačení tzv. uzlových bodů*, ve kterých se souvztažné jevy z učiva dvou oborů setkávají, prostupují, a „přemostují“ tak pomyslnou bariéru mezi nimi. Teprve přeskupením učiva podle takto vyznačených „uzlů“ můžeme vytypované pojmy uplatnit v nových souvislostech, integrovat je a zhodnotit i pedagogicky. Např. koordinací učiva výtvarné, hudební a literární výchovy s učivem zeměpisu nebo dějepisu mohou žáci procítit i *spiritus regionis* určitého kraje nebo *spiritus aetatis* určité historické epochy.

Jiný postup je znám jako *projektová výuka*. Učitel formuluje konkrétní problém jako projekt a od žáka vyžaduje, aby uplatnil poznatky z několika oborů. Tento model může být realizován i v podobě tzv. *modulární výuky* (v anglofonních zemích známé jako *modular instruction*), kdy je žákovi poskytnuta určitá suma informací spolu s rámcově vymezeným plánem postupu, který žáka neomezuje, ale umožňuje mu, aby jednotlivé kroky volil sám podle svých schopností. Podobně i tzv. *kooperativní model* předpokládá, že žák bude schopen samostatně přistoupit k zadanému tématu. Nepřímo ho nutí k tomu, aby sám iniciativně hledal možné postupy, navazoval nové kontakty a osvojoval si i pravidla, která je třeba respektovat při týmové spolupráci.

Druhý způsob, jak dosáhnout propojení a syntézy poznatků z různých oborů, je však již organizačně náročnější, protože vyžaduje zásah do stávající struktury vyučovacích předmětů. Ten spočívá v integraci obsahu několika příbuzných učebních předmětů do jednoho kompaktního celku, **v jeden vyučovací předmět.**

Pro integraci obsahu hudební, výtvarné a literární výchovy by takovým komplexním vyučovacím předmětem byla *umělecká* či *estetická výchova* (nabízím i termín *uměnovýchova*), v níž by se na základě reálné příbuznosti učebních obsahů pojilo učivo stávajících uměnovýchovných předmětů. Jedním ze základních teoretických problémů, kterým bylo nutno se v této souvislosti zabývat, byla otázka *konceptce obsahu* uměnovýchovy a volba kritérií pro výběr uměleckých děl. V případě, že uplatníme genetické hledisko, můžeme na základě společného zdroje inspirace dospět k systému, v němž rozlišujeme dva základní typy: *mimouměleckou a uměleckou realitu.*

Základní typy inspiračních zdrojů uměleckých děl

Objektivní a subjektivní realita

mimoumělecká

- abiosféra
- biosféra
- antroposféra
- sociosféra
- kulturní sféra

umělecká

- literatura
- hudba
- výtvarné umění

Kategorii uměleckých děl inspirovaných objektivní a subjektivní realitou mimouměleckou je možno dále členit na díla, která mají společný inspirační zdroj v abiosféře, biosféře, antroposféře atd. Umělecká díla druhého typu reflektují realitu prostřednictvím uměleckých děl jiného druhu, např. literatury, hudby nebo výtvarného umění. Klasifikační schéma genetických souvislostí konkretizují dvěma ukázkami:

Mimoumělecká realita

Českomoravská vysočina

Druh umění

- výtvarné
- literární
- hudební

Autor

- Antonín Slavíček
- František Halas
- Bohuslav Martinů

Název díla

- U nás v Kameničkách*
- Já se tam vrátím*
- Otvírání studánek*

Umělecká díla inspirovaná uměleckými díly jiného druhu umění
Odezva inspirace: umělecké dílo

literární dílo ▶	hudební	výtvarné
K. H. Mácha: <i>Máj</i> , báseň	J. B. Foerster: <i>Máj</i> , kantáta J. Zahradník: <i>Máj</i> , melodram	J. Zrzavý: ilustrace Máchova <i>Máje</i> K. H. Mácha, portrét
hudební dílo ▶	literární	výtvarné
B. Smetana: <i>Z mého života</i> , smyčcový kvartet	A. Sova: <i>Smetanovo kvarteto</i> <i>Z mého života</i> , báseň	K. Demel: <i>Z mého života</i> , grafický list
výtvarné dílo ▶	literární	hudební
J. Lada: kresby ze života na venkově	J. Seifert: <i>Chlapec a hvězdy</i> , sbírka básní	M. Vaček: <i>Ladův rok</i> , 16 miniatur pro noneto

Je nasnadě, že všechny uvedené skutečnosti zvyšují nároky na profesní kompetence učitelů. V rámci současného systému graduální přípravy učitelů jednotlivých uměnovýchovných specializací lze nalézt způsob, kterým by byla zajištěna jejich *gnoseologická*, tj. uměnovědná, psychologická a pedagogická příprava, *praxeologická* (dovednostní) výbava i adekvátní *axiologická* orientace. Jako nejnázne realizovatelné se nabízejí tyto tři možnosti:

1. Na řádné vysokoškolské (magisterské) studium hudební a výtvarné výchovy navázat **rozšiřujícím studiem českého jazyka a literatury**, případně jen studiem české a světové literatury a teorie literární výchovy. Vzhledem k většímu počtu studijních disciplín kultivujících umělecké dovednosti budoucích učitelů hudební a výtvarné výchovy, které vyžadují bezprostřední kontakt studenta s lektorem (ve srovnání se studiem oboru český jazyk a literatura), se jeví jako účelnější studovat hudební a výtvarnou výchovu formou řádného studia a obor český jazyk a literaturu formou distanční. Tento způsob řešení by nevyžadoval téměř žádný zásah do stávající struktury studijních oborů na většině pedagogických a filozofických fakult českých vysokých škol.

2. **Jednooborové studium výchovy uměním a k umění** (uměnovýchovy) jako nově konstituovaný studijní obor na vysokých školách uměleckého nebo učitelského zaměření.
3. **Dvouoborové studium estetiky a estetické výchovy** jako nově utvořené studijní kombinace na filozofických nebo pedagogických fakultách.

At již bychom se přiklonili ke kterékoli z uvedených variant, jedno by měly mít jejich studijní programy společné. Absolventi kteréhokoli by měli být schopni *na vysoké profesní úrovni*

- oceňovat a kultivovat nejen sociální a civilizační hodnoty, ale především hodnoty kulturní a duchovní, a vážit si umění jako jedné z hodnot, a to bez ohledu na jeho původ a dobu vzniku;
- přivést žáka k umění a navodit u něho nutkavou potřebu styku s uměním, ale též u něho vypěstovat schopnost umělecké dílo vnímat, prožívat, chápat a hodnotit;
- prostřednictvím umění kultivovat vkus nejen jako kategorii estetikou, ale i jako svědomí své doby – jako „*vkus etický*“;
- nalézat a vidět krásu jako „partnerku“ dobra a pravdy a v duchu této trichotomie vést i žáka;
- vytvořit z pracoven a učeben „*dílny lidskosti*“ v plném významu toho slova, aby Komenského *officina humanitatis* došla konečně alespoň v jeho vlasti svého naplnění;
- navodit v pracovním prostředí atmosféru vzájemné důvěry a vnést do interakce se žáky pocit rovnocenného partnerství, jenž by usnadnil navázání kontaktu s uměním;
- osobnost vychovávaného spoluutvářet komplexně, a to s patřičným respektem k umění jako nezastupitelnému charakterotvornému prostředku.

Vedle toho však existuje celá **řada problémů**, které by měly být zkoumány.

1. Do jaké míry je opodstatněná hypotéza, že spojením různých druhů umění lze dosáhnout *vyšší prožitkové kvality* nebo že vizualizací hudební produkce je hudební prožitek recipienta umocňován? (Nedochází naopak k jeho „zploštění“ a ve svých důsledcích k povrchnímu hudebnímu vnímání?)
2. Jaké jsou důsledky masově šířené umělecké produkce?
3. Které biofyzické, psychické a sociální dispozice recipienta zakládají možnost *optimálního* uměleckého prožitku?

Každá nalezená odpověď provokuje hned několik otázek nových, a to s tak zákonitou naléhavostí, že mě to vede k přesvědčení, že v tomto nikdy nekončícím procesu hledání je ukryta sama podstata lidského bytí.

K prazdrojům slov neboli O etymologii

RADOSLAV VEČERKA

Pojem etymologie byl vypracován v starořecké filozofii. Termín sám uvedli do oběhu stoikové. Vycházeli z Platónova rozlišování slov prvotních (*ta prōta*) a druhotných/odvozených (*ta hystera*) a z jeho úsilí dobrat se „pravdivého, správného“ významu slov, neboť je pokládal za materiální ztělesnění pojmů, „idejí“. Proto i pro stoiky a pro novoplatoniky právě v slovech a jejich etymologickém výkladu (tj. výkladu jejich „správnosti“) spočíval počátek vědění o světě. Pravdivost, správnost prvotních slov vyvozovali z jejich vlastností onomatopoických a ze symbolické platnosti hlásek, o prvotních i druhotných pak učili, že vznikají v lidské duši z představ o věcech, a procházejíce úsudkem, v němž se automaticky ztvárňují jako obecné ideje dobra, spravedlnosti atp., jeví se od původu jako *etyma* („pravdivá“). Úkolem etymologie, pro niž později Cicero vytvořil latinský kalk *veriloquium*, proto prý je odkrytý jednak shodu slova s označovanou věcí, jeho „pravdivý význam“, jednak morální, metafyzické a náboženské pravdy skryté v etymónech. Šli dokonce tak daleko, že pokládali etymologii za návod k praktickému životu. Přesvědčení o pravdivosti etymologicky zjištěného slovního významu ve vztahu ke skutečnosti, tj. k označovaným věcem, dalo v etymologické lexikografii pozdního starověku a raného středověku vznik celé řadě slovníků, které obsahovaly zevrubné výklady věcně encyklopedické, např. dílo Isidora ze Sevilly (Isidorus Hispalensis, zemřel r. 636) *Origines* nebo též *Etymologiae*, českému čtenáři od devadesátých let minulého století postupně zpřístupňované (ve svých dvacíti svazcích) v nových kritických vydáních se synoptickým českým překladem. Vedle encyklopedicky poučujícího pojetí se etymologie přes celý středověk užívalo v řečnictví jako rétorického argumentu a specifického tvárného postupu literárního vůbec.

Už v prvním století př. n. l. se však vynořovalo i více jazykovědně orientované pojetí etymologie. V gramatické škole alexandrijské se od stoického pojetí etymologie značně odchýlil Filoxenos; při výkladu slov vycházel z jednoslabičných slovesných základů, v nichž spatřoval etymologické báze převážné většiny jednotek slovní zásoby. Toto učení, které souběžně (ale zjevně nezávisle) bylo pěstováno též na půdě indické, mělo se pak udržet přes celý středověk a sehrát posléze důležitou úlohu i v etymologii novověké. Rovněž římský polyhistor a gramatik Marcus Terentius Varro (116 – 27 př. n. l.) chtěl už etymologii emancipovat od filozofických spekulací a vytyčil jí jako cíl hledání toho, „*cur et unde sint verba*“ (proč a odkud jsou slova). Je symptomatické, že se těchto Varronových slov dovolává časově druhý český pokus etymologický, *Knížky slov českých vy-*

ložených, odkud svůj počátek mají etc. (1587) Matouše Benešovského-Philonoma (1550-1595), uvádějící pro srovnání i slova z jiných slovanských jazyků. Časově první pokus na poli etymologie z českého pera, *Lexicon symphonum* (1537) Zikmunda Hrubého z Jelení zvaného Gelenius (1497-1554), zase kladl vedle sebe „symfonická“, tj. stejně znějící slova téhož nebo podobného významu řecká, latinská, německá a „slovanská“ (v podstatě česká), s cílem prokázat genetickou příbuznost srovnávaných jazyků. Philonomovy etymologie jsou při nedostatku lingvistických metod a znalostí o regulérnosti hláskového vývoje založeny pouze na intuitivních a nahodilých domněnkách autorových, takže jsou dnes většinou nepřijatelné. Vykládá např. *žena* jako „zkrácené slovo od živena podlé toho jména, které dal Adam ženě své. A dal jí prý jméno živena proto, že by ona byla matkou všech živých. Protože lépeji by bylo v bibli přeloženo: a dal jí jméno Živena, nežli Eva, poněvadž Adam to jméno vykládá prej: protože by byla matkou všech živých. Tehdy Živena totéž jest co Eva, nebo Eva Živena. A tak slovanský národ maje zření k Písmu Svatému, dal jest tomu pohlaví takové jméno.“ U Gelenia, který někdy přináší komparace i dnes ještě etymologicky platné, např. „Latina Mater, Germanica Muter, Graeca mētēr, Sclavinica mater; Latina Duo, Germanica tzwa, Graeca dyo, Sclavinica dwa“, znehodnocuje zase etymologickou platnost mnoha jeho lexikálních paralel to, že nerozlišoval slova autochtonní, domácí, od sekundárních výpůjček, např. „Latina Claustum, Germanica klofter, Graeca kleithron, Sclavinica klasfter; Latina Palatium, Germanica Palaft, Graeca palation, Sclavinica palacz; Latina Scola, Germanica Schul, Graeca scholē, Sclavinica škola“, které ovšem příbuzenství genetické dosvědčit nemohou.

Skutečná vědecky fundovaná etymologie se zformovala teprve na přelomu 18. a 19. stol. po spojení metodologického a koncepčního komparativismu, který realizoval filozofické podněty Gottfrieda Wilhelma Leibnize (1646-1716), a historismu nebo spíše evolučního megahistorismu, který ve své době ovládal i přírodní vědy, počínajíc už Kantovou-Laplaceovou teorií o vzniku sluneční soustavy (s následným zkoumáním vývoje vesmíru vůbec), ale též geologii s jejími pokusy nastínit geologický vývoj Země nebo biologii v teoriích lamarckismu a darwinismu a vývoji živočišných druhů a vzniku člověka. Historickosrovnávací indoevropská jazykověda je jejich protějškem na úseku věd humanitních. Věcně sehrálo pro její konstituování rozhodující úlohu seznámení evropské vědy se světem indickým a jeho starým jazykem, sanskrtem. Už r. 1786 vyslovil v Královské asijské společnosti v Kalkatě William Jones (1746-1794) přesvědčení, že sanskrť, řečtina, latina, góština, keltské dialekty a stará perština jsou „homologické“ a vyvinuly se z původního společného východiska („by common event“). Teprve Franz Bopp (1791-1867), Rasmus Kristian Rask (1787-1832) a Jakob

Grimm (1785-1863) však tuto hypotézu vskutku scientifikovali, tj. prokázali její platnost s pomocí skutečně zevrubné a teoreticky koncizní analýzy jazykových fakt. August Friedrich Pott (1802-1887) pak v díle *Etymologische Forschungen* (1833-36) vytyčil jako hlavní cíl etymologie „objasnit tkáň a význam slova (tj. kořene) a jeho přívěsků (sufixů a koncovek)“ a odhalit jejich vnitřní formu na základě srovnání s jinými jazyky a s opřením o pravidelné hláskové responze mezi nimi u slov autochtonních a s přísným jejich odlišením od slov sekundárně přejatých.

Na české půdě publikovaly po vzniku historickosrovnávací jazykovědné metody etymologické příspěvky desítky autorů. Jejich mistrem byl Josef Zubatý; autory nebo spoluautory celých etymologických slovníků češtiny byli Josef Holub, Václav Machek, František Kopečný, Stanislav Lyer a Jiří Rejzek, viz závěrečný přehled literatury předmětu.

Na ukázkou soudobého etymologického výkladu slov se dále uvádějí úvahy a hypotézy (přes všechnu vědeckou výzbroj jde v etymologii stále jen o více nebo méně pravděpodobné, ale vždycky ovšem věcně doložené a metodologicky korektně argumentované hypotézy) o etymologických souvislostech českého *žena* pro jeho srovnání s výše už uvedenou etymologií Philonomovou. Slovo *žena* „osoba ženského (samičího) pohlaví; manželka“ je slovotvorným východiskem celého hnízda novočeských slov jako (bez nároku na úplnost) *ženin*, *ženit*, *oženit (se)*, *vyženit*, *ženatý*, *ženáč*, *ženáčův*, *žínka*, *ženička*, *ženiččin*, *ženuška*, *ženuščin*, *ženský*, *žensky*, *ženich*, *ženichův*, *ženitba*, *zženštilý*, *zženštilé*, *ženskost*, *ženství*, *divoženka*, *ženština* (přejaté v 19. stol. z ruštiny), staročeské *ženima* „vedlejší žena, souložnice“; patří sem patrně i *manžel(ka)*, pokud by platil etymologický výklad, že východiskem pro tato slova byla původní spřežka *malžena* (pro první složku se nabízí srovnání s německým *Gemahl* „muž, manžel“ a pro celou spřežku staroněm. *Mahl-weib*), tedy „muž-žena“ = „manželé, manželský pár“ (podobně jako je doloženo i *brat(r)sestra* „sourozenci různého pohlaví“), ale jeho koncové *-a* mohlo být chápáno, když slovo samo označovalo dvě lidské bytosti, jako koncovka čísla dvojného, duálu; tak je to nepochybně pojato v dobře doloženém církevněslovanském a staroruském *malžena*. Už v staré češtině se duálové pojetí tohoto slova prosadilo specificky staročeskou koncovkou *-y* (která od pračeského období tu stála proti jinak slovansky obvyklému *-a*), takže je v starých textech dosvědčena podoba *malženy* „manželský pár“ a z ní „dedualizací“ vytvořené útvary singulárové rozlišené gramatickým rodem *malžen* a *malženka*. Ty byly sekundárně pozměněny tzv. přesmykem na dálku, který vůbec postihuje (i když ne vždy se zákonitou pravidelností) zejména sekvence obsahující sonory *r*, *l*, *m*, *n* (srov. např. změnu slova *revolver* v lidové *levorver*); a tak by byla vznikla slova *manžel* a *manželka*.

S českým *žena* jsou dobře srovnatelná slova téhož významu v jiných starých indoevropských jazycích, jako staropruské *genna*, gotské *qinō* (s ním souvisí anglické *queen* s posunutím významu „královna“) staroindické *g(a)nā*, *janī* (tj. *ldž-l*), avestské *gōnā*, arménské *kin*. Všechna tato slova jsou s největší pravděpodobností pokračováním předpokládaného (a v té podobě fakticky nedoloženého, což se označuje hvězdičkou) praindoevropského **g^henā*. Samohláskové alternace v základu uvedených historicky doložených slov představují známé a též v řadě dalších slov doložené ablautové střídý (*e – o – redukce – zánik – prodloužení*). Ani různost souhlásek stojících v začátku těchto slov, tj. *g – (d)ž – k* není zásadní překážkou pro uznání jejich výchozí totožnosti a identity; doložená variantní znění jsou výsledkem zcela pravidelného a zákonitě se opakujícího vývoje v každém z uvedených jazyků, tj. tzv. palatalizací, posouvání apod. Specifický řecký „mutant“ výchozího **g^henā*, tj. *gynē*, posloužil dodatečně, teprve v novověku, jako oklikové východisko pro nové české výpůjčky/novotvary typu *gynekolog(ie)*, *gynekoložka*, *gynekologický*, *gynekologicky*, lidové *gynda*, *misogyn*, *misogynský*, *misogynsky*, *androgyn(ie)* apod. Tyto útvary se jeví jako prapříbuzné s českým *žena* v nepřímé linii, tvoří v jeho slovním hnízdě svéráznou skupinu jakýchsi rodových „levobočků“, na první pohled už k základnímu reprezentantu slovního hnízda *žena* ani nepatřících, ale přece jen s ním přes jiný jazyk, v našem případě přes řečtinu, vývojově spojených.

Praindoevropské **g^henā* jako obecně přijímané genetické východisko českého *žena* nemá sice etymologicky hloubkovou vnitřní formu zcela nezpochybnitelnou, přece se však nabízí svůdná možnost uznat starou souvislost jeho slovotvorného základu **g^hen-* s kořenem **g^hen-* „rodit, plodit; vytvářet“, i když nesouhlas předpokládaného náslovného **g^h-* a **g^h-* představuje pro jeho přijetí jistou potíž: **g^henā* by pak bylo hloubkově znamenalo „rodička“ a tento výklad se v části etymologické literatury i přijímá. Pokud by vskutku platil, otvíralo by to v české slovní zásobě další prostor obsazený příslušníky lexikálního hnízda *žena* v nepřímé linii. Odvozeniny od kořene **g^hen-* se totiž v češtině v přímé linii nezachovaly, jsou však doloženy v jiných indoevropských jazycích, např. staroindické *janas* „rod, pokolení“, got. *kuni* t. v. aj.; z nich řec. *genos* t. v. a lat. *genus*, *gens* t. v. (a dále též *natus* < *gnatus* „narozený“), tedy v podobě *gen*, *gon*, *gn* a *n(at)-*, se staly v nepřímé linii východiskem pro novočeské výpůjčky, respektive slovotvorné neologismy, evropeismy (často terminologické povahy) jako *genus*, *generický*, *genitál(ie)*, *génus*, *geniální*, *genialita*, *genocida*, *genitiv* (tj. „pád označující původ“), *gen(om)*, *eugenika*, *androgeny*, *genetika*, *genetický*, *geneticky*, *genealogie*, *generace*, *generační*, *generál(ní)*, *generálita*, *generálský*, *degenerovaný*, *degenerativní*, *fotogenický*, *patogenní*, *en-*

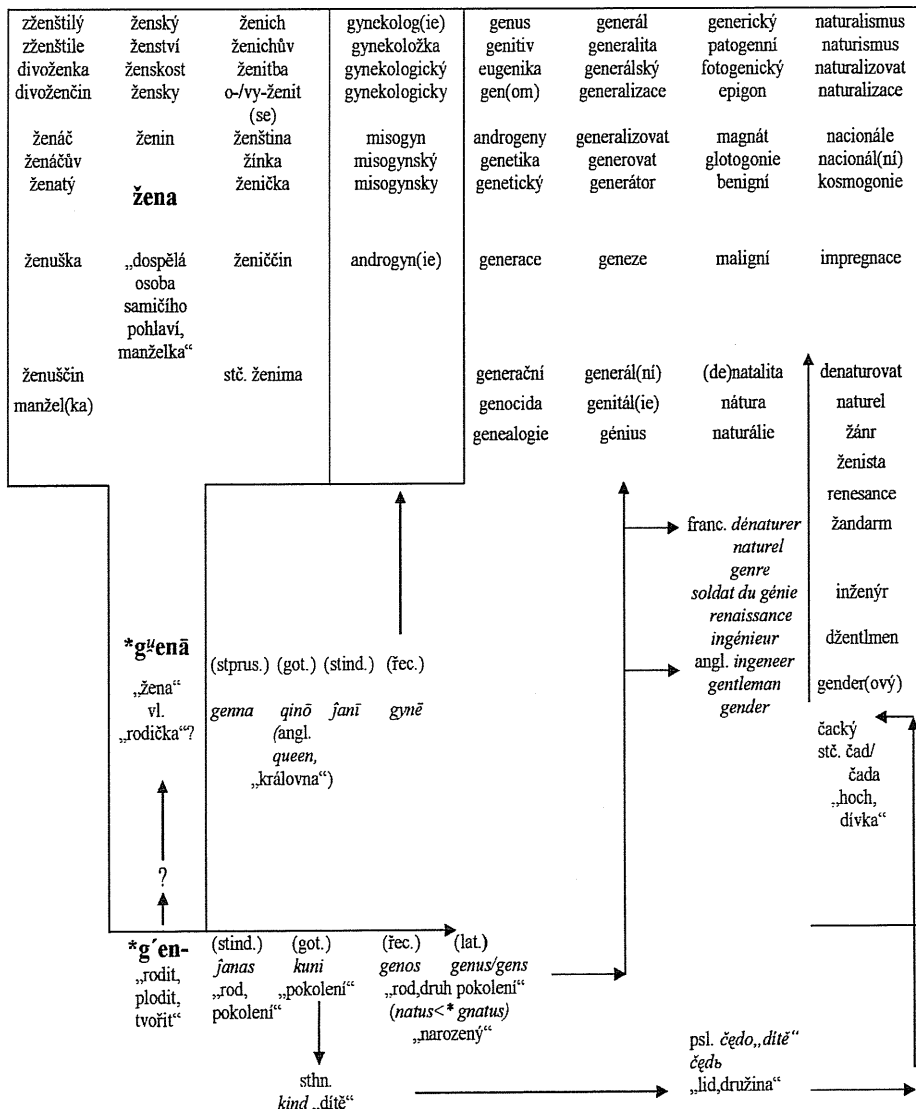
dogenní, exogenní, (gloto-, etno-) geneze, generalizovat, generalizace, generátor; epigon, kosmogonie, kosmogonický, glotogonie, glotogonický; pregnantní, impregnace, magnát, benigní, maligní; nátura, naturálie, naturalizovat, naturalizace, naturalismus, naturismus, (de)natalita, nacionále, (inter)nacionál(ní). Některé z nich prošly na cestě do češtiny přes další vývojovou křížovátku, zejména přes franštinu, i když to nemusí být na první pohled nebo poslech v každém případě patrné, např. *naturel* „příro-zená povaha“ se sice vyslovuje s /ty/ jako franc. *naturel* /tʉl/ , ale *denaturovat* (a dále *denaturovaný, denaturace* atp.) s /tu/, i když je rovněž přejato z franc. *dénaturer* (s /tʉl/); jinak se jejich původ prozradí v češtině svým pravopisem sledujícím francouzskou výslovnost, např. *žánr* franc. *genre*, *žandarm* franc. *gendarme*, *renesance* franc. *renaissance*, podobně i *ženijní, ženista* atp., ba jsou i vývojové linie komplikovanější, např. pro *inženýr* se předpokládá francouzské východisko *ingenieur*, ale jeho česká realizace napovídá průchod anglickým *engineer*; a angličtina posloužila i jinak jako jazykové prostředí, v němž se staré lat. *gen-* objevilo v slovech přejatých do češtiny, ať už je to starší a českým pravopisem výslovnosti přizpůsobené *džentlmen*, angl. *gentleman* (doslova vlastně „urozený muž“), nebo mladší *gender(ový)* v původním pravopise i s originální výslovností, tj. v češtině jako /dž-/.

Skrutě souvisí s indoevropským kořenem *g'en- v nepřímé linii poněkud už zastaralé adjektivum *čacký* „mladý, hezký; statný, řádný“ vzniklé z původnějšího *čadský*, které je odvozeno od praslovanského *čedo* „dítě“ (doloženého v této podobě v staroslověnštině) *čedb* „lid, družina“ sice přímo, stejně jako staročeské *čad/čád* „hoch, jinoch“ a *čada/čáda* „dívka“, jenže toto praslovanské *čedo* je s největší pravděpodobností výpůjčka z germánského *kind* (srov. německé *Kind*) a právě jen tam jde o útvar odvozený z onoho původního indoevropského kořene pro „rodit“ přímo; znamenalo by tedy citované germánské slovo etymologicky „zrozenec“. Pro slovanštinu představuje uvedený germánský mezistupeň jen vývojově oklikovou křížovátku na nepřímé cestě k praslovanskému *čed-* a teprve z něho pak k českému *čad(a)/čád(a)* a *čacký* už na cestě přímé.

Kdo se podívá do etymologického slovníku, může získat dojem, že vlastním cílem etymologického výkladu je „dílčí hloubkový vrt proti proudu času“, tj. analýza jednotlivých slov zaměřená na zjištění původu (nejlépe už indoevropského) jejich kořenových i derivačních morfémů a jejich výchozí podoby i významu. Etymologie však nabízí i komplexnější pohled na celá slovní hnízda jako složitou síť různě vývojově hierarchizovaných genetických spojnic. Na příkladě slova *žena* představuji aspoň výběr z celého souboru synchronně popisovaných derivátů i možných etymologických příbuzných v přímé i nepřímé linii (nebo spíše v nepřímých liniích) v příložené tabulce. Využití etymologických pracovních postupů nachází

však uplatnění i v dalších oblastech lidského poznání; hrají např. důležitou úlohu v onomastice (výkladu vlastních jmen), s jejich pomocí vytváří tzv. lingvistická paleontologie kulturní a sociální obraz lidstva i jeho dílčích společenství v období předhistorickém apod. Ale o tom někdy příště.

Tabulka synchronních derivátů i možných etymologických příbuzných slova **žena**

Náš rozhovor**Nový časopis
Masarykovy univerzity**

Od ledna začal na MU vycházet nový měsíčník – Muni.cz –, jehož šéfredaktorem je Mgr. Václav Štětka. V této chvíli se objevilo páté číslo, takže univerzitní veřejnost ví, jak časopis vypadá. Přesto jej v krátkém rozhovoru s Mgr. Štětka chceme představit.

Muni.cz navazuje na delší tradici časopisů naší univerzity. V čem se jí chcete držet a v čem se chcete odlišovat?

Celouniverzitní časopisy skutečně na MU tradici mají, ostatně o jednom z předchůdců z 50. a 60. let přezdívaném „Učko“ jsme se v prvním čísle Muni.cz dosti podrobně zmínili. Je ale pochopitelné, že tato tradice je přinejmenším vzhledem k době vydávání Učka dosti problematická, takže návaznost můžeme hledat pouze v tom základním konceptu celouniverzitního informačního média. Odhlédneme-li od obsahových i formálních rozdílů, Muni.cz se také bude mnohem striktněji držet svého hlavního poslání, kterým je informování o všem podstatném, co se děje na Masarykově univerzitě. To znamená, že nebudeme tisknout články, které s MU nesouvisí nebo souvisí jen velmi vzdáleně. Zkušenosti z čísel, které doposud vyšly, mě utvrzují v přesvědčení, že dění kolem MU by dokázalo spolehlivě vyplnit časopis s dvojnásobnou periodicitou, než má Muni.cz. Jen mít na jeho pokrytí dostatečné redakční kapacity...

Dále na MU vycházely (a zdá se, že po pauze opět vycházejí) Univerzitní noviny. Zda kdy plnily funkci, která z jejich názvu vyplývá, nejsem schopen posoudit, protože jsem s nimi během studia prakticky nepřišel do styku. Čísla z posledních ročníků, které jsem zpětně pročítal, každopádně vyvolávají velmi rozpačitý dojem, ať už jde o grafiku, konkrétní obsah nebo celkovou koncepci (či spíše nekoncepci?), budící dojem, že o čtenáře jde redakci až na posledním místě.

Jistým způsobem na Učko navazuje i Universitas Jak byste vymezil vztah Muni.cz k ní?

Myslím, že Muni.cz a Universitas se mohou docela dobře doplňovat. Universitas je médium typu revue, a na rozdíl od Univerzitních novin to také ve svém podtitulu přiznává. Znamená to, že může dávat prostor jiným žánrům a útvarům než primárně zpravodajské periodikum, jakým je Muni.cz – konkrétně mám na mysli třeba recenze, obsáhlejší statě, portréty, nekrology, úvahy na obecnější témata apod. Je mi často líto, když musím nějaký článek tohoto typu do Muni.cz odmítnout, ale na druhou stranu vím, že je zde Universitas, kde může najít uplatnění. Naopak Universitas těžko může aspirovat na zpravodajskou aktuálnost, vychází-li čtyřikrát ročně, takže jí mnohé z toho, co se na univerzitě odehrává, zákonitě uniká.

Název Muni.cz zní hodně internetově. Jak vůbec jméno univerzitního časopisu vznikalo a co vedlo k tomu, že bylo z možných variant vybráno právě toto?

Historie výběru jména pro náš měsíčník je poměrně zamotaná. Tušení, že zvolit optimální jméno bude v celém procesu příprav časopisu tím nejtěžším úkolem, se po několika týdnech bezvýsledného přátrání potvrdilo. Redakční rada se proto rozhodla vyzvat ke spolupráci univerzitní veřejnost. Ohlas na „konkurz“ byl překvapivě vysoký, shromáždilo se více než 300 návrhů od studentů i učitelů. Názvy, které dostaly nejvíce hlasů (Munice, Masařka), však z celkem pochopitelných důvodů nepřípadaly redakční radě dosti reprezentativní. Mezi návrhy se ale objevila také řada těch, které nějakým způsobem nakládaly s názvem internetové domény MU – muni.cz. Protože jedním z kritérií nového titulu měla být jasná identifikace s Masarykovou univerzitou, redakční rada se rozhodla zvolit právě tuto zkratku. Je to totiž zrovna těchto šest písmenek (a tečka mezi nimi), která vytkává do klávesnice počítače každý, kdo se chce o univerzitě něco dozvědět nebo s ní obecně přijít do styku – ať už máme na mysli

stránky www.muni.cz nebo portál Informačního systému MU. To je dnes již prakticky každý student či zaměstnanec MU a tedy i každý potenciální čtenář časopisu Muni.cz. Kromě toho je to název, který se na první pohled odlišuje od ostatních univerzitních časopisů v České republice, což je přesně to, co chce svou vizuální i obsahovou podobou dosáhnout i samotný měsíčník Muni.cz.

Myslíte si, že informace šířené internetem nebo dalšími zdroji podobného typu někdy úplně nahradí informace tištěné na papíře?

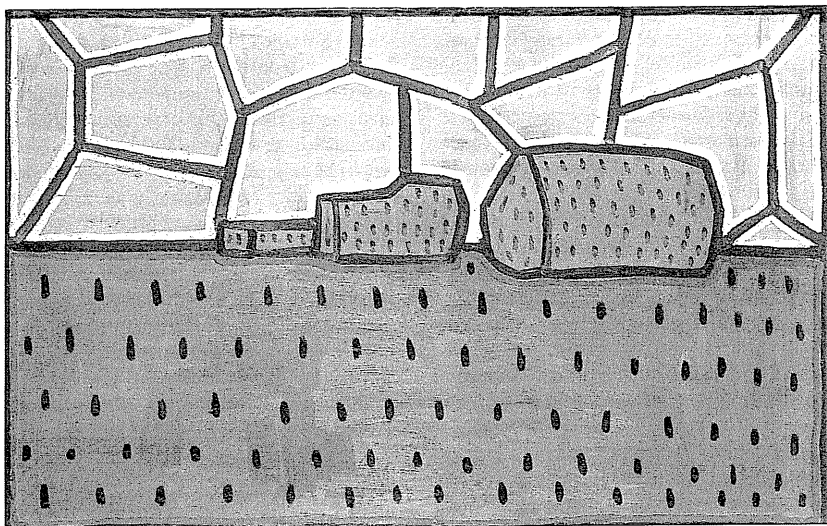
Nejen jako šéfredaktor čerstvě založeného tištěného časopisu, ale také jako absolvent a badatel v oboru mediální studia musím na tuto otázku odpovědět záporně – i když samozřejmě nikdo nevíme, co přijde za dvě stě, tři sta let. Prozatím mají ale tištěná média docela dobré vyhlídky. Je to dáno tím, že si s internetem tak úplně nekonkurují – noviny na papíře a noviny na webu nejsou tytéž noviny, byť by měly nakrásně stejný obsah. Média od sebe odlišuje jejich forma a způsob, jakým s nimi lidé zacháze-

jí, jak je „konzumují“. V tomto ohledu mají noviny nebo časopisy před internetem stále řadu nezanedbatelných předností: můžete je srolovat a odnést v tašce, číst při obědě nebo v tramvaji, podívat se do nich ještě druhý den. Tím, že propouštějí a zvýznamňují jen nepatrnou část informací, které kolem nás denně proudí, mají také mnohem větší váhu než zprávy nebo komentáře na webu. Myslím, že iniciativu vedení MU, která vedla k založení nového měsíčníku, je možné chápat právě jako uznání faktu, že univerzita si nevystačí jen s internetovou komunikací. „Internetový“ název Muni.cz pak vlastně tuto skutečnost paradoxním, možná i žertovným způsobem potvrzuje.

Přiznám se, že i kvůli sobě doufám, že se Vaše předpověď vyplní.

Zbývá mi jen poděkovat Vám za rozhovor a popřát Vám i novému časopisu hodně úspěchů.

Otázky kladla
Ivana Holzbachová

V. Burljuk, Krajina. 1909

Hovoříme s prof. MUDr. Dušanem Soudkem CSc., Dr.h.c.

S profesorem Soudkem jsme hovořili už jednou, před 11 lety. Byl to rozhovor poměrně rozsáhlý, byť vzešel z pouhých osmi otázek, které jsme mu položili. (Byl uveřejněn v 1. čísle *Universitas* ročníku 1994, na str. 33-35.) Tehdejším podnětem bylo udělení zlaté pamětní medaile prof. Soudkovi naší Lékařskou fakultou a v této souvislosti realizovaná jeho návštěva a přednáška v Brně.

Profesor Soudek, který se letos dožívá 85 let, je už dlouho jakýmsi neoficiálním zahraničním dopisovatelem naší revue. Neúnavně nám posílá rukopisy, jimiž nás informuje o aktualitách na americkém kontinentě, zejména na amerických univerzitách. Naši čtenáři znají jeho „Drobečky z amerického kontinentu“, většinou v rubrikách „Jak je to jinde ve světě“ nebo „Jak to vidím já“.

Masarykova univerzita stvrdila svůj trvalý ideový svazek s ním tím, že mu dne 15. ledna 1999 udělila svůj čestný doktorát (v oboru Biologické vědy).

Domníváme se, že 11 let je dostatečně dlouhý interval k tomu, abychom prof. Soudka pozvali „na slovíčko“ znovu. Letošní rozhovor mohl ovšem být jen virtuální: odehrál se korespondenční výměnou otázek a odpovědí přes Atlantik. Dbali jsme samozřejmě o to, aby se žádná pasáž našeho tehdejšího rozhovoru neopakovala, ale aby prof. Soudek mohl na některá svá vyjádření navázat.

I tentokrát promlouval s prof. Soudkem jménem redakční rady prof. Jan Šmarda.

Šmarda: *Dušane, začněme svůj letošní rozhovor připomínkou Tvého přímého působení na univerzitě v Brně (ať už se v dané chvíli jmenovala jakkoliv).*

Soudek: Po období temna za nacistické okupace přišla doba rychlého budování neexistující univerzity. Dnes si nedovedu ani představit naše tehdejší nadšení. Například někdo dočasně přechovával několik mikroskopů doma pod postelí. Pro jiné zbytky inventáře bylo nutno jet do Králova Pole s vypůjčeným vozíkem taženým svaly dobrovolníků.

Šmarda: *V této historické souvislosti se zákonitě vynořuje jméno profesora MUDr. et RNDr. Ferdinanda Herčíka. To byla velká*

a atraktivní osobnost, na jejíž politickou stránku nicméně stále existují rozporné názory. Jako jeho nejstarší žák jsi s ním byl po řadu let v úzkém kontaktu, a tak jsi ho poznal lépe než kdokoliv jiný z dnešní populace. Jak jsi ho viděl tehdy a jak ho vidíš s odstupem času?

Soudek: Nevím, zda zasluhuji označení žáka prof. Herčíka; nepokračoval jsem totiž v jeho výzkumném programu. Osobně na něho mám ty nejlepší vzpomínky: dovedl roznítit nadšení mladých (já jsem se o to pokoušel v Kanadě marně), každý týden jsme museli referovat o postupu práce, odmítal se spolupodepisovat jako autor na našich publikacích; politicky mne chránil, pokud to šlo. Myslím, že uvěřil v ideá-

ly komunismu, jako v té době mnozí. Bez jeho iniciativy by dnešní Biofyzikální ústav AV ČR neexistoval.

Šmarda: *Řekni nám vlastními (leč stručnými!) slovy něco o své vědecké práci jak v Brně, tak potom v kanadském Kingstonu.*

Soudek: Tak nejprve k mé „brněnské etapě“. V Brně bylo dlouhá léta nutno pracovat jen s těmi přístroji, které byly k dispozici. Kolem roku 1910 zkonstruovali v Zeisse několik mikroskopů pro ultrafialové záření. Kdosi přístroj objednal a pak zjistil, že je pro něho nepoužitelný. Trošky tohoto mikroskopu jsem „zdědil“ a podařilo se mně vymyslet vhodné téma pro ně; výsledky byly dokonce publikovány v zahraničí. Jako program aspirantury mně bylo prof. Herčíkem uloženo pokračovat v politicky fundované teorii Olgy B. Lepešínské. Výsledky jsem však mohl publikovat, teprve až „čas oponou trhnul“!

Při psaní své části monografie „Základy obecné cytologie“ (autoři: D. Soudek a O. Nečas) jsem velmi trpěl nedostatkem západní literatury; ústřední knihovna nebyla. Ale naštěstí byly k dispozici „Current Contents“ a já jsem hned psal žádanky o separáty potřebných prací. Když jsem pak později viděl na Západě centrální knihovnu, udělal jsem si ostudu tím, že jsem tuto „novinku“ nesmírně chválil. Knihovna byla obvyklá, průměrná, ale pro mne, kdo přišel zpoza „železné opony“, byla něčím neslýchaným.

Vedení univerzity se ke mně chovalo dobře i přes můj špatný kádrový posudek; ponechalo mě na univerzitě až do zřízení Výzkumného ústavu pediatrického roku 1963. Mým úkolem tam bylo pokusit se zrestaurovat lékařskou genetiku, která byla zdevastována tehdy u nás politicky vnucovaným „učením“ Lysenkovým. Já osobně jsem se začal věnovat cytogenetice; vzpomínám zde podpory profesora Zdeňka Bruneckého. Shodou okolností jsem měl možnost umístit jednoho svého pracovníka na studijní pobyt do západního Německa, sám jsem byl pozván na dvouměsíční stáž do Kanady. Naše brněnská výzkumná skupina měla několik úspěšných pracovníků, takže v roce 1967 jsme mohli uveřejnit zprávu o našem výzkumu (Research Report). Nadějně začátky byly přerušeny sovětskou

invazí roku 1968, po níž řada z nás odešla do exilu. (Jedna naše pracovnice se pak velmi dobře uplatnila jako lékařská genetička ve státě Wisconsin v USA.)

A k mé „druhé etapě“, v Kanadě. Za své umístění zde vděčím profesoru Barrovi. Ve svém oboru jsem tady měl volnou ruku. O plat a výzkumný grant bylo ovšem nutno každoročně žádat Ontario Mental Health Foundation. (Jak dnes už dávno vím, vyhlíží zahraniční instituce pro každého svého krátkodobého návštěvníka – pro hosta – idyllicky a bez problémů. Ty se projeví až při dlouhodobém pobytu a při vzniku konkurence; lidé jsou všude stejní.)

Vyšetřili jsme celkem 3600 karyotypů (tj. obrazů chromozomů) duševně postižených a trestanců. Vzpomínám si např. na nálezy normální matky se dvěma nadpočetnými chromozomy; tři její synové byli abnormální, každý s jedním nadpočetným chromozomem. Naše výsledky byly uveřejněny asi ve 30 publikacích, referátech a na mezinárodních konferencích. Podílel jsem se na práci akreditační komise pro laboratoře provádějící odborná genetická vyšetření (USA analogickou komisi nemají, chtěli se dobrovolně připojit k působnosti komise naší!). (Zde ještě malý detail: potřeboval jsem kontrolu normální krve a požádal jsem proto velitele Royal Military College, aby mně vzorky své krve poskytli jeho kadeti. Povolení k odběru jejich krevních vzorků jsem dostal a nezavřeli mě pro špionáž!)

Nesmím zapomenout na laborantku z Prahy, která se výrazně podílela na kvalitě mé laboratoře. K tomu snad humornou vzpomínku: druhá laborantka, která byla v laboratoři současně s ní, byla Američanka. Když se jí cosi nedařilo, pronesla *česky* výrok úlevy, který se někdy v takové situaci používá. Musel jsem ji mírně pokárat; naštěstí neznala původní význam onoho výroku.

Šmarda: *Jak hodnotíš svůj česný doktorát, který Ti udělila Masarykova univerzita?*

Soudek: Hodnost Dr.h.c. pokládám za jakousi formu omluvy za utrpenou diskriminaci v komunistických letech. Bohužel mnozí se podobné omluvy nedožili; snad by to šlo „in memoriam“.

Šmarda: *Jsi dlouholetým odběratelem Universitas, která z určitého úhlu průběžně odráží život Masarykovy univerzity. Jaký je Tvůj úsudek o naší revui a o její úrovni? Jaké náměty k další práci bys jí chtěl navrhnout?*

Soudek: Zdejší univerzita ovšem vydává univerzitní noviny, distribuované zdarma, ale nevzdává magazín, jako je *Universitas*. Mohu ji srovnat jen s magazínem University of Toronto. Brněnští referují objektivně, zatím co po přečtení článku z magazínu U. of T. čtenář cítí nádech reklamy pro ni. To snad souvisí s „mendacity indexem“ Američanů, trochu přehánění je nutno předem odečíst. Výrobky musí být „new“, „improved“, „enriched“, tedy stejná musí být i škola!

Šmarda: *Chceš nějak okomentovat svou vlastní publikační aktivitu v Universitas?*

Soudek: Většinou jsem psal pro své přátele – a ti s mým souhlasem předávali mé krátké texty redakci. Neměl jsem tedy možnost konečný výběr textů pro *Universitas* provádět sám. Ale redakční výběr byl až dosud dobrý; snad jen některý článek už nebyl v době uveřejnění aktuální.

Šmarda: *Jak vnímáš rozdíl mezi univerzitami na americkém kontinentě a univerzitami v Evropě – a jmenovitě Masarykovou univerzitou?*

Soudek: Rozdíl mezi českými a kanadskými univerzitami spočívá za prvé v *kontinuitě*. Zdejší školy neprožily přerušení dvěma totalitními režimy. USA i Kanada se ovšem zúčastnily válek mimo svá území a měly na evropských bojištích velké ztráty. (Jeich intervenční vojska šla do bojů jako celek.) Evropa v té době prožila na svém vlastním území dvě války, v nichž utrpěla obrovské destrukce. Musela žádat Ameriku o pomoc.

Druhý rozdíl je *kompetice* mezi desítkami univerzit o posluchače a granty, i o prestiž slavné školy. Tady i univerzity potřebují reklamu jako každý byznys. Každá univerzita je samostatným podnikem. Nedovedu si představit celostránkovou reklamu Masarykovy univerzity v novinách, zatímco celostránkové inzeráty kanadských univerzit v denících nejsou vzácností. Překvapila mě

zde určitá animozita mezi městem a univerzitou, např. stížnosti na chování a recese studentů ve městě. Teď je aktuálně cítit mezi Kingstonem a Queen's University.

Podivil jsem se, že současná přístavba jedné z univerzit byla prováděna v novogotickém slohu. Poučili mě, že rodiče potenciálních studentů vyžadují na univerzitě starobylost – jako v Anglii. Tedy proto gotika!

V Kanadě je 47 univerzit; samozřejmě nejsou ekvivalentní. Některé udělují jen základní akademické hodnosti („undergraduate“) – těch je 21. Druhá kategorie uděluje nižší stupně hodností („comprehensive“) – těch je 11, nejvyšší kategorie pak uděluje tituly Dr i MD – a těch je 15, z nich v provincii Ontario 5: Toronto, Queens (v Kingstonu), McMaster (v Hamiltonu), Western Ontario (v Londonu) a Ottawa.

Vedle univerzit je v Ontariu 26 kolejí („colleges“); ty jsou zaměřeny výlučně na praxi a výuka na nich se může rychle měnit podle požadavků obchodu a průmyslu. Absolvování některých kurzů kolejí může být uznáno i univerzitou („credit“), na druhé straně některé koleje mohou udělovat i nejnižší akademické stupně. Není tedy ostrá hranice mezi univerzitami a nižšími školami. Není tu také staletý systém fakult jako v Evropě. Nebývá ani rozdíl mezi univerzitou a technikou, jaký dlouho vládl v Evropě. Zdejší univerzity pěstují kult svých absolventů („alumni“), kteří jí přispívají svými dary; jmenovitě pro ně organizují každoroční setkávání na své půdě („homecoming“). Habilitační řízení je tu neznámo, docent je laický dobrovolný průvodce výstavou.

Mám dojem, že funkce profesora je jednodušší zde. Záleží na jeho PhD., ale hodně i na jeho výzkumných grantech a jejich sumě.

Šmarda: *Dne 22. listopadu 2004 byl oficiálně položen základní kámen k příštímu univerzitnímu kampusu v Brně-Bohunicích. Máš k tomuto – pro Masarykovu univerzitu historickému – mezníku nějaký komentář?*

Soudek: Masarykova univerzita existovala od svého založení ve starších, adaptovaných budovách. Od svého dětství si pamatuji na plány výstavby univerzitního kampusu na Kraví hoře, pod Palackého vrchem i jinde. Budova

Právnické fakulty zbyla dodnes jako jakási troska těchto plánů. Jsem rád, že jsem se dožil obřadu položení základního kamene pro příští univerzitní město; snad nezůstane jen při jeho položení.

Šmarda: *A na závěr: Chceš něco vzkázat Masarykově univerzitě, jejím studentům a učitelům?*

Soudek: Masarykova univerzita prošla během svého trvání řadou negativních vlivů. Neznám

univerzitu zde, v Kanadě, která by měla podobný osud. Možná, že si jí víc vážíme proto, že stále zůstává darem, a ne spotřebním objektem.

Přeji Masarykově univerzitě mnoho zdaru v budoucnosti.

Šmarda: *A mně zbývá popřát mnoho zdaru Tobě a poděkovat Ti za rozhovor.*

N. Udalcovová, Švadlena, 1912

Významné osobnosti naší univerzity

Sto deset let od narození prof. Jaroslava Ludvíkovského

Jaroslav Ludvíkovský (1895-1984), profesor klasické filologie nejprve po deset let od roku 1928 na Komenského univerzitě v Bratislavě a pak od roku 1939 s přerušením v době německé okupace na Masarykově univerzitě, patřil po celou dobu svého akademického působení k nejvýraznějším a nejpoulnějším osobnostem univerzity i brněnského kulturního života. Klasický filolog Inul nejprve k řecké filozofii, na kterémžto poli se zasloužil zejména o zpřístupnění a výklad Epikúrovy etiky, jeho nejvýraznějším činem ve výzkumu antického starověku však byl a dodnes zůstává jeho habilitační spis „Řecký román dobrodružný“. – Po politicky motivovaném nuceném odchodu z Bratislavy (na univerzitě Komenského se dostal do ostrého sporu s Iudáky pro jejich propagaci antisemitismu a fašismu) byl v Brně jmenován profesorem klasické filologie a latinské literatury.

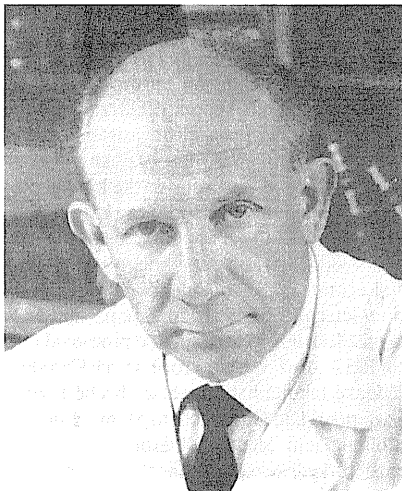
A právě latinská literatura se jeho vědecké práci stala osudem, velmi ku prospěchu dalšího vývoje celého oboru. V rámci takto vymezené odborné kompetence se totiž J. Ludvíkovský věnoval převážně latinské literatuře evropského a hlavně pak českého středověku, oboru, který dnes nese označení latinská medievistika, a stal se v Brně jeho zakladatelem; takovou orientaci ostatně slibovaly již jeho začátky – mladý Ludvíkovský začínal již kdysi ve 20. letech s Komenským a Tyršem. Je těžké vybrat z jeho medievistického díla (podotkněme, že jeho záběh se neomezuje na středověk, ale že zasahuje významně i raný novověk humanismu i baroka a sahá až k Dobrovskému a zmíněnému Tyršovi) to, co má význam největší. Je možné jmenovat jeho „Dobrovského klasičskou humanitu“ z roku 1933, zásadní příspěvek k výkladu antické tradice v českém myšlení; většina kolegů bude mít na myslí Ludvíkovského práci s ranými českými a latinskými legendami, zejména jeho edici, překlad a interpretaci Kristiánovy le-

gendy. Mnozí vzpomenu na prvním místě na Ludvíkovského činnost komeniologickou.

Jistěže to není vše, co je možno a třeba o profesoru Ludvíkovském říci. Byl nejen přední vědeckou a ve své specializaci zakladatelskou postavou, pro mnohé byl milovaným kolegou a důvěryhodným přítelem; jeho lidskost jako by byla ještě umnožena tím, jak přijal Ciceronův ideál klasické humanity. Na neposledním místě byl nezapomenutelným učitelem, jak mohou svědčit všichni jeho žáci, bývalí studenti latiny na dnešním Ústavu klasických studií naší univerzity.

J. NECHUTOVÁ

Velká osobnost Lékařské fakulty MU (k stému výročí narození prof. Ferdinanda Herčíka)

K mimořádným osobnostem historie Masarykovy univerzity patří biolog profesor MUDr. et RNDr. Ferdinand Herčík, DrSc., člen-korespondent ČSAV. Přitahoval a strhoval mladé adepty lékařského studia, kteří poslouchali jeho přednášky, k vlastním le-

kusům v laboratořích svého ústavu na Lékařské fakultě. Celé skupiny se jich každoročně přihlašovaly k dobrovolné práci, kterou se podle jeho instrukcí a pod přímým dohledem asistentů, jen o málo starších, než byli sami, pokoušeli ve volném čase pronikat k tajemstvím vědy. A k těm několika, kteří vytrvali, se příštím rokem hlásili další. Byly doby, kdy se v rozsáhlých prostorách Herčíkova Biologického ústavu denně pohybovalo mnoho desítek studentů, fascinovaných jeho rozhledem a jeho aktivitou. A z těch, kteří se nejlépe osvědčili, vybíral Herčík postupně demonstrátory, pomocné vědecké síly a dále asistenty, odborné asistenty, aspiranty, nakonec vědecké pracovníky Biofyzikálního ústavu ČSAV, který založil. Ale nepředbíháme.

Ferdinand Herčík se narodil 7. května 1905 v Praze jako syn akademického malíře secesního období. Záhy po jeho narození byl Ferdinand Herčík-otec povolán na brněnskou Vysokou školu technickou jako profesor kreslení, a tak i jeho syn vyrůstal v Brně. Tam také maturoval na akademickém gymnáziu. Byl po otci také výtvarně nadán, ale více ho přitahovala věda; zapsal se ke studiu fyziologie rostlin na Přírodovědecké fakultě, kde r. 1928 získal titul RNDr. a nastoupil na místo asistenta prof. Vladimíra Ůlehy. Již roku 1927 absolvoval studijní pobyt na československé biologické stanici ve Villefranche sur Mer a r. 1928 absolvoval studium v Pasteurově ústavu v Paříži, v oddělení pro molekulární biofyziku dr. Lecomta du Noüy; tam pokračoval v práci i v letech 1930-1931. To však už studoval rovněž Lékařskou fakultu, kde promoval roku 1932. A už v témže roce se na Přírodovědecké fakultě habilitoval z obecné fyziologie prací *Die Oberflächenspannung in der Biologie und Medizin*, kterou o dva roky později vydal v Drážďanech tiskem jako monografii. Roku 1935 se pak habilitoval i na Lékařské fakultě z právě etablovaného oboru lékařská biofyzika. V letech 1935-1936 pracoval v Rockefellerově ústavu v New Yorku, v biofyzikální laboratoři dr. Alpha W. G. Wyckoffa. Již r. 1936 byl jmenován mimořádným profesorem a r. 1937 pak řádným profesorem obecné biologie a přednostou Biologického ústavu Lékařské

fakulty. Ukončil tím tříleté období, kdy – po odchodu prof. Jana Bělehrádka do Prahy – byli v Brně pověřováni vedením Biologického ústavu fyziologové. (V čele tohoto ústavu pak stál – s válečným přerušením – až do r. 1961, kdy plným úvazkem přešel na nově vytvořený Biofyzikální ústav ČSAV, který inicioval, prosadil, vybudoval a vedl až do smrti.)

Na půdu obecné biologie – a speciálně radiobiologie – vstoupil už jako asistent fyziologie rostlin r. 1931, kdy se stal asistentem Radiologické stanice při tehdejší Zemském radioléčebném ústavu na brněnském Žlutém kopci (dnešní Masarykův onkologický ústav). (V tomto ústavu pak Herčík pracoval později, za války, v době uzavření českých vysokých škol.) Herčík stanici připojil ke svému ústavu na Lékařské fakultě a její průběžnou povinnost – měření načerpaného radonu (tehdejší nomenklaturou radiové emanace) pro terapeutické potřeby v kraji – svěřil asistentům.

Svou první vědeckou práci uveřejnil Herčík již jako devatenáctiletý r. 1924 (pracoval v Ůlehlově ústavu už jako gymnazista). V souvislosti se svou aktivitou v Radiologické stanici si za pole své vědecké aktivity zvolil studium účinků záření, zejména záření α , a radiobiologie zůstala jeho vůdčí tematickou doménou pro celý život. Americký pobyt mu pak přinesl jeho druhou výzkumnou oblast: výzkum bakteriofága – bakteriálního viru, který se tehdy jako nejjednodušší živá bytost stal výchozím bodem úvah o rozdílu mezi hmotou živou a neživou, a jehož strukturu objevila elektronová mikroskopie. Herčíkovi se podařilo z jeho druhé studijní cesty do USA v roce 1947 přivést elektronový mikroskop, americký RCA, první funkční elektronový mikroskop v ČSR; a právě od elektronové mikroskopie bakteriofágů *Escherichia coli* se na jeho ústavě začal odvíjet výzkum makromolekulární. Herčíkovi mladí spolupracovníci na jeho ústavu se tehdy proto dělili na dva funkční typy: na „paprskáře“ a „molekulníky“. Životním prostorem obou bylo celé 1. poschodí budovy Lékařské fakulty na tř. Obránců míru (tehdy i dnes Joštově) č. 10, když Herčík jako člen Národního výboru města Brna ihned po válce pro tuto fa-

kultu získal obě protilehlé budovy po německé Vysoké škole technické. Když se mu r. 1954 podařilo realizovat jeho sen – zřízení Biofyzikální laboratoře ČSAV jako vývojového předstupu Biofyzikálního ústavu ČSAV, založeného pak r. 1955 –, žila laboratoř i ústav v dosavadních prostorách fakultního Biologického ústavu až do otevření nové budovy Biofyzikálního ústavu na Královopolské 135 r. 1960. Ještě později – r. 1963 – dal Herčík podnět k tomu, aby brněnská Přírodovědecká fakulta zřídila katedru Biofyziky; v jejím čele stál pak až do své smrti. I tato katedra úspěšně žije.

Herčík byl obdařen schopností filozofického nadhledu. Jestliže hodně zjednodušíme, můžeme shrnout, že radiobiologický výzkum ho přivedl přes zásahovou teorii k tzv. kvantové biologii (jež se stala jedním ze základních kamenů moderní biofyziky) a že výzkum morfologie bakteriofága byl jedním z historických pramenů moderní molekulární biologie. Z jeho vědeckých knih nelze nepřipomenout monografie *Záření a život* (1941, 1946, 1957, slovensky 1959), *Od atomu k životu* (1946), *Život člověka* (1947, 1949), *Biophysik der Bakteriophagen* (1959) a populárně vědecké knihy *Mladý biolog* (1941, 1945, 1954, slovensky 1955) a *Život naruby* (1945, 1946, 1948). Uveřejnil celkem více než 200 vědeckých prací, včetně 10 monografií. Byl velmi aktivním a úspěšným popularizátorem vědeckých poznatků v nesčetných článcích, přednáškách, diskusích i v rozhlase.

Profesor Herčík byl také široce a významně aktivní společensky. Byl v Brně děkanem Lékařské fakulty a pak prorektorem univerzity (1953-1959). Byl členem vědeckého kolegia obecné biologie ČSAV, dlouhá léta byl předsedou redakční rady časopisu *Věda a život* i předsedou Čs. společnosti biologické. Z veřejných funkcí jmenujeme funkci člena Národního výboru města Brna (po válce, 1945-1946), po únoru 1948 funkci člena Ústředního akčního výboru Národní fronty v Praze, v letech 1948-1949 pak člena rady Zemského národního výboru v Brně. Hlavně však jmenujeme funkce ještě mnohem odpovědnější, na mezinárodní úrovni. Působil jako expert (pro radiobiologii) Světové zdravotnické organizace v Že-

nevě i jako expert UNESCO v Paříži a jako konzultant, guvernér a pak místopředseda Rady guvernérů Mezinárodní agentury pro atomovou energii ve Vídni, od r. 1963 byl členem výboru Mezinárodní asociace pro radiální výzkum. Od r. 1956 byl členem, v letech 1960-1961 místopředsedou a v letech 1961-1962 předsedou Vědeckého výboru OSN pro zkoumání účinků záření v New Yorku. (V tomto období Herčík připravil – a přednesl – Souhrnnou zprávu pro 13. valné shromáždění OSN, které se stalo základem mezinárodní dohody o zákazu nadzemních pokusných jaderných výbuchů.)

Poúnorové období osudově zasáhlo jeho myšlenkový profil: z dosavadního holisty se stal marxistou. Někteří soudí, že k této změně byl přinucen nátlakem KSČ, jiní, že v ideály komunismu uvěřil, a většina myslí, že tato změna byla čistě pragmatická. Pravda bude asi někde v průsečíku těchto názorů. Jsa členem KSČ od května 1945 a opíraje se o své citované funkce, dokázal, co by jinak dokázat nemohl: r. 1955 založil již zmíněný Biofyzikální ústav ČSAV.

Ferdinand Herčík byl svérázným myslitelem. Tak např. kritizoval pozitivismus, protože opomíjí možnost poznávat svět také jinými cestami než prostřednictvím smyslů, zejména cestami „metapsychickými“. V obecné teorii holismu mu zmizel jasný předěl mezi biologií a fyzikou (odtud také jeho příklon k biofyzice). Svůj holismus obohatil teorií kvantovou. Časový rozměr dějů přijal jako čtvrtou dimenzi vesmíru; přitom zformuloval argumenty pro fenomen času biologického, neúměrného času hvězdnému. S matematikem O. Borůvkou vypracoval myšlenkový čtyřrozměrný model života.

Málo je známo, že Ferdinand Herčík byl v mládí nadšeným horolezcem, který dovedl prožívat šťastné chvíle pod stanem a či v zimě jako lyžař v tatranské přírodě. Byl náruživým fotoamatérem, který nám, uzavřeným železnou oponou doma, rád ukazoval své snímky z USA či z Japonska; že bral rád do rukou také malířskou paletu, jsme už naznačili.

Dočkal se řady významných oficiálních uznání: byl laureátem Státní ceny (1954),

nositelem Řádu práce (1965) a stříbrné plakety ČSAV Za zásluhy o vědu a lidstvo (1966).

Byly to krásné chvíle, týdný a roky našeho mládí ve sféře magického vlivu prof. Ferdinanda Herčíka. Předurčily celý náš život v biologické vědě.

Profesor Ferdinand Herčík zemřel předčasně 20. 1. 1966 v Brně, jako oběť účinků záření, jehož výzkumu věnoval celý svůj život.

J. ŠMARD A

Nedožitá devadesátina prof. Sáši Duškové

Dne 11. března tohoto roku by se dožila devadesátí let paní profesorka Sáša Dušková, DrSc. (nar. 11. 3. 1915), profesorka Filozofické fakulty MU. Zemřela v úctyhodném věku 87 roků teprve nedávno 24. srpna 2002.

Profesorka Dušková působila po absolvování Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Státní archivní školy po celou dobu své profesionální dráhy na mateřské fakultě v semináři diplomatiky a paleografie, resp. oddělení archivnictví. V letech 1970 – 1980 stála jako vedoucí v čele tohoto oddělení. Dále pracovala v řadě odborných kolegií mimo fakultu – dlouhá léta byla členkou Vědecké archivní rady a Komise pro vydávání středověkých pramenů, v roce 1970 se stala členkou Mezinárodní komise pro diplomatiku, od roku 1980 působila v jejím výboru a roku 1985 se stala čestnou členkou.

Paní profesorku si připomínáme zejména jako dlouholetou spolupracovnici profesora Jindřicha Šebánka především při práci na Českém diplomatáři (Codex diplomatarius et epistolaris regni Bohemiae), zásadním díle, které představuje základní edici listinného materiálu přemyslovského období. Podílela se na přípravě a vydání několika svazků pro období 1241-1278 (svazky IV/1, IV/2, V/1, V/2, V/3 připravila společně s J. Šebánkem v letech 1962-1982; svazek V/4 společně s V. Vašků roku 1993). Pod vlivem inspirační osobnosti pana profesora záhy vykrys-

talizovala její pracovní orientace, již se potom věnovala bez oddechu celý život. Jejím zájmem se stala přemyslovská diplomatika. Ona sama se usilovnou prací a nevšedním zájmem o věc proměnila ve velice platnou spolupracovnici profesora Šebánka.

Jako předpoklad pro práci na edici publikovala také množství přípravných studií zaměřených na společenskou funkci listiny, a to jak sama, tak společně s profesorem Šebánkem. Metodologicky se bezvýhradně opírala o Sichelovu metodu graficko-stylistické analýzy, obohacenou o faktor vztahu skupin vydavatelů k listině. Namátkou uveďme práce o velehradském falzátoru (1947) nebo o listinách rudíkovských (1948), studií o kladrubských listinách (1953), o šlechtické listině (1956), o notáři Jindřichovi (1960), z pozdější doby o úloze kanceláře na politiku Přemysla Otakara II. (1979) nebo o falzech královských listin ve 13. století (1988). Ze spolupráce s J. Šebánkem připomeňme rozsáhlé studie *Česká listina doby přemyslovské* (1956), *Panovnícká a biskupská listina v českém státě doby Václava I.* (1961), *Listina v českém státě doby Václava I. u nižší feudálů a měst* (1963) nebo pojednání *Das Urkundenwesen König Ottakars II. von Böhmen* (1968, 1969).

Za její další trvalý vklad pro přípravu diplomatáře je možno považovat tvůrčí podíl na koncepci rozsáhlého diplomatářového aparátu, sestávajícího z fotokopíí všech dochovaných listin pro celé přemyslovské období a z obrovského množství kartotéčních lístků. Zde uložené údaje jsou nepostradatelné pro komplexní zvládnutí listinného materiálu, a proto je tento aparát i dnes stále používán.

Významnou a neodmyslitelnou součástí jejího aktivního života byla také pedagogická činnost. Během svého působení na brněnské filozofické fakultě od prvních poválečných let do roku 1980, kdy odešla do důchodu, vychovala celé generace archivářů. Mezi svými žáky byla skutečnou autoritou, jak se bylo možné přesvědčit na řadě neformálních setkání k jejím životním jubileím, jež pravidelně pořádal Zemský archiv v Brně. O její oblibě mezi bývalými studenty nad jiné výmluvně vypovídá vždy hojný počet gratu-

lantů, kteří nepromeškali příležitost společně zavzpomínat na léta studií. Těchto setkávání se účastnili i mnozí bývalí posluchači, kteří dnes pracují dlouhodobě mimo obor.

Poslední léta svého života musela paní profesorka strávit v domově důchodců. Tam za ní docházeli její žáci, bývalí kolegové a přátelé, aby jí pomohli překonat odloučenost od světa. Všichni s obdivem sledovali její stálou duševní svěžest a neutuchající zájem o obecné dění i odborné problémy.

Dílo paní profesorky Duškové zůstává pro nás stále aktuální. Český diplomatář stále poskytuje informace všem zájemcům o starší národní dějiny, odborné práce poskytují inspiraci a poučení odborníkům i studentům.

Z. SVITÁK

Vzpomínka na profesora Arnošta Lamprechta

Stěží lze uvěřit tomu, že 2. května 2005 uplyne již dvacet let od okamžiku, kdy od nás odešel předčasně a nečekaně ve věku nedožitých šedesáti šesti let prof. PhDr. Arnošt Lamprecht, DrSc., významná osobnost české jazykovědy, dlouholetý vedoucí katedry českého jazyka, slovanské, indoevropské a obecné jazykovědy na Filozofické fakultě naší univerzity (narodil se 19. října 1919 ve Štítině u Opavy).

S touto fakultou a s brněnskou univerzitou byl spojen celý jeho tvůrčí vědecký život: jeho studium na fakultě (započaté v roce 1938) bylo sice násilně přerušeno druhou světovou válkou, ale po jejím skončení se v r. 1945 na filozofickou fakultu vrátil a úspěšně završil studium bohemistiky a rusistiky. Poté krátce pedagogicky působil na středních školách a v r. 1949 znovu přišel na fakultu, kde se na návrh prof. Kellnera stal asistentem slovanského semináře. V roce 1955 dosáhl vědecké hodnosti CSc., v roce 1957 byl jmenován docentem a v r. 1962 profesorem českého jazyka a srovnávací jazykovědy. V roce 1970 pak získal hodnost doktora filologických věd.

mládí prožil A. Lamprecht ve Slezsku, v oblasti bohatě nářečně diferencované, což

v něm bezesporu probudilo zájem o jazykovědné problémy. Badatelsky se zpočátku zaměřil zejména na otázky české dialektologie. V mnoha statích popsal složitou situaci v slezských nářečích, jichž byl autochtonním znalcem. Završením těchto bádání byla monografie *Středoopavské nářečí* (1953) a *Slovník středoopavského nářečí* (1963). Jako externí vedoucí dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR navazoval na tradice brněnské dialektologické školy, prosazoval metodu jazykového zeměpisu a účastnil se i přípravných prací pro projekt Českého jazykového atlasu. Byl rovněž redaktorem čítanky *České nářeční texty* (1976), v jejímž úvodu nastínil vývoj českých nářečí.

Poznání českého jazyka věnoval A. Lamprecht nemalou pozornost i mimo oblast dialektologie. Zajímal ho vývoj českého jazyka, především otázky historické fonologie, kde jeho bádání vyústila v dílo *Vývoj fonologického systému českého jazyka* (Brno 1966, 1968²).

V oboru, v němž byl pedagogicky činný po celou dobu působení na fakultě, tj. v historické gramatice, se podílel na sepsání do dnes aktuální učebnice *Historická mluvnice češtiny* (1986 – spolu s D. Šlosarem a J. Bauerem).

Svá bádání posléze rozšířil o komparativistický pohled slavistický (zpočátku o jazyky západoslovanské, zejm. polštinu, a později i východoslovanské), o čemž svědčí četné studie publikované doma i v zahraničí. Zevrubná znalost slovanské nářeční dynamiky mu umožnila vyjádřit se také k projektu Slovanského jazykového atlasu i k úkolům slovanské dialektologie obecně. V mnoha svých pracích A. Lamprecht zpochybnil tehdejší představy o vzniku, trvání a rozpadu praslovanské jazykové jednoty a prokázal svou teorii o praslovanské jednotě. Vyvrcholením Lamprechtova úsilí v této oblasti byla práce *Praslovanština* (1987), již dokončil v posledních letech života a jejíž vydání se bohužel již nedožil. Rekonstruoval zde vývoj praslovanštiny od jejích počátků až po definitivní rozpad v 10. stol. a podal absolutní dataci klíčových jevů. Závěry tohoto monumentálního díla nebyly dodnes překonány.

V posledním období života pokračoval v promýšlení obecných otázek jazyka a zamýšlel se také nad problematikou indoevropskou, zejména nad genetickým vztahem indoevropských jazyků k jiným jazykovým rodinám – stal se tak u nás (spolu s M. Čejkou) průkopníkem nostratické teorie.

Na profesora Arnošta Lamprechta vzpomínají dodnes jeho spolupracovníci i početní studenti nejen jako na významného odborníka, velkého vědce a výborného vysokoškolského učitele. A. Lamprecht byl vpravdě osobností. Kdo měl to štěstí s ním spolupracovat, ví, že to byl moudrý, mimořádně laskavý člověk, na něž se nezapomíná.

Lamprechtův vědecký odkaz je stále živý a jeho díla náleží ke zlatému fondu české jazykovědy.

J. VOJTOVÁ

Vzpomínka na PhDr. Čestmíra Liškaře, CSc.

Dne 2. května 2005 uplyne dvacet let od našeho rozloučení s bývalým spolupracovníkem a pro některé z nás i naším učitelem PhDr. Čestmírem Liškařem, CSc. Působil na katedře pedagogiky FF MU v letech 1964 až 1983, kdy ze zdravotních důvodů požádal o důchod.

Čestmír Liškař se narodil 25. listopadu 1920 v Horních Vilémovicích na Třebíčsku, v učitelské rodině. Jeho mládí je spjato s Třebíčí, kde v roce 1939 absolvoval osmileté reálné gymnázium. Téhož roku započal studium na Vysoké škole obchodní v Praze. Po uzavření vysokých škol byl za účast ve studentském odbojovém hnutí zatčen. Nějaký čas vězněn a posléze jako nezletilý propuštěn. Okupaci pak prožil na několika pracovištích.

Po válce, v roce 1945 započal studium na FF MU v Brně, a to obor angličtina – ruština. Během studia absolvoval stáž ve Velké Británii, kde se věnoval anglické literatuře, zvl. vlivu italské renesance na dílo Chaucerovo. Po studiích pracoval jako středoškolský profesor v Šumperku, Havlíč-

kově Brodě a v Třebíči. Odtud pak přešel v roce 1961 do Žiliny na Vysokou školu dopravní. Zde působil jako učitel do roku 1964, kdy přešel na FF do Brna. V Žilině se uplatnil tvořivým způsobem při vybudování jazykové laboratoře a rozpracování metodiky vyučování cizím jazykům v letecké dopravě. Byl autorem učebnice, která byla používána jak u nás, tak i v zahraničí (v Drážďanech a pro maďarský letištní personál).

Od roku 1964 působil na katedře pedagogiky FF UJEP v Brně, rozšířil si aprobaci o obor pedagogika a v roce 1968 dosáhl z tohoto oboru na FF Univerzity Komenského v Bratislavě doktorátu filozofie a v roce 1972 zde též obhájil kandidátskou práci z pedagogických věd.

Na brněnské univerzitě se věnoval lingvistické pedagogice, vybudoval na Filozofické fakultě jazykovou laboratoř a vedl jazykové kurzy. Jeho jazyková erudice v ruštině, angličtině, francouzštině, němčině, italštině ho dovedla k syntetické koncepci lingvistické pedagogiky jako dílčí pedagogické disciplíny. Publikoval z této oblasti řadu prací, uvedme alespoň některé:

Funkce jazykové laboratoře v moderním jazykovém vyučování, Komenium, Praha, 1972, *Základy vyučování cizím jazykům*, SPN, Praha 1978, *Formy a prostředky vyučování cizím jazykům*, SPN, Praha 1980.

PhDr. Čestmír Liškař, CSc. byl nejen dobrým odborníkem, ale také výborným spolupracovníkem, se smyslem pro přátelství, spolupráci a vzájemnou pomoc. Náročnost ke studentům byla u něho v souladu s pochopením pro mládí a menší životní zkušenost. Na Filozofické fakultě působil jako odborný asistent od 1. dubna 1964 do 1. února 1983, kdy na vlastní žádost odešel do důchodu. Dožil svůj život v Třebíči, kde zemřel ve věku pouhých 65 let. Zde jsme se s ním také 2. května 1985 navždy rozloučili.

Vzpomínáme na něho s láskou a úctou.

M. ŘEHOŘKOVÁ

Doc. dr. Vlasta Vlašínová, CSc., a její nedožitá osmdesátiny

Na rozdíl od některých pražských rusistů se nedomnívám, že nynější český obraz ruské literatury se zásadně liší od toho, co jsme jako ruskou literaturu vnímali od 20. do konce 80. let minulého století: jinak řečeno, nedomnívám se, že bychom se měli radikálně odstříhnout od českých rusistických tradic, byť na některé můžeme dnes pohlížet všelijak. V tom však budme raději tolerantní nebo aspoň zdrženliví. Spíše bych sázel na návaznost, propojenost a schopnost naslouchat, na mezigenerační navazování – méně na ignoranci; smutné je to, že často rádi nevidíme právě to, co vzniká nikoli v Berkeley, ale v sousední pracovně.

Brněnská rusistika měla štěstí i smůlu zároveň: měla osobnosti, ale nějak se proti ní spikl osud. V roce 1980 zemřel za podivných okolností v Paříži, kde působil jako učitel češtiny na Sorbonně, doc. Jaroslav Burian, o pár let později doc. Jaroslav Mandát (1924–1986), rusista a romanista, mj. žák F. Wollmana, O. Levého a S. G. Vilinského (1876–1950), oděského učitele Michaila Bachtina.

Tragický osud stihl Vlastu Vlašínovou (roz. Tomanovou, 21. 5. 1925– 29. 5. 1977), která odešla ze života dobrovolně, paradoxně v době, kdy konečně začala syntetizovat své přístupy k ruské literatuře. Její práce byla vskutku akademická i v oně často chladně strnulosti a až pozitivistické pečlivosti a faktografické akribii. Tato dáma české rusistiky zanechala po sobě řadu objevných studií a dvě knihy reflektující její práci o dvou autorech, kteří – z odstupu času – jeví se mi jako emblém jejího života: novoromantického spravedlivce ukrajinského původu V. G. Korolenka (*Česká recepce V. G. Korolenka*, 1975) a satirika groteskního a absurdního založení M. J. Saltykova-Ščedrína, buřiče i carského úředníka, který bytostně trpěl odpudivou společenskou realitou a unikal jí do poloh fantazie, aby v ní utonul (*Satira okřídlená fantazií*, 1975).

Zejména ti, kteří se budou chtít vyznat v určitých obdobích česko-ruských literárních vztahů práce V. Vlašínové nemohou obejít.

Doménou rusistických studií Vlasty Vlašínové byly česko-ruské vztahy. Z této oblasti také zadávala diplomové a ročníkové práce, byla ve vedení takových prací, pokud vím (neměl jsem to štěstí, neučila mě), velmi pečlivá až pedantická, dbala o faktografickou přesnost, ale dokázala také vidět souvislosti. Byla přísná, někdy – jak se nám tehdy mladým zdálo – až upjatá. To mělo vliv na to, že ji lidé chápali jako až příliš chladnou a do sebe uzavřenou, ale byla to pravda jen zčásti, a čím člověk žije déle, tím více rozumí této uzavřenosti, diskrétnosti a nacházení pomocné ruky na konci vlastního ramene, možná i razantnímu řešení vlastního života.

Když jsem se na počátku třetího tisíciletí potil nad Slovníkem ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů, které brněnský slavistický kolektiv dokončoval v roce 2001, musel jsem úporně myslet na další práci Vlasty Vlašínové a jejího kolegy, rusisty, ukrajinisty a polonisty Mečislava Krhouna, na dnes již zapomenutý *Malý slovník ruských spisovatelů* (2 díly, Brno 1970) a taky na v podstatě zlou kritickou odezvu, které se dílu jinde dostalo.

Je škoda, že se o díle Vlasty Vlašínové v zatím posledním svazku Slavica na Masarykově univerzitě v Brně (1993) dovídáme tak málo; – vůbec na proporce v takových důležitých kompendiích si musíme dávat pozor, neboť až příliš radikálně podléhájí dobovým výkyvům a tlakům. Neměli to a nemají brněnští rusisté lehké. Jsem spíše teoretik, ale vím, že teorie je sice efektivní, ale že tyto přísné až strnule historicky ukotvené práce mají tvář v tvář kose času jednu výhodu: obsahují materiál a jeho střizlivý výklad nepodléhající módním vlnám. Prál bych si, aby osobnost a dílo Vlasty Vlašínové se čas od času funkčně připomnělo i novým badatelským generacím, a nejen rusistům.

I. POSPÍŠIL

Utajená kniha Igora Zhoře

Na začátku letošního března by se dožil osmdesátí let brněnský výtvarný kritik, historik umění a mimořádně oblíbený pedagog, prof. dr. Igor Zhoř, CSc., profesor dějin umění a teorie vyučování na katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty MU. Na sklonku života přešel Igor Zhoř z univerzity na Vysoké učení technické a byl zvolen děkanem jeho nejmladší součásti, Fakulty výtvarných umění. Ještě nedlouho před svou náhlou smrtí uveřejnil v našem časopisu (v ročníku 1997) polemický příspěvek do diskuse o současném umění a medailon jednoho ze svých učitelů, docenta Františka Kubišty. Igor Zhoř zemřel 22. listopadu 1997 ve věku nedožitých třiašedesátí let (nar. 9. března 1925 v Brně). Nekrolog přinesla revue *Universitas* v č. 1/1998, o Zhořově knize *Proměny soudobého výtvarného umění* jsme psali v č. 1/1994. Poslední velkou prací Igora Zhoře byla monografie o díle sochaře Vladimíra Preclíka, na níž pracoval od poloviny osmdesátých let. Bibliografie Zhořových prací do roku 1995 vznikla jako diplomová práce na katedře české literatury Pedagogické fakulty MU.

V šedesátých letech byl Zhoř na Pedagogické fakultě jednou z vůdčích osobností reformních snah (mj. patřil k zakladatelům Klubu mladších vědeckých pracovníků, který byl trnem v oku fakultním stalinstům), a byl proto mezi prvními na řadě, když tzv. „pravicoví oportunisté“ museli po nástupu normalizace opustit svá učitelská místa. Zbytek nákladu Zhořovy knihy *Historie výtvarných škol v Brně*, vydané ve Spisech PdF, dali normalizátoři odvézt do sběrný starého papíru ve Šlapanicích. Protože Zhoř nebyl zdrav, vyhnula se mu nutnost zvolit si manuální zaměstnání. Díky pomoci přátel se pak uplatnil jako napůl tajný spolupracovník podniku Brněnské výstavy a veletrhy, pro něž připravil obsáhlý podnikový manuál, návrhy na kalendáře a texty propagačních tiskovin. V osmdesátých letech se Zhoř postupně vracel do povědomí kulturní veřejnosti ja-

ko vedoucí kurzů amatérských výtvarníků, autor textů v katalogích výstav a posléze i příspěvků v časopisu *Ateliér*.

V době, kdy nesměl publikovat, vydal Igor Zhoř pod jménem svého přítele a fakultního kolegy, akademického malíře Leonida Ochrymčuka, významnou populárně-naučnou knihu, zpřístupňující dětem ve věku zhruba 10 – 15 let poznatky o moderním umění. Knížka, kterou si s prospěchem přečtou i čtenáři dospělí, se jmenuje *Návštěva mezi obrazy* a má podtitul *Vyprávění o obrazech a umělcích a řada hravých etud pro obě oči* (Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1973). Jako autor je v tiráži i na titulním listu uveden Leonid Ochrymčuk, ve skutečnosti ovšem knihu napsal Igor Zhoř. Fotografiemi ji doplnil Josef Tichý, obálku a grafickou úpravu navrhl další Zhořův přítel, dnes už rovněž nežijící malíř a grafik Jiří Hadlač.

Tím, že svou knížku adresoval dětem, navázal Zhoř na tvorbu svého otce, známého autora knížek pro mládež. Motivaci k vyprávění o obrazech poskytla autorovi fiktivní návštěva skupinky chlapců a dívek v bytě sběratele obrazů. Ten své mladé hosty postupně seznamuje s vybranými obrazy předních českých malířů Václava Václava, Antonína Procházky, Jana Zrzavého, Františka Tichého, Emila Filly, Josefa Čapka, Bohdana Laciny a Jiřího Johna, upozorňuje je na zajímavé momenty ze života těchto výtvarníků a jakoby mimochodem uvede mnoho dalších poznatků a zajímavostí. Poučí čtenáře o vzniku krajinomalby a nejužívanějších grafických technikách, stručně objasní, co je typ, alegorie a symbol, zmíní se o významu sběratelské činnosti a pomoci nákresu vysvětlí, jak správně a vkusně umístit obrazy na stěně. Novátorské jsou zejména Zhořovy etudy a úkoly, při jejichž řešení měly děti k dispozici vystřihovánky a nákresy připojené ke knize jako příloha. Děti si mohly vyzkoušet, zda si pamatují tvary a barvy použité na obrazech, o nichž se mluvilo, poznávaly autora obrazu ze zvětšeného detailu, posunováním motivu po schematickém náčrtu zkoušely uvažovat o kompozičních otázkách a mohly ve svých představách umístit do nakresleného rámu obraz, který se jim líbí. Knihu doplnily vy-

brané verše českých básníků věnované malířům a stručné medailony umělců.

Tak zajímavou naučnou dětskou knížku o umění nenapsal před Zhořem ani po něm u nás nikdo. *Návštěva mezi obrazy* vyšla před dvaatřiceti lety na mizerném papíře a také kvalita a barevná věrnost reprodukcí

zařazených do knihy byla nevalná. Nakladatelství, které by se rozhodlo uvést na náš trh nové vydání této knihy, by se významně zasloužilo o výchovu budoucích návštěvníků galerií a výtvarných výstav.

J. RAMBOUSEK

Redakci Universitas došlo

Brünner Hefte zur Didaktik, Sprach- und Literaturwissenschaft (kolektiv autorů), ed. Pavel Váňa, Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Brno 2004

VII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník referátů. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta, katedra regionální ekonomie a správy. Pavlov, 23.–25. 6. 2004. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Prix Gallica 2002. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Rektořik Jaroslav, Šelešovský Jan a kolektiv, **Oblast územního rozvoje a koncepcí rozvoje. Zvláštní část vzdělávání vedoucích úředníků ÚSC – díl I.** Učební texty. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Rektořik Jaroslav, Šelešovský Jan a kolektiv, **Oblast finanční a kontrolní. Zvláštní část vzdělávání vedoucích úředníků ÚSC – díl II.** Učební texty. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta. Brno 2004

Rektořik Jaroslav, Šelešovský Jan a kolektiv, **Oblast rozvoje lidských zdrojů. Zvláštní část vzdělávání vedoucích úředníků ÚSC – díl III.** Učební texty. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta. Brno 2004

Rektořik Jaroslav, Šelešovský Jan a kolektiv, **Oblast technické infrastruktury a ŽP. Zvláštní část vzdělávání vedoucích úředníků ÚSC – díl IV.** Učební texty. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta. Brno 2004

Rektořik Jaroslav, Šelešovský Jan a kolektiv, **Oblast vnitřní správy a ochrany obyvatel. Zvláštní část vzdělávání vedoucích úředníků ÚSC – díl V.** Učební texty. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta. Brno 2004

Sirovátka Tomáš, ed. **Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin.** Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Nakladatelství Georgetown. Masarykova univerzita v Brně, 2004

The Human Figure in (Post-) Modern Fantastic Literature and Film. Sabine Coelsch-Foisner (Milada Franková eds.), Masarykova univerzita v Brně, 2004

M. Larionov,
Modřír lučismus, 1912

In memoriam

Zemřel literární vědec Karel Palas

Dne 24. března 2005 odešel ve věku nedožitých 74 let doc. PhDr. Karel Palas, CSc., významný literární historik, někdejší vedoucí katedry české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Narodil se v Budišově u Třebíče a po studiu na Gymnáziu ve Velkém Meziříčí absolvoval r. 1955 Filozofickou fakultu, kde se jako talentovaný student už koncem studia stal asistentem a později interním vědeckým aspirantem. Jeho kandidátská disertační práce, věnovaná divergentním a konvergentním tendencím v české literatuře 17. a 18. století, naznačila v mnohém směr jeho budoucího badatelského úsilí. Následovale práce soustředěné mj. na problémy regionalismu v literatuře pozdního baroka a na některé její zajímavé žánry, na hanáckou lidovou zpěvohru či tvorbu písmáků a lidových veršovců. Logickým závřením těchto materiálově cenných studií byla habilitační práce věnovaná tvorbě východočeského a hanáckého regionu nazvaná *K problemati-*

ce krajové pololidové literatury 18. století (vyd. r. 1964), dodnes ceněná pro svůj materiálový přínos i podnětný metodologický přístup. Docentem dějin české literatury byl K. Palas jmenován r. 1966.

K tématu pololidové literární produkce se doc. Palas vracel i v následujících letech, zkoumal její vztah k folklóru i literatuře umělé, přihlížel k aspektům regionálním i obecně slovanským, uplatňoval hlediska literárněvědná, historická i etnologická. Svědčí o tom série odborných studií mapujících vztah baroka a raného obrození, za všechny připomeňme např. přednášku *Barokní tradice v raněobrozené poezii* (1968-9) nebo studii *Recepce starší duchovní písně v době obrozené* (1972). Věnoval se však i otázce počátků dětské literatury v 19. století a tématům knihovědným.

Dalším významným směrem Palasova zájmu byla badatelská a editorská práce nad texty významných představitelů české obrozené literatury, mnohdy i s přesahem do 20. století, nově a objektivně i těch z nich, kteří byli spjati s Brnem a Moravou. Plodem této činnosti sahající od 50. do 80. let je několik edic, jež připravil sám nebo na nichž se spolupodílel (R. Těšnohlídek, J. Mahen, M. J. Sychra, L. Blatný, G. Preissová, V. Mrštík aj.) k nejnáročnějším náleží kritické vydání básnických překladů H. Jelínka z francouzštiny (spolu s V. Válkem a J. Fryčerem); redigoval i práce odborné, spolu s J. Levým sborník *Teorie verše II* (1968) a s D. Jeřábkem a M. Kopeckým sborník *Literárněvědné studie. Profesoru J. Hrabákovu k šedesátinám* (1972), připravil řadu učebních textů, byl tajemníkem redakce Spisů FF BU a Sborníku prací BU, dlouholetým členem redakčního kolektivu Ročenky UJEP v Brně.

Přestože zdraví nedopřálo doc. Palasovi v posledních letech vyučovat, kontakt se svým pracovištěm neztratil, vedl doktorandské práce, dával konzultace. Byl respektovaným poradcem ve svém oboru, ale především milovaným učitelem, ceněným pro svou vědeckou objektivitu a erudici, a současně morální autoritou, skromným a laskavým člověkem.

H. BOČKOVA

Za Radislavem Hoškem

Premýšlel jsem při smutečních obřadech v pátek 6. května tohoto roku, jimiž se definitivně uzavřela pozemská dráha mého zcela jistě nejpozoruhodnějšího přítele a často otcovského rádce, pana profesora PhDr. Radislava Hoška, CSc., nad tím, jak jsme spolu často žertem i vážně uvažovali o pozoruhodnostech lidského ducha; nad pomíjivostí, ale rovněž setrvalostí jeho projevů. Nevím samozřejmě, zda jeho duch při tomto posledním rozloučení sledoval se shovívavým pobavením, tak jak to bylo u něho obvyklé po celá léta našeho přátelství – a ví bůh, že se tato léta počítala na nepetržitou řadu desítiletí – moje přemítání; zda mi nesděluje, obraceje se ke mně onikáním, což byl způsob mimořádné důvěrnosti, jež mezi námi panovala, při méně závažných sděleních jsme si důsledně vykali, že už kontaktoval na onom světě svoje vynikající učitele, klasické filology Františka Novotného, Ferdinanda Stiebitze a Jaroslava Ludvíkovského a že jim už složil počet z toho, jak on sám naplnil jejich odkaz: nejen knihou o *sv. Augustinovi*, nejen překladem Platónovy *Ústavy*, ale desítkami a desítkami dalších děl, překladů, studií z širokého pole, zahrnujícího antickou vzdělanost, literaturu, dějiny, epigrafiku atd., atd. Podrobnou bibliografii profesora Hoška jsem si v duchu nepřefíkával, neuvažoval jsem o ní v oně chvíli loučení s ním, uvažoval jsem spíš o tom, jakou rozsáhlou kohortu svých přátel, kteří zčásti byli i mými přáteli nebo které jsem alespoň znal, svým odchodem posílil: logika profesora Karla Berku, matematika a logika profesora Karla Čulíka, „bátušku“ dr. Vojtěcha Jestřába, filozofy prof. Lubomíra Nového a prof. Jiřího Cetla – všechny jeho přátele z brněnských let, nemluvě již o tolika dalších brněnských i pražských. Uvažoval jsem chmurně o odchodu celé jedné generace a o pomíjivosti toho, na čem jsme se spolu podíleli: napadla mne třeba revue *Věda a Život*, naše společné dlouhodobé útočiště během zlých let, revue, která, zdá se, definitivně zanikla a pro jejíž obnovu zatím není v Brně sil. Myslí mi procházely ovšem i další vzpomínky, jež – jak jsem přesvědčen – jeho duch z dálky komentoval s úsměvnou

ironií, vzpomínky na naše schůzky v Praze i Brně, přerušené až jeho nemocí, o níž jsem věděl, že nepřipouští jinou naději, než co nejvíce oddálený milosrdný konec. Alespoň jsme si telefonovali: „Kdy se vrátíte?“, ptal se mne, když jsem mu sdělil, že odjíždím služebně do Francie. „Vracíte se ve čtvrtek 5. května? Tak mi zavolejte hned v pátek.“ Ten pátek jsem se místo telefonování, s ním loučil v brněnském krematoriu. Vzpomínal jsem na místa našich pražských a brněnských schůzek, na nichž jeho židle osířily stejně, jako osířily jeho místo v našich vlcích, které nás po léta převážely mezi Brnem a Prahou a zase zpět do Brna. Uvažoval jsem, jak nejen jeho rodině, ale také mně a všem jeho přátelům a blízkým bude chybět jeho lidská přítomnost, která byla povzbuzující, pozoruhodně uklidňující, a tolik stimulující intelektuálně a charakterově. Některé ztráty jsou prostě nenahraditelné; lze je jen konstatovat, nelze se s nimi smířit: odchod profesora Radislava Hoška představuje jednu z nich.

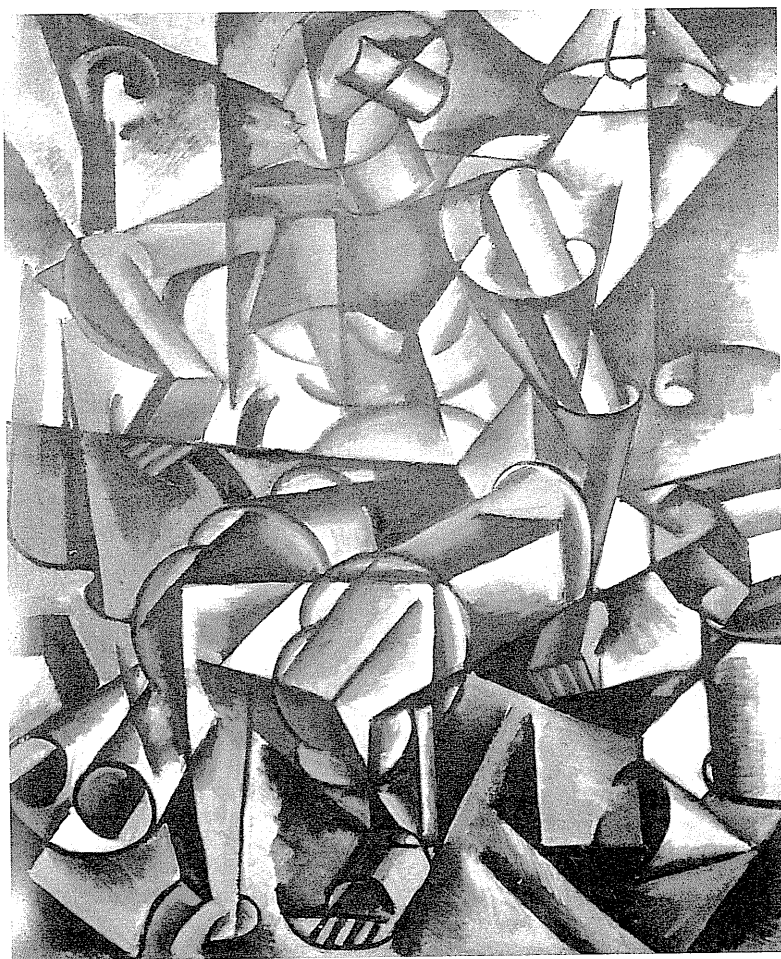
xxx

Prof. Radislav Hošek se narodil v Brně 13. března 1922. V Brně rovněž zemřel 27. dubna 2005. Prof. R. Hošek byl doslova dítětem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, protože jeho otec, pan Karel Hošek, byl ředitelem kanceláře děkanátu fakulty, na fakultě měl služební byt, své dětství tudíž prožil prof. R. Hošek přímo v budově Filozofické fakulty. Odtud se datovala téměř nepřeborná zásoba jeho historek, týkající se velkých zakladatelských osobností Filozofické fakulty Masarykovy univerzity: o to větší je škoda, že přes naléhání přátel, profesor Hošek nesepsal své vzpomínky. Po studiích na klasickém gymnáziu v Brně na Legionářské ulici, dnes na třídě kapitána Jaroše, ukončené maturitou v roce 1941, pracoval během válečných let v Zemském archivu v Brně a v Úřadu ochrany práce. Po válce (1945-1949) vystudoval klasickou filologii na Filozofické fakultě MU, stal se tamtéž asistentem, odborným asistentem, docentem (1962) a profesorem (1966), působil rovněž jako proděkan fakulty. V druhé polovině šedesátých let odchází jako profe-

sor na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy do Prahy, na níž přednáší až do svého emeritování, i po něm. V posledních letech svého života působí rovněž na Trnavské univerzitě v Trnavě, kam dojížděl. Po celá léta držel rovněž přednášky na Filozofické fakultě UP v Olomouci a na Filozofické fakultě MU, v Praze přednášel v posledních letech rovněž na univerzitě třetího věku pro seniory. Stejně jako jeho pedagogická, byla obsáhlá jeho badatelská činnost, postihující jak oblast klasické filologie, literatury, my-

tologie, náboženství, tak oblast klasická archeologie a epigrafiky, jimž se věnoval v České republice, na Slovensku, v Bulharsku, v Libanonu, a která došla odezvu v jeho četných vědeckých publikacích. Jeho publikační činnost je nesmírně rozsáhlá, zahrnuje práce jak vlastní, tak překladatelské, podrobnější bibliografii lze nalézt např. ve Slovníku českých filozofů, Brno MU 1998, in Graecolatina Pragensia 1993 aj.

P. HORÁK

L. Popovová, Sedící akt, 1913

Z historie a současnosti univerzity

Laboratoř slovesné tvorby na Fakultě informatiky Masarykovy univerzity v Brně*

JOSEF PROKEŠ

Studenti na Fakultě informatiky MU v Brně jsou zvyklí vnímat text jako informaci. A to informaci co možno komprimovanou a verifikovanou, jakož i kvantifikovanou a algoritmizovanou. K tomuto nazírání textu je vedle mimo jiné také výuka v povinném předmětu *základy odborného stylu*. Vedení fakulty (fakulty založené právě před deseti lety) si ovšem od samého začátku uvědomovalo, že absolventi by měli být nejenom „levohemisférovými“ odborníky na slovo vzatými, nýbrž i osobnostmi co možno komplexně rozvinutými. Proto na FI MU vznikly – mimo jiné – rovněž nepovinné předměty *interpretace textů a laboratoř slovesné tvorby*, které usilují o postížení oné *hybně mrštné estetické funkce*, jak ji kdysi půvabně a přítom svrchovaně výstižně nazval Jan Mukařovský.

Do sylabu předmětu *interpretace textů* tedy pronikly kapitolky roztomile tajuplně neinformatickou bizarností: klimakterium české poezie; antikvariát metafor; polepšovna žánrů; citát jako součást literárněvědné strategie.

V předmětu původně nazvaném ateliér tvůrčího psaní v samém počátku roku 1998 šlo o to, aby studenti rozlišili text imaginativní od diskursivního, aby si uměli vychutnat imaginární svět uměleckého textu se záměrnými i bezděčnými místy nedourčenosti, s informacemi naznačenými i nedopovězenými. Aby reagovali na literární dílo jako na enigmatický celek, z něhož nelze vypreparovat „vědecký vzorec poučení“. Aby po čtenářsky reflektovaném imaginárním univerzu uměleckého textu zůstali nadále uvnitř specifického časoprostoru prostředí i postav vytvořeného z podnětu autora v jejich vlastních představách jejich vlastním konstrukčním úsilím. Aby opustili doslovný smysl ve prospěch smyslu metaforického.

Šli jsme tehdy na věc od konce. Zhrdli jsme vši teorii a zpupně si předsevzali za pilotní semestr sepsat a vydat společnou knihu. Kouzlit a vzájemně konzultovat vlastní texty, shánět sponzory, tiskárnu, prožít si redakční hádání i s typografií a ilustracemi a gramáží papíru... Do toho všeho jsme přizvali literární profesionály, aby nám v závěrečné části publikace jako laskaví hosté přispěli nějakým svým dosud nepublikovaným textem. Vyslyšeli nás Miloš Dokulil, Zbyněk Fišer, Petr Hrbáč, Zeno Kaprál, Zdeněk Kožmín, Ludvík Kundera, Martin Reiner, Karel Škrabal, Jiří Veselský, Michal Viewegh a Jindřich Zogata. Legendární patron mla-

dých začínajících autorů Egon Bondy na magnetofonovou kazetu namluvil předmluvu, v níž zpochybnil samotný název předmětu tvůrčí psaní, název převzatý z anglosaského prostředí, avšak poslední větou sborník bezděky pojmenoval: TAK PIŠTE. Na Bondyho podnět jsme tedy pro časy příští seminář namísto ateliér tvůrčího psaní přejmenovali na laboratoř slovesné tvorby. Což je takřka totéž, ale zní to, možno-li, ještě kuriózněji.

Vernisáž knížky (TAK PIŠTE, ISBN 80-85799-36-7) byla velkolepá. Sedmadvacet studentských autorů se radovalo spolu s desítkami dalších příznivců, vlídně křtil Ludvík Kundera, hrál fakultní jazzband a recitovaly dětičky z blízké mateřské školky, pivovar věnoval dva sudy, řeznictví dvě vařené vepřové hlavy s křenem. V rámci programu vernisáže v onom roce 1998 byl počat i zárodek budoucího studentského divadla Fakulty informatiky MU. Naši publikaci vcelku vlídně recenzoval denní tisk (MF Dnes, RT Rovnost).

Laboratoř slovesné tvorby se na naší fakultě realizuje vždy v jarním semestru dosud. Při respektování jedinečnosti jednoho každého účastníka nám jde i o týmovou práci: studium na FI MU je totiž značně odosobněné a tím spíše dokážeme ocenit partu lidí spjatých jiným než čistě odborným projektem. Vznikají zde například původní dramatické texty pro naše studentská divadelní představení, články do fakultního studentského časopisu (z předmětu laboratoř slovesné tvorby vzešli redaktoři uvedeného časopisu), práce naší laboratoře se propojují s ateliérem grafického designu a multimédií, s laboratoří řeči a dialogu, s fakultním filmovým studiem atd. Jinak řečeno: každým rokem se do předmětu hlásí noví studenti a přicházejí s vlastními podněty, každým rokem je tedy náplň našeho usilování odlišná.

Specifikum Fakulty informatiky MU se v tvůrčí práci studentů s imaginativním textem projevuje kupř. v tom, že autoři umísťují své juvenilie na vlastních webových stránkách. Využívají k prezentaci své tvorby rovněž nejrůznější literární servery na internetu, např. Písmák (www.pismak.cz). Na závěrečném kolokviu hodnocení výsledků práce za semestr probíhá formou autorského čtení (ať již na fakultě nebo mimo ni, třeba Skleněná louka); na rozdíl od většiny ostatních předmětů FI MU není kvantifikováno (jak také?), studenti tedy nemusí dosáhnout předepsaného počtu bodů. Verbální a vizuální prezentace vlastní tvorby je veřejná (a odtud se třeba i klubou herecké talenty pro fakultní studentské divadlo).

Jak již bylo naznačeno, textové usilování studentů propojujeme s osobitou výtvarnou činností; uvádím namátkou výrobu individuálních novoročenek či ex libris. Zahřívací kola práce s textem roztáčíme dynamikou improvizovaného verbálního projevu. Příklad: JAK SÁM SEBE VIDÍM versus JAK MNE VIDÍ DRUZÍ. (Do koleje přichází nový spolubydlící a ptá se na chodbě náhodného kolemjdoucího, kdože s ním vlastně bude v pokoji bydlet. Tím jakoby náhodným kolemjdoucím je on sám a popisuje nováčkovi sebe, arcíř cizí optikou.) Jde vlastně o svérázný psycholog-

ký trénink projektivní identifikace, kdy člen seminární skupiny do sebe přijímá a v sobě rozvíjí ty kvality, které do něj ostatní promítají.

V předmětu laboratoř slovesné tvorby jde tedy i o experimentální psychologickou skupinu, v níž studenti mohou společně zpracovávat své emoce a svá tvůrčí směřování. Vysílají si navzájem informace o sobě: ať již záměrné (úprava zevnějšku, způsob představování) nebo bezděčné (tón hlasu, způsob sezení, snaha imponovat, průbojnost, svůdnost, apel na soucit). Reagují prostřednictvím svých textů jeden na druhého, posílají si zprávy o tom, jak se vzájemně vnímají. Rozvíjejí svoji sociální inteligenci.

Někteří z absolventů laboratoře již dobyli literární vavříny, zejména v oblastech sci-fi a fantasy, které jsou jim tematicky i žánrově blízké: třeba Ondřej Nečas v roce 1999 získal první místo ceny Karla Čapka v kategorii román, o tři roky později se umístil v literární soutěži Ikaros, pořádané časopisem Ikarie. Ale předmět si zajisté neklade za cíl vyprodukovat profesionální literární hvězdy. Spokojíme se s tím, že studenti informatiky tvůrčím způsobem nahlédnou do krásné literatury. I to je dost.

* Text příspěvku předneseného na mezinárodní konferenci „Tvůrčí psaní – klíčová kompetence na vysoké škole“ (ve dnech 21-23. října 2004 uspořádal Ústav české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně).

P. Filonov, Západ a Východ, 1912-1913

Ze současné medicíny

Významné objevy 20. století v kardiologii

KAREL ZEMAN

... Jistě, vědu obdivuji, ale stejně tak obdivuji i lidskou moudrost.

A. de Saint-Exupery

Vstup do 21. století a 3. tisíciletí nabádá k zamyšlení nad zásadními a významnými událostmi, které ovlivňovaly život lidské společnosti na modré planetě nejen v oblasti společenské, ekonomické, politické, sociální, ale též v oblasti vývoje péče o lidské zdraví. Za posledních 100 let bylo dosaženo ve zdravotnictví nebyvalého pokroku. V hospodářsky vyspělých zemích došlo k zlepšení kvality života a k prodloužení střední délky života na dvojnásobek. V českých zemích podle českého statistického úřadu (2003) dosahuje střední délka života u žen 79,3 roku a mužů 72,5 roku. Příčinou je rostoucí ekonomická výkonnost, sofistikovanější technika, kvalitnější výživa, lepší hygienické podmínky, vzdělanost populace, změny ve stylu života a v neposlední řadě nebyvalý pokrok v diagnostice, farmakologické, intervenční léčbě a prevenci civilizačních chorob. Mezi nejčastěji vzpomínané civilizační choroby patří onemocnění srdce a cév, choroby kardiovaskulární. Ve 20. století se staly největší metlou lidské populace. V České republice např. činila úmrtnost na kardiovaskulární choroby 55,9 % (údaj z roku 1995), ale od roku 1990 se snižuje. Ve srovnání např. s Japonskem, kde je mortalita 33,9 %, nebo se sousedním Německem 48,8 %, je u nás stále ještě dosti vysoká.

Za významné objevy v kardiologii 20. století, které podstatnou měrou přispěly k pokrokům v poznání a léčbě kardiovaskulárních chorob, považují rentgenologii, elektrokardiografii a echokardiografii. Dále objev rizikových faktorů aterosklerózy, na které poprvé upozornila Framinghamská studie, vznik preventivní kardiologie, kauzální léčby aterosklerózy, rozvoj kardiologické genetiky. Významnou událostí byly operace vrozených a získaných srdečních vad u dětí a dospělých v mimotělním oběhu, rozvoj koronární chirurgie, objev srdeční resuscitace, kardiostimulace, vznik prvních koronárních jednotek, překotný rozvoj léčby akut-

ních koronárních syndromů od farmakologické léčby k nejmodernějším intervenčním metodám, invazivní elektrofyzilogie a léčba život ohrožujících poruch rytmu pomocí automatických implantabilních defibrilátorů.

Rentgenologie

Rentgenové paprsky X objevil v roce 1895 Wilhelm Conrad von Röntgen a již v roce 1901 získal Nobelovu cenu. Z původní diagnostické neinvazivní zobrazovací metody došlo postupně k rozvoji celé řady vyšetřovacích postupů, k rozvoji kontrastní rentgenografie, angiografie, počítačové tomografie, nukleární magnetické rezonance a dalších, bez kterých si dnešní kardiologii nedovedeme vůbec představit. Především diagnostická invazivní kardiologie vděčí rentgenologii za nebyvalé možnosti, které se rozvíjely již v prvé polovině 20. století.

Augustin Castellanos se poprvé pokusil o rentgenové znázornění srdečních dutin a zobrazení srdečních vad u dětí, Claude Bernard sestrojil první srdeční katetr, Werner Forssman v roce 1929 sám sobě zavedl periferní žilou katetr do pravého srdce, aby mohl vyzkoušet podání kontrastní látky do cévního oběhu, a dal tak základ moderní srdeční katetrizaci, kterou do klinické praxe zavedl André Frédéric Cournand. Werner Forssmann spolu s André F. Cournandem a Dickinson W. Richardsem byli za jejich objevy katetrizace srdce a patologických změn oběhové soustavy odměněni v roce 1956 Nobelovou cenou. Diagnostická katetrizace a později intervenční metody v elektrofyzilogii a kardiologii se tak díky rentgenologii staly neopostradatelné pro rozvoj léčebných metod v druhé polovině 20. století.

Elektrokardiografie

Elektrokardiografie je základní neinvazivní objektivní diagnostická metoda zcela nezávislá na vyšetřujícím, snadno opakovatelná, vysoce senzitivní pro celou řadu medicínských oborů, především v intenzivní péči a v kardiologii. První studie elektrické srdeční aktivity jsou známy již z druhé poloviny 19. století. První zprávu o záznamu elektrokardiografické křivky z povrchu těla „Průkaz elektrohybných změn doprovázejících srdeční tep u člověka“ publikoval v roce 1887 August Waller. První navrhl kardiograf a záznamy nazval kardiogramy. Za tvůrce klinické elektrokardiografie je však považován holandský fyziolog Willen Einthoven. Nedávno uplynulo 100 let od jeho první publikace. Za položení základů klinické elektrokardiografie obdržel v roce 1924 Nobelovu cenu za fyziologii a medicínu. Popsal jednotlivé vlny eklektrogramu písmeny P, Q, R, S a T, které se používají doposud, podařilo se mu standardizovat záznam pomocí třísvodového systému tzv. Einthovenova trojúhelníku a popsat řadu elektrokardiografických nálezů a poruch srdečního rytmu. První zá-

znam akutního srdečního infarktu, zvýšení úseku ST a hluboký kmit Q v elektrogramu popsal v roce 1920 americký kardiolog Harold Pardee. O postupné zdokonalování záznamů se dále zasloužili Frank Norman Willson a jeho spolupracovníci zavedením unipolárních svodů v roce 1934 a E. Goldberger v roce 1942 sestrojením tzv. zvětšených končetinových svodů. U nás prof. František Herles se svou knihou *Základy elektrokardiografie* v roce 1934, která byla vydávána v několika reedicích. Jako první u nás diagnostikoval v roce 1929 podle elektrokardiografického záznamu infarkt myokardu. S pokrokem techniky došlo k zdokonalení EKG záznamů pořizovaných nejen v klidu, ale i za neklidových podmínek na kole nebo běhátku, a to nejen v laboratořích, ale i mimo ně při pracovní činnosti v průběhu 24 hodin nebo i několik dní. Byl to americký fyzik Norman J. Holter, který v roce 1961 předvedl dlouhodobý záznam EKG na magnetofonovém pásku, podal zprávu o ukládání dat a jejich vyhodnocování. Holterovské monitorování dynamického sledování EKG se používá dnes.

V současné době jsou zaznamenávány i nepatrné elektrické srdeční potenciály dokonalými elektrokardiografickými přístroji z povrchu těla (dvánáctisvodové záznamy), z jícnu (jícnový nebo komorový záznam) nebo ze srdečních dutin (nitrosrdeční elektrogram), na dálku pomocí telemetrie nebo dokonce pomocí mobilní telefonní sítě. Trvalým přenosem EKG a jiných základních životních funkcí se dnes ve vesmírných střediscích pravidelně kontroluje zdravotní stav kosmonautů ve vesmíru.

Echokardiografie

Ultrazvukové vyšetření srdce – echokardiografie se zařadila svým významem na 2. místo v žebříčku neinvazivních vyšetřovacích metod srdce a cév. Počátky lze nalézt již v 19. století kdy, Christian Johann Doppler salzburský rodák a později vysokoškolský profesor na Vysokém učení technickém v Praze, obhajoval v roce 1842 teze své práce „Über das farbige Licht der Doppler sterne und einiger anderer Gestirne des Himmels“ před Českou královskou akademií, a v roce 1880, kdy bratři Pierre a Jacques Curieovi objevili piezoelektrický jev. K praktickému využití v lékařství došlo až v druhé polovině 20. století zásluhou švédských lékařů Inge Edlerové a Helmutha Hertze, kdy H. Hertz na Evropském kardiologickém kongresu v roce 1960 promítl film s kontinuálním záznamem pohybu srdečních stěn a užití ultrasonogramu k odhalování poruch mitrální chlopně. Odstartoval tím bouřlivý rozvoj neinvazivní vyšetřovací metody srdce, chlopněvých srdečních vad a cév. V roce 1977 byli I. Edlerová spolu s H. Hertzem odměněni prestižní Laskerovou cenou, což je americký ekvivalent ceny Nobelovy. U nás použil poprvé echokardiografii v roce 1964 profesor Josef Sova. Průmyslovým sonografem prokazoval osrdečnickové výpotky. Od té doby, zejména v posledních 20 letech, došlo k ne-

bývalému zdokonalování a rozšíření ultrazvukových metod od jednorozměrné M-mode, dvourozměrné-více dimenzionální, pulzní dopplerovské, která využívá Dopplerova jevu, jícnové (transezofageální) až po zcela nejnovější nitrocévní-intravaskulární ultrazvukové – IVUS, zobrazující cévní stěnu pomocí ultrazvukového katetru zavedeného do nitra např. koronárních tepny.

Preventivní kardiologie

Vzestup náhlých úmrtí na kardiovaskulární choroby, zejména na srdeční infarkt v druhé polovině 20. století, dal podnět k podrobnějšímu sledování výskytu a příčin onemocnění, a tak v 50. letech 20. století vznikla kardiovaskulární epidemiologie, která dala základ preventivní kardiologii.

Při této příležitosti je třeba vzpomenout na pionýry epidemiologie Američany Jeremy Stammlera, Ancela Keyse a Angličana Geoffreya Rose, kteří si všimli souvislosti životního stylu a způsobu života nemocných s často se vyskytujícími chorobami. První rozsáhlá prospektivní populační studie byla koncipována v Americe ve Framinghamu nedaleko Bostonu ve státě Massachussets v letech 1948-1951 díky podpoře nově založeného ústavu National Heart, Lung and Blood Institute (NHLBI). V této studii, později pojmenované Framinghamská studie, na základě šestiletého sledování 1980 mužů a 2421 žen Framinghamu byly popsány rizikové faktory vzniku a rozvoje aterosklerózy a jejich komplikací, ischemické choroby srdeční (ICHS) – infarktu a srdeční angíny. Podařilo se prokázat, že riziko klinicky významné ICHS stoupá v závislosti na rostoucích koncentracích cholesterolu. Práce byla otištěna v roce 1961 v *Annals of Internal Medicine*. Přinesla zásadní objev, označila totiž za hlavní rizikové faktory kouření, vysoký krevní tlak a zvýšenou koncentraci cholesterolu. Zrodila se tak koncepce multifaktoriální etiopatogeneze aterosklerózy a kardiovaskulárních chorob, nejčastějších onemocnění civilizovaných zemí. Byly tak objeveny metody hodnocení rizikového profilu a identifikace osob, které by mohly nejvíce profitovat z preventivních intervenčních opatření. Framinghamská studie pokračuje již ve sledování třetí generace obyvatel Framinghamu. Následovaly další studie v Americe a Evropě, např. studie Monica, na které se také podílela Česká republika. Tyto studie, především však Framinghamská, položily základy preventivní kardiologii nejen svými výsledky, ale transformovaly medicínu z empirické roviny na úroveň vědeckou a podnítlily tisíce dalších epidemiologických studií, nejprve popisných a později i intervenčních.

S rozvojem farmakologického výzkumu, techniky neinvazivních a invazivních vyšetřovacích metod se v 80. letech 20. století na základě prvních epidemiologických studií přistoupilo k studiím intervenčním, které ověřovaly účinek a bezpečnost moderních diagnostických a léčebných po-

stupů. Vědomě se začalo využívat výsledků vědeckých informací pro diagnostiku, léčbu a prevenci. Byl tak položen základ lékařství založeného na důkazech (evidence – based medicine – EBM). Pro klinickou praxi nyní existují národní standardy, doporučení (guidelines), které umožňují lékařům využít nejnovějších poznatků pro nemocné v diagnostice, léčbě, primární a sekundární prevenci aterosklerózy.

Termín ateroskleróza zavedl v roce 1904 německý patolog Felix Marchand. Tímto výrazem označil proces uzavírající průsvit tepen pláty bohatými na tukové látky a cholesterol. V roce 1913 Nikolaj Aničkov přivodil vznik aterosklerózy u pokusných králíků vysokocholesterovou stravou. Teprve až v roce 1950 John Gofman indetifikoval se svými spolupracovníky pomocí ultracentrifugační techniky frakce cholesterolu HDL (lipoprotein s vysokou hustotou) a LDL (lipoprotein s nízkou hustotou). V roce 1961 vydala American Heart Association první doporučení pro veřejnost týkající se stravovacích návyků. Do klinické praxe byla zavedena řada léků snižujících cholesterol v krvi, tzv. hypolipidemik – kyselina nikotinová, cholestiramin, fibráty a nakonec statiny, které představují zásadní pokrok v léčbě poruch metabolismu tuků. V roce 1964 byla udělena Nobelova cena Konradu Blochovi a Feodoru Linenovi za objasnění metabolismu cholesterolu a mastných kyselin. V roce 1985 získali Nobelovu cenu za hlubší poznání metabolismu LDL cholesterolu Američané genetik Michael Brown a lékař a molekulární genetik Josef Goldstein. Díky rozsáhlým multicentrickým mezinárodním studiím s hypolipidemiky, zejména statiny a fibráty (studie 4 S, LIPID, WOSCOPS, CARE a další), došlo k rozšíření léčby aterosklerózy do klinické praxe, což vedlo na konci 20. století k postupnému snižování mortality na ICHS.

Koronární jednotky a léčba akutních koronárních syndromů

Po infekcích a revmatické horečce v první polovině 20. století, významně ovlivněných objemem penicilinu, se v druhé polovině staly metlou lidstva srdeční infarkt, angina pectoris, vysoký krevní tlak a srdeční selhání. Zejména srdeční infarkt byl dlouhou dobu neléčitelnou nemocí. Nemocní zmráli často náhlou smrtí nebo proto, že se dostali do nemocnice příliš pozdě. Předpoklady pro vznik koronárních jednotek, specializovaných zdravotnických zařízení s intenzivní péčí, kde bylo pečováno především o nemocné s podezřením na jistý srdeční infarkt vznikaly začátkem šedesátých let minulého století; první patrně v roce 1960 v USA v Bethany Hospital v Kansas City, dále v Seattlu, Sydney, v Severním Irsku v Belfastu. V Brně na I. interní klinice byla zahájena činnost koronární jednotky v roce 1969 zásluhou prof. Karla Svobody a doc. Ladislava Skalníka. Přispěla k tomu nová technika umožňující monitorovat základní

životní funkce a řada dalších objevů, totiž defibrilace srdce, kardiopulmonální resuscitace a objev srdeční stimulace.

První přímou defibrilaci život ohrožující poruchy rytmu – tzv. komorovou fibrilaci na otevřeném srdci – uskutečnil v Americe Claude Beck v roce 1947. První nepřímou defibrilaci přes hrudník, transtorakálně uskutečnil Paul Maurice Zoll v roce 1956. Významný byl dále objev kardiopulmonální resuscitace zevní srdeční masáží a dýcháním z úst do úst pomocí tubusu nebo masky v roce 1960 a možnost léčit náhle vzniklé pomalé poruchy srdečního rytmu dočasnou srdeční stimulací.

Hlavní strategií koronárních jednotek bylo soustředit nemocné s akutním srdečním infarktem do jediného specializovaného zařízení, které umožňovalo zahájit okamžitou resuscitaci ohrožených nemocných a léčbu život ohrožujících poruch srdečního rytmu.

Bylo třeba vybavit koronární jednotky nejmodernější diagnostickou a resuscitační technikou.

Bylo nutno vyškolit zdravotní sestry k rychlé orientaci, identifikaci a řešení náhlých život ohrožujících situací, zejména poruch srdečního rytmu u srdečního infarktu, i v nepřítomnosti lékaře.

Hlavním cílem zakládání koronárních jednotek bylo snížit počet úmrtí na srdeční infarkt a nestabilní anginu pectoris.

Během relativně krátké doby bylo dosaženo poklesu časné úmrtnosti z původních 30 – 35% na 15 – 17 %. Díky trombolytické léčbě srdečního infarktu a později nejmodernější intervenční léčbě akutních koronárních syndromů, cílené koronarografii a balonkové plastice zúžené a uzavřené věnčité tepny poklesla časná mortalita na koronárních jednotkách hluboko pod 10 %.

Trombolytická léčba srdečního infarktu

První klinická studie s využitím nitrožilně aplikované streptokinázy k rozpuštění trombotického uzávěru věnčité tepny u srdečního infarktu byla provedena v roce 1958. Avšak již v roce 1933 Viliam Tillet se svými spolupracovníky dospěli k objevu, že beta-hemolytický streptokok skupiny A produkuje fibrinolytickou substanci rozpouštějící trombózu, kterou nazvali streptokokový fibrinolysin. V roce 1947 L. R. Christensen popsal mechanismus působení streptokokového fibrinolysinu. V následujících letech se tato metoda rekanalizace uzavřené koronární tepny rychle rozšířila a v osmdesátých a na počátku devadesátých let se stala metodou volby.

Srdeční katetrizace, koronarografie, PTCA (perkutánní transluminální koronární angioplastika)

Zcela novou techniku katetrizace srdce, speciálně tvarovanou cévku-katetr zaváděný pod rentgenovou kontrolou do srdeční věnčité tepny vytvaroval radiolog Melvin P. Judkins a Charles Dotter v roce 1964. Umožnili tak zprůchodňování zúžených tepen aterosklerózou. Termín „srdeční katetrizace“ však pochází již od slavného francouzského fyziologa Clauda Bernarda, který v roce 1844 vyšetřoval pomocí katetrů nitrosrdeční tlaky u pokusných zvířat. K rozvoji katetrizačních metod došlo až objevem paprsků X Wilhelmem C. Röntgenem v roce 1895. První dokumentovanou katetrizaci provedl sám na sobě mladý německý chirurg v Eberswaldu Werner Forssman v roce 1929. Další významný krok učinili v roce 1941 André Cournand a Dickinson Richards, když katetrizační metodou začali měřit výkon srdeční pumpy (srdeční výdej). Spolu s W. Fosmanem byli v roce 1956 odměněni Nobelovou cenou. Katetrizace věnčitých tepen – cílená, elektivní koronarografie se dnes běžně používá k zobrazování poškozených tepen aterosklerózou. Do klinické praxe ji zavedl v Portlandu Frank Mason Sones, metodu začal používat od roku 1958 a popsal ji později v publikaci *Modern Concept of Cardiovascular Diseases*. Ke konci 20. století je nejčastější používanou invazivní vyšetřovací metodou v kardiologii.

Perkutánní transluminální koronární angioplastika (PTCA) nahradila trombolytickou léčbu používanou, od 80. let 20. století. Zasloužil se o to především v Curychu Andreas Grüntzig, nahradil rigidní katetr katetrem s roztažitelným balonkem, kterým se zúžená tepna rozšíří a zlepší průtok krve. V roce 1947 tímto nástrojem provedl první balonkovou angioplastiku zúžené periferní tepny u člověka. Po sérii experimentů s balonkovou angioplastikou u zvířat byla prvnímu pacientovi léčena izolovaná stenóza levé koronární tepny až v roce 1977. Grüntzigův tým publikoval v roce 1979 v *New England Journal of Medicine* svoje výsledky popisující novou metodu PTCA u prvních padesáti nemocných. PTCA je v současné době metodou prvé volby v léčbě akutního srdečního infarktu a anginy pectoris.

Kardiochirurgie a operace na otevřeném srdci

Chirurgická léčba kardiologických onemocnění má své nezastupitelné místo. Její význam spočívá především v léčbě vrozených a získaných srdečních vad, cévních anomálií a v oblasti akutních revaskularizačních výkonů. K pokrokům došlo až v druhé polovině 20. století. První výkony na otevřeném srdci s použitím hypotermie na pokusných zvířatech začali provádět v roce 1949 Wilfred Bigelow a spolupracovníci. Při chlazení tělesného povrchu klesá tělesná teplota, zpomaluje se počet srdečních tepů, kle-

sá krevní tlak a sníží se metabolismus, je tak možné na krátkou dobu zastavit krevní oběh, aniž by došlo k poškození mozku a jiných orgánů. Lékař tak má čas několik minut na otevřeném srdci provést chirurgický výkon. Hypotermii u člověka použil poprvé pro sešití defektu síňového septa na otevřeném srdci pod kontrolou zraku v roce 1952 John Lewis. U nás byla použita uvedená metoda poprvé v roce 1956. Milníkem v kardiouchirurgii se ale stal až objev mimotělního oběhu. Na rozdíl od pouhé hypotermie poskytuje chirurgovi dostatečně dlouhou dobu, aby mohl po otevření srdce v klidu upravit přesně a dokonale většinu vrozených a získaných srdečních vad. První úspěšnou operaci s použitím mimotělního oběhu rovněž při uzavření defektu síňového septa v otevřeném srdci provedl v roce 1953 John Gibbon u 18leté studentky. V dalších letech byly přístroje pro mimotělní oběh a okysličování krve neustále zdokonalovány a mnozí chirurgové kombinují použití mimotělního oběhu současně s hypotermií, chlazením krve za použití zvláštního výměníku tepla. Zkušenosti získané při operacích přivedly chirurgy k složitějším operacím chlopnových vad, vrozených defektů a k možnosti nahradit poškozenou chlopeň chlopní umělou.

Za triumf medicíny 20. století lze považovat operace vrozených srdečních vad dětí. Při této příležitosti nelze opominout výraznou osobnost dětské kardiologie profesorku Helen Taussigovou. Jako první lékařka popsal klinický obraz různých forem vrozených onemocnění srdce u dětí. V roce 1947 vydala první učebnici Vrozené malformace srdce. Z této doby je známá spolupráce Helen Taussigové s vynikajícím americkým chirurgem Alfredem Blalockem a léčba tzv. modrých dětí s cyanotickou vadou pomocí zkratu Blalock-Taussigová.

V posledních desetiletích však k nejčastějším kardiouchirurgickým výkonům s použitím mimotělního oběhu patří přímá revaskularizace ischemického srdečního svalu aortokoronárním bypassesem pomocí žilního štěpu nebo vnitřní mamární tepnou (vychází z podklíčkové tepny a zásobuje svalovinu přední stěny hrudníku). Za pionýra koronární chirurgie lze považovat Clauda Becka z Clevelandu, který již v roce 1935 publikoval práci *The development of new blood supply to the heart by operation*. Motivovala chirurgy k hledání jiných metod revaskularizace. První anastomózu (spojení) mamární a koronární tepny provedl v roce 1964 ruský chirurg V. Kolesov. První aortokoronární bypass za pomoci žilního štěpu odebraného z dolní končetiny téhož pacienta provedl v roce 1967 v Clevelandu René Favaloro.

V neposlední řadě v kardiouchirurgii je třeba se zmínit o dávném snu lékařů nahradit poškozené srdce transplantací. Srdeční – ortotopická transplantace je dnes běžným léčebným postupem u nemocných s těžkým srdečním selháním. Cesta k uplatnění této metody nebyla snadná a trvalo mnoho let než našla své místo v klinické kardiologii. Mezi léty 1904 až

1910 provedl francouzský chirurg Alexis Carrel, pracující v Chicagu, sérii pokusů se svým kolegou Charlesem Guthriem, při nichž transplantovali různé orgány. Tehdy A. Carrel vyvinul metodu spojování krevních cév, cévní steh, který se stal základem standardní techniky chirurgie dodnes používané. Za tuto práci byla A. Carrelovi udělena v roce 1912 Nobelova cena. První transplantaci srdce u člověka od lidského dárce provedl v roce 1967 v Kapském Městě v Jihoafrické republice Christian Barnard. V České republice byla provedena první transplantace srdce v Praze v roce 1984, v Brně v Centru kardiovaskulární a transplantace chirurgie pod vedením profesora Jana Černého v roce 1992. Ročně je tak ve světě léčeno asi 3500 nemocných s terminálním srdečním selháním. Díky pokrokům v chirurgické technice a v imunosupresivní léčbě je pětileté přežití u více než 70% takto léčených.

Kardiostimulace, automatické implantabilní defibrilátory

Podstatou kardiostimulace je dráždění srdečního svalu uměle generovanými elektrickými impulzy o nízké intenzitě z elektrostimulátoru, který je umístěn při dočasné stimulaci mimo tělo léčeného nebo je přímo implantován pod kůži nemocného. Spojení mezi stimulátorem a srdečním svalem je propojeno speciálním kabelem. Objev srdeční stimulace umožnil léčit akutní nebo chronické život ohrožující poruchy srdečního rytmu.

Dočasná kardiostimulace se používá při náhlých a přechodných pomalých, bradykardických poruchách srdečního rytmu nebo při srdeční zástavě na intenzivních jednotkách koronární péče.

Trvalá kardiostimulace je indikována u opakovaných pomalých nebo rychlých poruchách srdečního rytmu.

Definitivním řešením závažných bradykardií je voperování implantačního kardiostimulátoru. Myšlenka umělého kardiostimulátoru – pacemakeru, krokoměru – se zrodila v hlavě Alberta Hymana, byla publikována v roce 1932. Techniku nitrožilní kardiostimulace, při které je speciální stimulační elektroda od stimulátoru zaváděna do srdce, propracovali v roce 1950 J. C. Bigelow a J. Hopps v Torontu. Prvnímu pacientovi na světě byl implantován pod kůži kardiostimulátor ve Švédsku v roce 1958, zasloužili se o to Åke Senning a Rune Elmquist. V bývalém Československu se tak stalo o 4 roky později v Praze, v Brně na II. chirurgické klinice profesora Jana Navrátila ve Fakultní nemocnici U svaté Anny v roce 1963.

Automatický implantabilní kardioverter (ICD) je přístroj schopný samočinně zrušit rychlou hemodynamicky nevýhodnou srdeční frekvenci, nejčastěji komorovou nebo jinak nevyhnutelně život ohrožující komorovou fibrilaci. O léčbu těchto život ohrožujících poruch rytmu se zasloužili Michel Mirowski, Morton Mower a William Staewen v Baltimore. Svou

práci na toto téma publikovali v roce 1970 v Archives of Internal Medicine. První kardioverter – defibrilátor implantoval nemocnému Mirowskému tým v roce 1980. U nás byl první ICD implantován v Praze v roce 1984 na pracovišti prof. Juraje Fabiána.

Moderní přístupy v léčbě elektroimpulzoterapií výrazně snížily úmrtnost nemocných s život ohrožujícími poruchami srdečního rytmu.

Genetika a molekulární kardiologie

Nové objevy a pohledy do genetické podstaty kardiovaskulárních onemocnění v posledních několika letech 20. století zahájily novou etapu v chápání patofyziologie cévních a srdečních chorob. Identifikace genetických mutací mohou přesně ukázat na molekulární odchylku v klíčovém fyziologickém procesu. Genetická mutace v kombinaci se zevním prostředím jsou často příčinami většiny kardiovaskulárních chorob. Je prokázáno, že např. hypertrofická kardiomyopatie je onemocnění přenášené autozomálně dominantně s prevalencí 1 na 500 porodů. U nemocných se syndromem dlouhého QT v EKG, ohrožených náhlou smrtí, byly dva klinické syndromy popsány na bázi přenosu: častější autozomálně dominantní s výlučně kardiálním postižením a méně často se vyskytující autozomálně recesivní kombinující srdeční postižení a hluchotu. Autozomálně dominantní dědičnost vykazují dvě velmi vzácné formy sekundární hypertenze. Molekulární diagnostika má schopnost definovat se 100 % senzitivou a specificitou genetický status každého člena postižené rodiny. Otevírají se tak do budoucna možnosti k zlepšení diagnostiky a léčby kardiovaskulárních onemocnění. Změní se tím od základů pohled na diagnostiku a léčbu, vyvine se nová geneticky orientovaná preventivní medicína.

Na závěr si dovoluji upozornit, že výčet uvedených objevů a událostí je ryze subjektivní, s nímž nemusí všichni souhlasit. Je to stručný přehled milníků ve vývoji kardiologie, které přispěly k bližšímu poznání patofyziologie kardiovaskulárních chorob, k novým diagnostickým a léčebným metodám, u nichž jsem jako internista kardiolog byl v druhé polovině 20. století přímým účastníkem.

Kultura umění

Kubofuturismus

JAROSLAV SEDLÁŘ

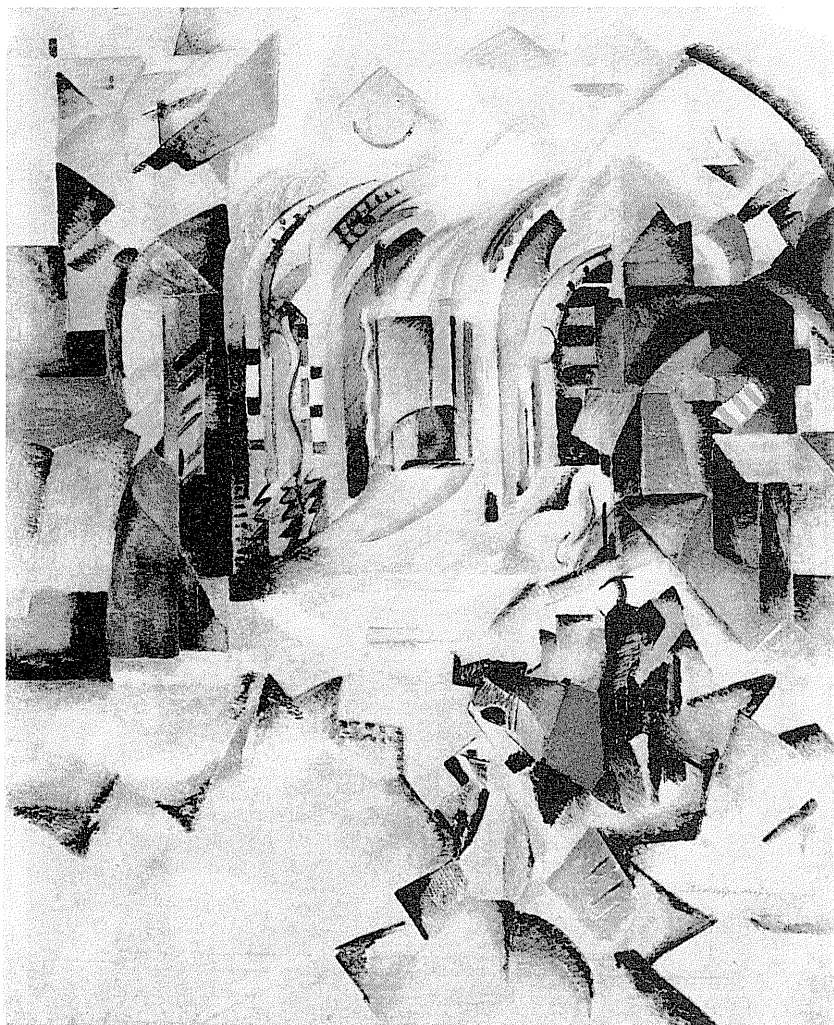
Anarchistická atmosféra v Rusku koncem 19. století byla otevřená jak narodnické orientaci a akademickému realismu, tak novým idejím, ismům a proudům ve výtvarném umění. Právě v ní se zformoval kubofuturismus. Okna do světa však otevřelo již hnutí Mir iskusstva, které později kubofuturismus dokonce kriticky odsuzovalo. Hnutí Miru iskusstva odpovídalo časově i zaměřením zhruba francouzské skupině Nabis, secesi a symbolismu. Mir iskusstva se zformoval z členů tzv. Něvských Pickwickovců pod vedením Alexandra Benoise, potomka zahraničních diplomatů ještě z doby Petra Velikého. Počítali se k nim samozřejmě i domácí intelektuálové Dmitrij Filosofov, Konstantin Somov, Valter Nuvel, v roce 1893-1894 rovněž francouzský diplomat Charles Birlé, který je seznamoval se soudobým francouzským malířstvím, a jeho přítel Alfred Nurok zase s básníky Charlesem Baudelairem, Paulem Verlainem a Karlem Jorisem Huysmansem, ale i se spisy markýze de Sade a s kresbami Aubreye Birdsleye, Théophila Alexandra Steinlena, Th. Th. Heineho. Postupně Mirem iskusstva prošli literární symbolisté Dmitrij Sergejevič Mereškovkij, Alexandr Alexandrovič Blok, Andrej Bělyj, Konstantin Dmitrijevič Balmont, malíři Léon Bakst, Valentin Alexandrovič Serov, Konstantin Alexejevič Korovin, Nikolaj Rerich, Alexandr Jakovlevič Golovin. Do širšího povědomí uvedl ruské umění ovšem teprve Sergej Pavlovič Ďagilev, a to když ho zbavili natrvalo místa asistenta ředitele carského divadla. Tehdy se obrátil se svými ambicemi na evropskou scénu, na které později mimořádně uspěl. Po několika domácích výstavách a intenzivních jednáních v Paříži dosáhl toho, že roku 1906 bylo k *Salon d'Automne* přičleněno samostatné ruské oddělení, které našlo umístění v Grand Palais, v němž Léon Bakst upravil dvanáct výstavních sálů. Do nich Ďagilev snesl snad vše, co bylo v ruském malířství namalováno od středověkých ikon

přes portréty 18. století, které vystavil o rok dříve v Petrohradě, tradiční malby 19. století, kromě Peredvizníků, až po nejmladší moskevské umělce, které krátce předtím vystavila skupina Mir iskusstva. Byli to poprvé Pavel Kuzněcov, Michail Larionov a Natalije Gončarovová. Výstava měla obrovský úspěch a Ďagilev využil příležitosti. Společně se členy Miru iskusstva připravil na květen 1909 pro pařížské divadlo Châtelet ruský balet, na kterém uvedl mimo jiné Borodinovu operu *Kniže Igor*. Její baletní kreace, zejména *polovecké tance* a vystoupení Anny Pavlovny Pavlovové a Václava Fomiče Nižinského, spolu s kulisami Nikolaje Rericha a Léona Baksta vyvolaly nadšené ovace. A tak až do vypuknutí první světové války Ďagilev řídil ve Francii hostování ruských operních a baletních umělců. Byly to tzv. *ruské sezony*. V roce 1911 založil a až do roku 1929 vystupoval v západoevropských zemích s taneční skupinou *Ruský balet*.

V říjnu roku 1898 vyšlo první číslo časopisu *Mir iskusstva* pod vedením Ďagileva. Tisk, grafickou a typografickou výpravu zajišťoval Filosofov, štočky se tiskly v Německu a také sympatie redakce i členů skupiny patřily Wiener Sezession, Arnoldu Böcklinovi a Mnichovské škole. Teprve poslední čísla časopisu byla věnována také Francouzům, skupině Nabis, Félixu Vallottonovi, Paulu Gauguinovi, Vincentu van Goghovi a Paulu Cézannovi. Bylo to ovšem už po roce 1904, kdy ruští umělci obrátili svou pozornost více na Paříž než na Německo, a to nepochybně zásluhou dvou sběratelů francouzského malířství, kterými byli Sergej Ščukin a Ivan Morozov. Ščukinova sbírka před první světovou válkou čítala 221 obrazů francouzských impresionistů a postimpresionistů a přes padesát obrazů Matissových a Picassových, které visely na zdech jeho velkého moskevského bytu a každou sobotu odpoledne byly veřejně přístupné návštěvníkům, k nimž na prvním místě patřili malíři. Například oválné Picassovy *Hudební nástroje* ze Ščukinovy sbírky využil Kazimir Malevič jako předlohy pro své kubistické práce, které vytvořil ještě před suprematistickými díly. A tak Ščukinovy a Morozovovy obrazo-

vé galerie, které obsahovaly dohromady 356 děl, umožňovaly v Moskvě před první světovou válkou dokonalý přehled o moderním francouzském umění za posledních čtrnáct let. Doplňovaly tak poznání získávané na cestách ruských umělců do Paříže nebo do Berlína, kam podle zvyklostí jezdili na jednoroční stáže, z činnosti spolku Mir

iskusstva a z četných časopisů s reprodukcemi, mezi něž patřila např. i revue *Apollon*, nebo do ruštiny přeloženými západoevropskými manifesty uměleckých směrů, jakými byly manifesty futurismu. Už první manifest futurismu, otištěný v pařížském časopise *Le Figaro* 20. února 1909, vyšel v petrohradském *Večeru* o pouhý mě-

A. Exterová, Kompozice, 1912-1914

síc později a např. kniha Alberta Gleize a Jeana Metzingera *De cubisme* se objevila na trhu v ruském překladu již roku 1913.

Byly to podmínky, ve kterých se formovaly tzv. ruské avantgardy, rayonismus (lučismus), konstruktivismus, suprematismus. A předstupeň k nim tvoří nepochybně kubo-futurismus, protože v protikladu k italskému

futurismu většina ruských umělců prošla kubofuturismem jen krátce. Pojem označuje specifické spojení kubismu a futurismu, částečně i konstruktivismu v Rusku v prvním desetiletí 20. století. Impulz k rozvoji futurismu dal radikální petrohradský spolek Gilei; jeho členy byli David Davidovič Burljuk, Viktor (Velimir) Vladimirovič

L. Popovová, Portrét ženy, 1915

Chlebnikov, Elena Guro, Vladimír Vladimírovič Majakovskij, Vasilij Vasiljevič Kamenskij, Alexej Jelisejevič Kručonych a Benedikt Konstantinovič Livšic. Spolek se rozdělil na petrohradský egofuturismus a moskevský kubofuturismus. První vydání sborníků – Sadok suděj (Sádek soudců I. [1910], 2. [1913]), Poščočina obščestvénomu vkusu (Políček obecnému vkusu, Moskva 1912), který podepsal i Vladimír Majakovskij, petrohradská Asociacija egofuturistov vydala Prolog egofuturizma Severjanina, (Igor Severjanin, Konstantin Konstantinovič Olimpov ad., 1911), potom to byl moskevský *Mezantin poezii* (Vadim Šeršeněvič, R. Ivněv, Boris Andrejevič Lavreňev) a *Centrifuga* (S. P. Bobrov, I. A. Aksjonov, Boris Leonidovič Pasternak, Nikolaj Nikolajevič Asejev). Kromě toho vznikly futuristické skupiny v Oděse, Charově, Kijevě a Tbilisi.

Představitelé kubofuturismu, odnože ruského futurismu, jehož projevy trvaly kolísavě zhruba od roku 1910 do roku 1930, vystoupili s prvními manifesty, v nichž vyzývali k reformě poetického jazyka a poezie vůbec, ke svržení literárních autorit, tradic a konvencí, k depotizaci a deestetizaci umění. Alexej Jelisejevič Kručonych, Viktor (Velimír) Vladimírovič Chlebnikov, Vladimír Vladimírovič Majakovskij experimentovali s jazykem, vytvářeli tzv. zaum (Kručonych, *Deklaracija slova kak takovogo*, Petrohrad 1913), tj. jazyk mimo rozum, který měl bez pomoci pojmového chápání, pouhou zvukovou stránkou vyvolat bezprostřední básnický prožitek. Igor Severjanin se snažil oslnit čtenáře novotvary a zvukovými hříčkami, stejně jako básník a výtvarník David Burljuk nebo básník Velimír Chlebnikov a Alexej Kručonych, kteří patřili k zaumníkům (manifest však zveřejnili teprve roku 1922 v Baku).

Futuristická literatura byla těsně svázána s podobnými snahami ve výtvarném umění (přímé byly zejména kontakty skupiny Gilei se skupinou Michaila Fjodoroviče Lariova *Oslinyj chvost* (Oslí ocas) a petrohradským *Sojuzom molodoži* (Svazem mládeže). Shoda ideových a estetických náhledů básníků a výtvarníků nové formace, propletení jejich tvůrčích zájmů (při zřetelném zájmu

básníků o malířství a malířů o poezii) a jejich častá společná vystoupení byla sjednocujícím znakem ruského kubofuturismu.

Odhlédneme-li od toho, že ne všechny výstavy se konaly pod heslem futurismu – *Mišeň* (Terč, 1913), *No 4* (Č. 4, 1914), *Bubnovyj valet* (Kárový spodek, 1914), *Tramvaj B* (Tramvaj V, 1915), *0,10* (1915) aj. – futurismus se v ruském malířství neprofiloval ani v italské variantě, a to ani v obrazech Kazimíra Maleviče, Michaila Larionova, Natalije Gončarovové, Olgy Rozanovové, Ljubov Popovové, Pavla Nikolajeviče Filonova, Aristarcha Vasiljeviče Lentulova, ani v žádném jiném jednotném stylovém projevu, ale v širokém rozsahu: v postcézannismu, v dekorativní nacionální variantě kubismu, v ohlasech německého expresionismu a francouzského fauvismu nebo v primitivismu. Camilla Grayová v knize *The great experiment – Russian Art 1863-1922* napsala: „Ruský futurismus převzal od italského futurismu název a zčásti i poetiku. Vymezoval se však proti němu jako typicky ruské hnutí, které mělo svou vlastní genezi. V roce 1914, když přijel do Ruska Filippo Tommaso Marinetti, část ruských futuristů jej bojkotovala. Marinetti na oplátku o nich prohlásil: Ruští futuristé jsou nepraví futuristé, kteří překroutili skutečný smysl poselství obnovy světa futuristickými prostředky.“ Přesto roku 1914 vyšla v ruském překladu Marinettiho kniha *Futurismus*, a to s výtvarnými manifesty, a někteří ruští kubofuturisté byli pozváni na výstavu *italských futuristů* do Říma.

V malířství nastoupil kubofuturismus po primitivismu, na který částečně také navázal. Od roku 1910 byl přímým předchůdcem abstrakce, která se prosadila mezi léty 1911-1921 a umožnila, aby se ruští malíři stali pionýry světové moderny. Rozhodující v ruském futurismu, podobně jako ve futurismu italském, byla rovněž idea likvidace uměleckých konvencí, rozklad konvencí starého světa a zachycení pohybu moderní civilizace směrem do budoucnosti.

Radikální podnět ruské avantgardě dali Michail Larionov a Natalije Gončarovová, kteří od roku 1907 až do roku 1915, kdy jako scénografové Ďagileova ruského baletu navždy opustili Rusko, realizovali četné vý-

stavy, jimiž podstatně ovlivnili výtvarnou scénu. V prosinci roku 1909 představili na výstavě *Zolotoje runo* (Zlaté rouno) primitivistické obrazy zasažené fauvistickou barevností a kresbou, odpoutanými od zobrazeného předmětu. Vyšli přitom rovněž z lidového umění, ze selského dřevořezu 17. století (lubok), i když vyráběného pro mužiky ve městech, ze sibiřských textilií, ze starých pekařských forem a hraček, Gončarovová také z ikon. Zejména v Larionově díle z této doby se objevuje zvláštní hrubost, jak ukazuje obraz *Vesna* (Jaro, 1912) nebo obrazy ze série prostitutek *Manja* (1912), které svědčí o vědomé drsnosti zobrazení, o pohrdání společenskými, ale i obrazovými normami, o nápodobě umění dětí a využívání i pokleslých motivů lidového umění. Hrubost byla tehdy obecným znakem futuristického hnutí v Rusku. Naopak Gončarovová měla zvláštní zálibu pro stroje, která jí brzy instinktivně přivedla k obdivu italských futuristů. Na výstavě *Oslinij chvost* (1912) představila Natalie Gončarovová obrazy *Snimanije jablok* (Sklizeň jablek, 1909), *Vremja žatvy* (Žně, 1910) a *Evangelisti* (Evangelisté, 1910-1911) v primitivistickém stylu; kromě religiózního námětu Evangelistů pocházely náměty všech tří obrazů ze selského života. Příznačné je také to, že Larionov a Gončarovová ilustrovali díla futuristických básníků, Gončarovová knihu Alexeje Kručonycha *Pustynniki* (Poustevníci, 1913), jeho další knihu *Poluživoj* (Položivý, 1913) Michail Larionov. Larionov vpisoval do svých obrazů slova, například do obrazů vojáků z let 1908-1911 či do obrazů *Vesna* (Jaro, 1912), *Portrét Vladimíra Tatlina* (Portrét Vladimíra Tatlina, 1913-1914), a naopak básnické využívali ve svých verších metafor odvozených z malířství, což plně odpovídalo jejich společnému cíli, jímž byla vizuální jednota.

Larionovův radikalismus na sebe nedal dlouhou čekat a umělec už v roce 1911 vystavil v Moskvě na jednodenní výstavě literárního kroužku společnosti pro svobodnou estetiku první lučistický (rayonistický) obraz, nazvaný *Stěkljannaja doska* (Sklenná tabule, 1911), který se údajně objevil i na výstavě *Sojuzo molodoži* v prosinci téhož roku. Hned nato vznikly lučistické obrazy

krajiny (1912) a *Goluboj lučizm* (Modrý lučismus, 1912), ale teprve na výstavě s názvem *Mišeň* (Terč, 1913) Larionov poprvé zveřejnil *Manifest lučizma* (Manifest lučismu), jehož úvodní slova znějí radikálně futuristicky: „Duchem naší doby jsou kalhoty, kombinézy, autobusy, letadla, železnice, nádherné lodě. Jaké kouzlo, jaká nesrovnatelně velká epocha světových dějin!“

Larionovy lučistické práce, které tvořil od konce roku 1911 do roku 1914 a které jsou již abstraktní, se odlišují od obrazů Natalije Gončarovové především tím, že jsou teoretickými experimenty, objektivní analýzou tvarů a barev, zatímco obrazy Gončarovové jsou ve volbě témat a v pojetí bližší italským futuristům. Larionov maloval především krajiny nebo portréty, u Gončarovové najdeme názvy obrazů jako *Velosipedist* (Cyklista, 1912-1913), *Motor mašiny* (Motor stroje, 1913), nebo kubizující *Zerkalo* (Zrcadlo, 1912). Její barvy jsou zářivé – modrá, černá, žlutá. Přítakají rychlosti a energii stroje, Larionov naproti tomu požaduje v manifestu z roku 1913 objektivní průzkum abstraktního působení barvy a linie.

Už v roce 1907 se s Larionovem, Gončarovovou a Exterovou v Moskvě seznámili bratři Vladimír a David Burljukové a založili skupinu Golubaja roza (Modrá růže). Roku 1908 uspořádali v Petrohradě výstavu nazvanou *Fakel* (Pochodeň). Vladimír Burljuk vnesl do tohoto prostředí ještě určité ohlasy z evropské umělecké scény německé. Studoval totiž od roku 1903 dva roky v Mnichově u malíře, který se jmenoval Anton Aszbé, jehož žákem byl i Vasilij Kandinskij. Kandinskij pozval Burljuka a některé další ruské umělce roku 1910 na výstavu *Neuen Künstlervereinigung* a 1911 na výstavu skupiny *Der Blaue Reiter* do Mnichova. Výstavy *Pochodeň* se kromě obou Burljuků zúčastnili i Aristarch Lentulov, Vasilij Kamenskij, Natálie Gončarovová, Michail Larionov a Alexandra Exterová. Výstava sice propadla, ale Burljukové se pod vlivem Larionova obrátili k literárně poplatnému primitivismu a kubofuturismu, kořeněnému ruským lidovým uměním. Vladimír Burljuk maloval v tomto duchu krajiny, které patří k velmi vzácným před-

kubistickým obrazům, např. *Pejzaž* (Krajina, 1909). Nacházíme v nich v duchu primitivismu ohlasy ruského lidového umění především ve využití silných kontur, které člení obrazy do jednoduchých plošek. V jejich koloritu doznívá zároveň secese. David Burljuk se po seznámení s Majakovským věnoval převážně poezii.

Vedle bratří Burljuků se ke kubofuturismu hlásili i někteří další členové Sojuzu mladožiči, který vznikl už v roce 1909 a na jehož výstavě roku 1910 poprvé vystavovali Olga Rozanovová a Pavel Filonov, který společně s Iosifem Školnikem navrhl dekorace pro Majakovského divadelní hru *Tragedija*, která se hrála v divadle Lunapark v prosinci roku 1913. Rozanovová se provdala za Alexeje Kručonycha a v letech 1912-1913 ilustrovala jeho a Chlebnikovovu báseň *Igra v adu* (Hra v pekle, 1913) nebo Kručonychovu knihu *Vzorval* (1914) aj. V Sojuzu mladožiči se aktivně podílela na diskusích o futurismu.

Pro futuristické aktivity byly důležité také další výstavy Sojuzu mladožiči, protože na nich vystavovali jak petrohradští, tak moskevští umělci a spolek organizoval diskuse, provokace a průvody ulicemi měst. Pavel Filonov, který se připojil k futuristickému *Sojuzu mladožiči* v roce 1910, patřil až do roku 1914 rovněž k futuristickému hnutí. Bylo mu však cizí objektivistické stanovisko futurismu, protože v celém svém díle, v primitivistických počátcích, reprezentovaných nejdramatičtějším dílem ve světovém malířství 20. století, které nese název *Pir korolej* (Hostina králů; podle V. Chlebnikova *Hostina mrtvol*, 1913), stejně jako v pozdějším tzv. analytickém malířství pěstoval důsledně subjektivismus, v jehož duchu ilustroval vlastní básnickou poému *Prospěvěň o paroli mirovoj* (Zpěv o rašení světa, 1913, tiskem vyšla ovšem až roku 1914-1915), která má příznačný podtitul *Přerod člověka*. Je blízká kinetickým grafům italských futuristů, především však výmyi spíše psychoregistračními rysy než jednoduše viditelnými podobnostmi. Uplatňuje princip rozeklaného vidění, aby pronikl dovnitř jevů, a podobně jako italsí futuristé tříští formy, plošky a linie, aby stejně jako oni vtáhl diváka do centra dění. V le-

tech 1912-1913, kdy kubismus, cézanimismus a futurismus vyústily v Rusku do kubofuturismu, namaloval v jeho duchu i Filonov několik obrazů, jak je dobře reprezentuje malba *Zachód i Vostók* (Západ a Východ, 1912-1913). Filonov ve svém díle usiluje o zachycení vnitřní rozpolcenosti a psychické lability člověka, o vyjádření existenciální úzkosti. Prošel první světovou válkou, po revoluci, kterou jako futuristický umělec uvítal, rozvíjel tzv. analytické malířství, pro něž získal řadu nadšenců, a roku 1925 dokonce založil v Petrohradě analytickou školu, která trvala až do roku 1928, kdy byly všechny soukromé umělecké skupiny a spolky rozpuštěny. Zemřel v prosinci roku 1941 za blokády Leningradu.

Významné místo přímo kulminačního bodu v ruské avantgardě, zejména v kubofuturismu, zaujímá Ljubov Popovová, která pobývala v zimních měsících 1912-1913 v ateliérech Henri Victora LeFauconniera a Jeana Metzingera v Paříži. Po návratu obelala hned v roce 1914 výstavu *Bubnovyj valet* a o rok později také výstavy *Tramvaj V* a „0,10“. To vše ukazovalo na vlivy kubismu na její dílo. Na základě nejnovějších poznatků byl pro rozvoj jejího umění ovšem stejně důležitý vliv italského futurismu, především díla Umberta Boccioniho, které intenzivně vyosťovalo vztah objektu k okolnímu prostoru. Dokládá to přesvědčivě obraz *Sedící akt* (1913-1914), mohutná, téměř sochařsky modelovaná postava sedící ženy, sestavená z blokovitých a boccioniovských kornoutovitých útvarů v dynamickém prostoru kubizujících kuželů, válců, trojúhelníků a obdélníků. Kubistické tvarosloví vidíme i na obraze *Natjurmort so skripkami* (Zátíši s houslemi, 1914). To je zároveň nabitou futuristickým pohybem, který zmírňuje vmalovaná písmena a útržky slov, některá však pohyb linií a tvarů ještě posilují. Nejdůsledněji a už v rovině abstrakce převádí formy a barevné plochy do trojrozměrného reliéfu v obraze *Portret ženštiny* (Portrét ženy, 1915), a to asi už pod vlivem Malevičova suprematismu, který je naprosto zřejmý v dalším jejím obraze *Chudožestvěnnaja architektonika* (Malířská architektonika, 1920).

Ohlasy moderního umění, s kterým se in situ v Paříži a patrně i v Itálii seznámil Aristarch Lentulov, známý svými silnými sklony k hudbě, nalezneme v jeho dvou futuristicky dynamizovaných obrazech; jsou to moskevský chrám *Vasil Blažený* (1913) a *Kolokol* (Zvon, 1915). I u Natana Altmana se objevily vzdálené ohlasy kubofuturismu, jak dokládá Portrét Anny Achmatovové (1914). Přesto nejvýznamnějším malířem kubofuturismu byl Kazimír Malevič. Po prvních dekorativně primitivních dílech z let 1908-1911, tedy po obrazech s venkovskými náměty *Krestjaně v cerkvi* (Rolníci v kostele, 1910-1911), které v mnoha směrech navazovaly na díla Michaila Larionova a Natalije Gončarovové, a po krátkém obdivu k Cézannovi, mění statické formy, tíhu a pevnost postav – *Krestjanka s vědrami i rebjonkom* (Žena s vědry a dítětem, 1910-1911) – v plynoucí rytmus. Figury jsou narýsovány jasnými a ostrými obrysovými liniemi, zašpičatělá čela a neosobnost rysů nyní vystupují daleko silněji než v postavách mužiků; menší postava dítěte se opakuje v postavě ženy v odlišné velikosti. Ruce a nohy obou jsou zobrazeny z enface, což podtrhuje plošnost a staticčnost vyobrazení na pozadí pohyblivých linií. Také obraz *Plomik* (Tesař), vystavený 1912 poprvé v *Sojuzu molodoži*, a dvě studie s titulem *Golova krestjanina* (Hlava rolníka), vystavené na výstavě Osliny chvost a v mnichovském *Der Blaue Reiter* (1912), ukazují Malevičův postup od dekorativně primitivní periody ke kubofuturismu, k němuž Malevič již jednoznačně dospěl v obraze *Na senokose* (Na senách, 1911). V něm dostaly figury geometrizující formy; hlavy a těla postav, ale i kupky sena v pozadí mají lopatovitý obrys a légerovsky odstupňované zakulacující se tvary září kontrastními barvami i plechově lesknoucími se bílými odlesky válcovitých tubusů. Postava v popředí zabírá téměř celý prostor obrazu a ovládá scénu; dojem prostorové hloubky je zprostředkován perspektivně zmenšujícími se figurami v pozadí a vysoko ležícím horizontem, jakož i křížícími se horizontálními a vertikálními půdy. Ještě dále dospěl Kazimír Malevič v obraze *Uborka rži* (Sklizeň žita), rovněž z roku 1911. Je to vů-

bec nejdůležitější kubofuturistické dílo, a to nejen v umělcově kolekci a na výstavě Osliny chvost. Malevič se jím zřekl naturalistického vyobrazení a plochu obrazu rozseká kubodynamickým rytmem. Zářící barvy obrazu a rourám podobné figury mužiků, ale i obilí dostaly kovový lesk, což dojem mechanického pohybu ještě podtrhlo.

Roku 1911 vznikl ještě *Lesorub* (Dřevorubec), ve kterém dospěl nový styl ke zralosti. Celek, sjednocený kuželovitými formami těla a pohyby dřevorubce, válcovitými kmeny stromů, je přesně rytmizován, ale iluze objemů není vyjádřena perspektivními zkratkami, nýbrž barevnými kontrasty. Totéž můžeme říci o obraze *Žena s vědry* (varianta z roku 1912). A tak lze konstatovat, že nejdůležitější a nejdůležitější je pětice Malevičových děl, na kterých se dá nejlépe vyčíst vývoj kubofuturismu, a to *Dřevorubec*, *Žena s vědry*, *Hlava mužika*, *Senoseč*, *Žně*.

Malevič maloval kubofuturistické obrazy i v letech 1912-1913 a vystavoval je na výstavách *Mišeň* v březnu 1913 a *Sojuz molodoži* v listopadu 1913. Od vyjádření mechanického pohybu dřevorubce přešel k člověku-stroji ve vrcholném futuristickém díle *Točičšik* (Brusič, 1912) a ke zmechanizování přirozeného světa v obraze *Utrom posle vjugi v děrevni* (Ráno po vánici ve vsi), ba dokonce k doslovné mechanizaci lidské hlavy v plátně *Golova krestjanskaj děvušky*, (Hlava selské dívky, 1913). U posledně jmenovaného obrazu jde téměř o abstraktní kompozici sestavenou z drobných kuželovitých útvarů, které nezaprou ohlasy analytického kubismu, ale také díla Fernanda Légera; oproti Légerově lehké malbě však Malevič pokrývá plátno silnými vrstvami husté rytmicky pokládané barvy. Obraz patrně naznačuje změnu v Malevičově stylové orientaci, protože ten koncem roku 1913 po vzoru Pabla Picassa a Georsege Braqua přechází ke kubismu a v duchu syntetického kubismu zapojuje do obrazů realistické detaily, například hvězdu na čepici vojáka v obraze *Gardist* (Gardista, 1913). Přesto ještě kolem roku 1914 Malevič namaloval obraz *Angličanin v Moskvě* (Angličan v Moskvě), na kterém se vedle obličje Brita napůl zakrytého tělem ryby objevují písmena, ruský kostel, hořící svíčka, žebřík,

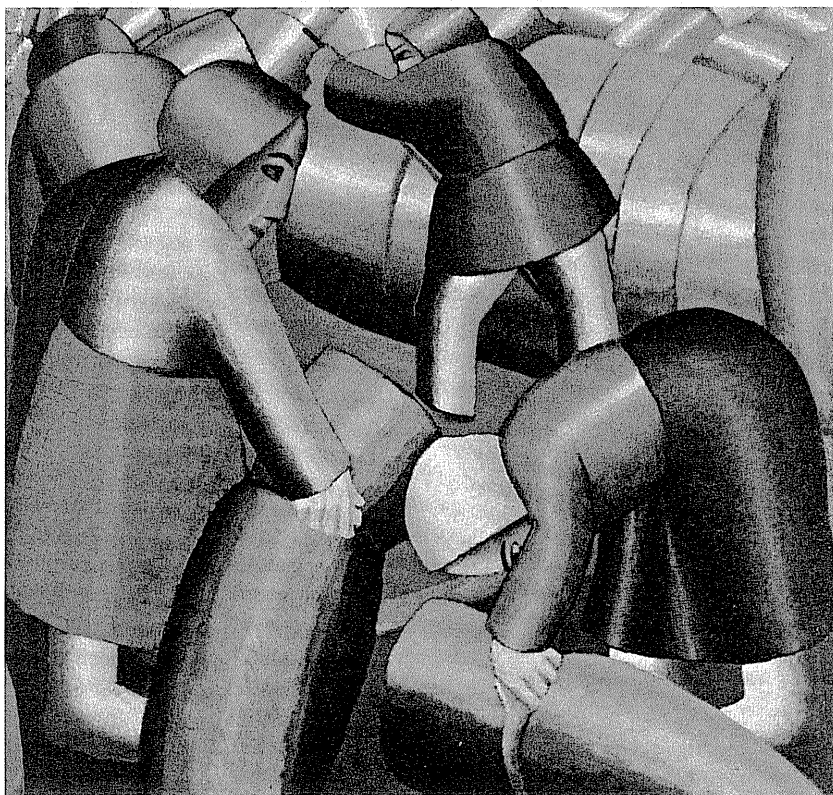
šavle. Někdy jsou takové obrazy označovány pojmem nonsens realismus, ve kterém nalezneme ohlasy poezie Viktora Velimiroviče Chlebnikova a Alexeje Kručonycha. Pro futuristickou zpěvohru Michaila Matjušina na text Alexeje Kručonycha *Poběda nad solncem* (Vítězství nad sluncem) Malevič navrhl scénografickou výpravu, která byla prvním suprematistickým dílem – tvořil ji diagonálně na černou a bílou plochu rozdělený čtverec. Ostatní dekorace byly ještě futuristické, zejména světelné a prostorové efekty (1913-1914).

Ivan Puni (Jean Pougny) narozený roku 1894 v Kuokkale ve Finsku, zemřel roku 1956 v Paříži. Syn čelistky italského původu studoval v letech 1910-12 v Paříži na Académie Julian. Roku 1912 se vrátil do

Petrohradu a v roce 1914 se přihlásil k ruským kubofuturistům, k Davidu Burljukovi a Kazimíru Malevičovi, ale už roku 1915 přešel nejprve ke kubismu a brzy nato k suprematismu.

Spojení kubismu s futurismem nepochybně představují také sochy hlav, skládané z plochých dřevěných a kovových geometrických plátů, které patrně pod vlivem hlav Umberta Boccioniho a kubizujících figur Alexandra Archipenka vytvářel od roku 1915 Naum Gabo.

V souvislosti s kubofuturismem připomeňme ještě výstavy *Tramvaj V* – první futuristickou přehlídku, která se konala v únoru 1915 v Petrohradě a spojila všechny současné avantgardisty až do roku 1922 – a *Poslednaja futurističeskaja vystavka kar-*

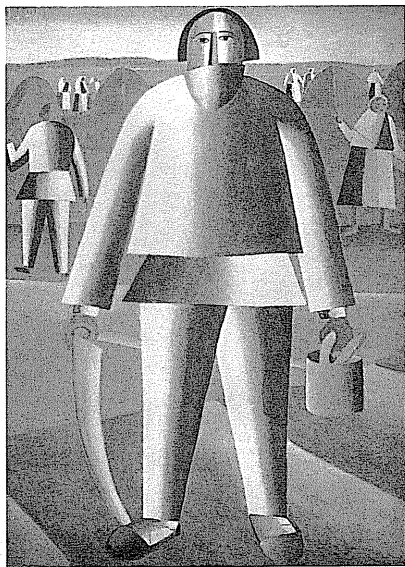
K. Malevič, Sklizeň žita, 1911

in 0,10 (Poslední futuristická výstava obrazů 0.10, 1915), která oficiálně ukončila předrevoluční výstavní aktivitu kubofuturistů. Po ní se však konala ještě výstava *Magazin* (Obchod, 1916) za účasti Vladimíra Tatlina, Alexandra Rodčenkna, Kazimíra Maleviče, Ivana Kljuna, Naděždy Udalcovové, Ljubov Popovové aj. a futuristická výstava Davida Burljuka v Ufě.

Pro Rusko bylo charakteristické, že nové umělecké směry byly obvykle prověřeny divadlem. Kubofuturismus v tomto smyslu reprezentovalo scénografické dílo Alexandry Exterovové pro divadelní hru, kterou upravil Innokentij Fjodorovič Anněnskij *Famira Kijared* (Thamyra Kitharede, antické drama, jak o něm píše režisér Alexandr Tajrov, který jí ho zadal roku 1916). Scénografie a kostýmy měly velký úspěch, stejně jako pro Salome od Oscara Wilda (1917). V následujících letech vypracovali Tajrov a Exterovová metodiku syntetického divadla, ve kterém měly scénická výprava, kostýmy, herci a posuňky tvořit dynamickou jednotu. Ovšem i v obrazech Alexandry Exterovové, například v práci nazvané *Venecija* (Benátky), nacházíme stopy francouzského kubismu, futurismu Gina Severiniho a De-launayova simultaneismu (orfismu), který osobně poznala v jeho ateliéru, podobně jako v jejích scénických návrzích.

Součástí ruského kubofuturismu, vplývajícího do konstruktivismu, byla nepochybně i kavárna *Café Pittosque* v Moskvě. Její interiéry upravoval od počátku roku 1917 Vladimír Tatlin s Georgijem Jakulovem a Alexandrem Rodčenkem. Vytvářeli zde konstrukce ze dřeva, kovu a papírmaše na stěnách, v rozích, na stropech i na osvětlovacích tělesech a dyn|amizovali tak prostor, který se stal velmi oblíbeným. Jevišťe zaplňovaly loutky, avantgardisté na něm předváděli řecké klasiky nebo v modrých jeansách Kručonychovu poslední nonsens-hru Gli-gli a pořádali divoké zábavy, podobně současným skandálům dada v Curychu. I jejich cílem bylo vyburcovat občana z netečnosti, vyprovokovat ho. Kavárnu navštěvovali Moskvané, aby slyšeli přednášet Majakovského oblečeného do šedivé košile a kazajky se lžící v dírcce klopky.

Ohlasy futurismu zaznamenáváme také v Polsku, kde kolem měsíčníku *Formiści* vyrostla odnož futurismu, tzv. formismus, a kde se vytvořily futuristické kluby *Katarynka* a *Galka muszkatułowa*. U nás, zejména v literatuře, můžeme zaznamenat ohlasy futurismu patrně už v souvislosti s uskupením intelektuálů kolem Almanachu připraveném k roku 1914, kam patřili především Stanislav Kostka Neumann, Karel a Josef Čapkové, Otakar Theer aj. Pro české poměry bylo ovšem příznačné i to, že herec a kabaretér František Fiala, komik a satirik, používal s oblibou pseudonym Ferenc Futurista. Vítězslav Nezval však asi daleko výstižněji hledal pro básníky blízké tomuto směru raději označení kubofuturisté, a to pro jejich spříznění s futurismem a jeho metodou osvozených slov. Dovolával se toho, že kubofuturismus nešel tak daleko jako futurismus, neosamostatnil jednotlivá slova, ale verše, každý „učinil jakoby světem pro sebe“. Stopy kubofuturismu v tomto pojetí nacházíme pak v prózách Vladislava Vančury, v básních Františka Halase, Viléma Závady a také Jiřího Wolкера.

K. Malevič,
Na senách 1911

Potíže s češtinou

Kontraproduktivní kontroverze a k tomu kontraadmirál

MILAN JELÍNEK

Za různost první složky těchto evropeismů (tj. výrazů, které se rozšířily v několika evropských jazycích) náš jazyk nemůže. Slova jsme přijali jako celek z latiny nebo francouzštiny a je pravděpodobné, že u některých složenin zprostředkovala převzetí němčina. Většinou jde o výrazy potřebné v intelektualizovaném vyjadřování, a ať máme sebevětší nechuť k cizím jazykovým výpůjčkám, musíme si přiznat, že nám dobře slouží zejména v textech odborných. Někteří uživatelé spisovné češtiny se však pozastávají nad trojí podobou první komponenty těchto cizích složenin: obyčejně se zde setkáváme se složkou *kontra-*, ve slově *kontroverze* je doložena podoba *kontro-* a složenina *kontraadmirál* má první komponentu v podobě *kontr-*. Zřejmě početní převaha slov s *kontra-* se projevuje v tom, že v rozhlase a televizi dost často slyšíme odchylnou hláskovou variantu *kontra-verze* a že se v minulosti vedle francouzské podoby *kontraadmirál* užívalo i latinizované varianty *kontraadmirál*.

Asi nebude sporu o tom, že všechny varianty prvního komponentu mají stejný původ: pocházejí z latinského příslovce *contra*, které nabývá ve složeninách funkce předpony. Původní význam 'proti-' se ovšem často už v cizích jazycích posunul. Tak např. ve slově *kontraadmirál* jde o význam zástupnictví, v hudebních termínech typu *kontraalt*, *kontrafagot* o poměr mezi zvukově nižším a vyšším, v historickém termínu *kontramarka* o rozdíl, na němž závisí její platnost nebo hodnota. Zkratka, všude je vyjádřen nějaký protiklad. Týká se to i slova *kontroverze*, které označuje nějaké slovní utkání, nejčastěji vědecký spor. Mezi tyto výrazy se základním významem protikladu patří i slovo *kontrola*. Dostalo se do češtiny přes němčinu, ale zrodilo se ve francouzštině splynutím koncové části komponentu *contre* s počátkem slova *rôle*, znamenajícího 'seznam, souhrnná listina'. Původní význam můžeme vymezit jako jakýsi 'dvojitý seznam', kterým se zjišťuje správnost údajů.

Samostatné slovo *kontra* máme doloženo i v češtině, a to buď jako příslovce (např. *hlasovat ne pro, ale kontra*), nebo jako předložku (*spor banky kontra stát*). V předložkové funkci se však *kontra* chová jinak než předložky původu domácího: pojí se netypicky s nominativem, podobně jako kupříkladu předložka *versus* (*Sparta versus Slávia*). Slovo *kontra* se užívá i jako nesklonné substantivum v terminologii karetní hry (*ohlásit kontra*). Zase se zde ozyvá základní význam protikladu: vítězící hráč ohlašuje pro-

hrávajícímu zdvojnásobení sazby při hře. Francouzská podoba slova *kontr* se objevuje jako sportovní termín v šermu a boxu: zkráceně se tak pojmenovává *protipohyb* (zaznamenal jsem i variantu *kontrpohyb*, ale ta má pro nezvyklé spojení cizí předpony s domácím substantivem slangovou povahu). Adverbium *kontra* nebo jeho francouzská podoba *kontr* se staly základem slovesa *kontrovat*. To se ve významu 'doprovázet koho druhým hlasem' pocituje jako slangové, a stejně je tomu v platnosti 'dávat v kartách kontra'. Sotva však bude možné bránit postupnému zespisovnění slovesa *kontrovat* ve veslování nebo pádlování. Také v šermu a boxu bude potřeba toto sloveso ve významu 'provádět protipohyb' přijmout do spisovného jazyka.

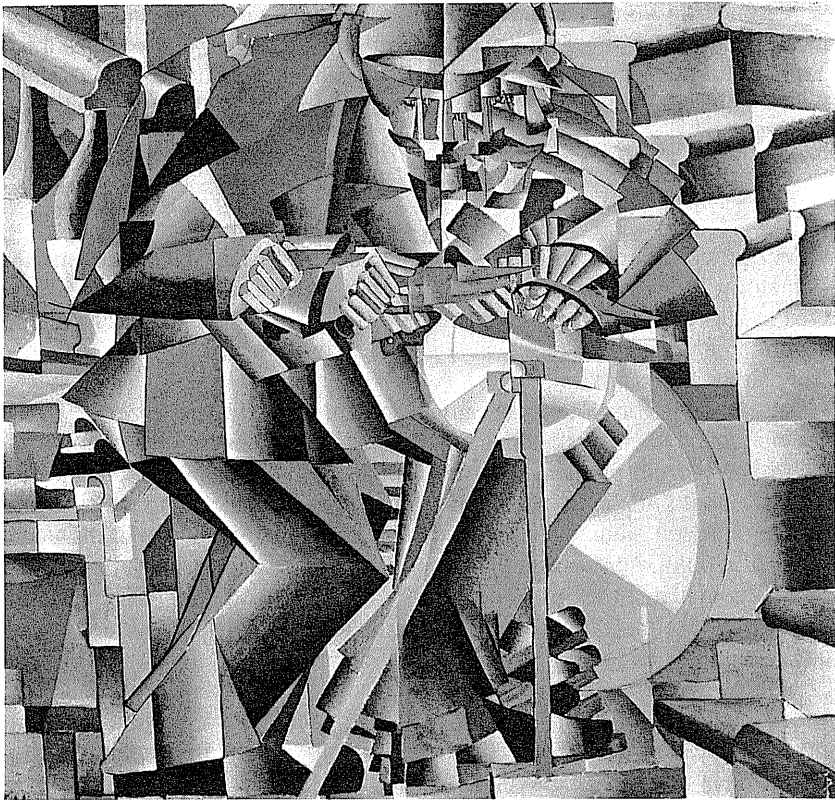
Ale na otázku, proč se předpona *kontra-* vyskytuje v češtině ve třech podobách, jsme dosud neodpověděli. Varianta *kontr* se dostala do našeho jazyka se slovy původu francouzského. Vedle výrazu *kontradmírál* to platí o finančním termínu *kontrmina* (psáno též *contremina*), označujícím 'skupinu burziánů spekulujících s poklesem kurzů'. Původní význam je však vojenský: byl to název pro podminovaný podkop. Z francouzštiny (asi německým prostřednictvím) jsme převzali slova *kontrfaj*, popř. *kontrfej*, původně *contrefait*. Posloužila k označení 'podobizny, portrétu' nebo žertovně k vyjádření 'věrné podoby'. Akademický *Slovník spisovného jazyka českého* uvádí na druhý význam příklady z J. Vrchlického a K. Čapka. Dodejme ještě, že v češtině 19. stol. je doložena i latinizovaná podoba *kontrfakt*, která se k nám dostala prostřednictvím němčiny.

Varianta *kontra-* je původní latinská, i když řada složenin s ní byla v evropských jazycích vytvořena uměle. Původci těchto slov obvykle dodržovali základní pravidla pro tvoření latinských složenin a snažili se dodat latinskou formu i do druhého komponentu. Příkladem může být adjektivum *kontraproduktivní*. V případě výrazové potřeby však pronikají do evropských jazyků (a tedy i do češtiny) složeniny hybridní, např. ve stolním tenise se šíří anglické hybridní kompozitum *kontradravj* 'útočný protiúder'. Třetí varianta *kontro-* je omezena v evropských jazycích na poměrně frekventované slovo *kontroverze* 'slovní utkání, vědecký spor' a vyskytuje se v češtině i ve tvaru adjektivním *kontroverzní*. Jak jsme už poznamenali, dost často slyšíme a čteme hláskovou variantu *kontraverze*, kterou bychom mohli zdůvodnit významem tohoto slova, ale péče jen bychom doporučovali držet se původní hláskové podoby latinské. Substantivum *kontroverze* se zřejmě zachovalo v původní hláskové podobě díky středověkému latinskému školství, které kontroverzním diskusím učilo.

Puristicky zaměřená péče o spisovný jazyk odmítala hybridní složeniny typu *kontracval*, *kontramatka*, *kontratanec* nebo *kontrarozvědka*. Kromě posledního slova, které jsme převzali z ruštiny, mají všechny slangovou povahu, ale nabývají povahy odborných termínů. Slovo *kontracval* se užívá jako termín hipologický (označuje uměle vyvolaný cval koně na nezvyklou nohu) a slovo *kontratanec* slouží jako historické označení jedno-

ho druhu společenského tance (je doloženo od pol. 17. stol.). Vedle slangového výrazu *kontramatka* slyšíme často počestěnou variantu *protimatka*; spisovný jazyk však dává přednost dvojslovnému termínu *přítláčná* nebo *přítužná matice*, který označuje explicitněji funkci tohoto zařízení.

Závěr je jasný. S trojí podobou předpony *kontra-*, *kontra-*, *kontro-* se musíme smířit, protože hláskové rozdíly jsou zde podmíněny různým původem těchto slov (zvláště dávejme pozor na užívání slova *kontroverze*). Velkou převahu však mají latinismy, většinou uměle vytvořené, s předponou *kontra-*. Hybridních výrazů, které kombinují *kontra-* s českou komponentou, nemusíme se bát: k hybridizaci dochází i v jiných evropských jazycích. Také v češtině se postupně ztrácí cizost předpony *kontra-* (není např. třeba nahrazovat slovo *kontramatka* variantou *protimatka*). Pokud v našem jazykovém povědomí zůstává nechuť k užívání slov s *proti-* (např. *protijed*, *protislužba*, *protisměr*), vězme, že to je pozůstatek jazykového purismu. Považujme všechna tato slova za obohacení spisovné češtiny.

K. Malevič, Brusič, 1912

Slovo ekonomů

Manažerské kompetence v dnešní hospodářské praxi

PETR SMUTNÝ

V prostředí turbulence, čím dále tvrdší celosvětové konkurence a rychlých technologických a sociálních změn nabývá stále většího významu lidský kapitál podniku. Je-li hlavním úkolem moderního managementu kvalitně a efektivně řídit lidský kapitál podniku, vyvolává to nutně otázky po jeho struktuře a měřitelnosti. Z analýzy definic tohoto termínu vyplývá, že lidský kapitál tvoří tři základní složky: schopnosti, znalosti a dovednosti. Pro tyto složky se také často užívá termín kompetence.

V současné době v odborné literatuře neexistuje jednoznačná shoda, které kompetence musí manažer mít, aby svou profesi vykonával dobře. Tato nejednotnost vedla autora článku k realizaci výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jaké manažerské kompetence jsou požadovány v hospodářské praxi.

Metodika výzkumu

Výzkum probíhal metodou obsahové analýzy, přesněji řečeno té její dílčí metody, která bývá označována jako **pojmová analýza**. Pojmová analýza je vlastně analýzou četnosti výskytu různých pojmů v určitém sdělení, přičemž tyto pojmy (koncepty) jsou v analyzovaném textu reprezentovány slovy či souslovími.

Jako vhodná forma analyzovaných sdělení byly zvoleny inzeráty nabízející práci na manažerských pozicích. Tato sdělení obsahují ve velmi koncentrované formě přehled požadavků podniků na zaměření a kvalitu lidského kapitálu možných zájemců o práci na dané pozici. Zadavateli těchto inzerátů jsou samotné organizace či podniky nabízející práci na dané pozici ve spolupráci se specializovanými personálními agenturami. Lze tedy předpokládat, že v tomto zdroji dat je obsažena potřebná dokonalá znalost funkčního místa, na které se hledají uchazeči. Další výhodou je snadná dostupnost těchto dat.

Kódovány byly jednotlivé výrazy a sousloví, která určují jednotlivé požadované dovednosti, znalosti a osobní charakteristiky. U jednotlivých inzerátů byl kódován pouze výskyt relevantních výrazů. To umožnilo na úrovni celého vzorku zjistit četnost manažerských pozic vyžadujících jednotlivé dovednosti, znalosti a osobní charakteristiky.

Vzhledem k tomu, že terminologie v této oblasti je značně neutříděná a také s ohledem na charakter výzkumu, bylo rozhodnuto, že kódování nebude prováděno podle striktně určené uzavřené množiny výrazů. Místo toho byla množina kódovaných výrazů postupně doplňována během celého postupu kódování. Tato vyšší míra flexibility měla umožnit v průběhu analýzy zahrnout nové důležité pojmy, které mohou mít výrazný vliv na výsledek analýzy.

Inzeráty byly získány v srpnu 2004 na internetových portálech. *www.job-pilot.cz* a *www.joblist.cz*. Z původních 252 inzerátů bylo v procesu kódování vyřazeno 14 inzerátů, protože se ukázalo, že jde o nabídku práce na téže pozici. Inzeráty byly tedy vyřazeny, aby bylo zamezeno nežádoucí duplicitě. Velikost základního výzkumného vzorku v první fázi výzkumu tak činila 238 inzerátů.

V první fázi výzkumu bylo provedeno kódování výrazů v inzerátech na celém výzkumném vzorku a kromě výrazů kódovaných v souladu s výše uvedenými metodickými zásadami byl sledován i výskyt širších, obsahově nadřazených výrazů.

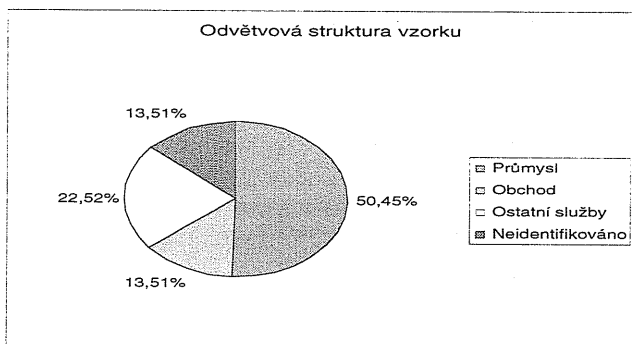
Ve druhé fázi výzkumu pak byla provedena analýza získaných kódovaných výrazů a byly identifikovány ty výrazy, které byly svým obsahem nepřipustně široké a nesplňovaly podmínku „jednotlivosti a konkrétnosti“, kterou vyžadovala zvolená úroveň analýzy. Inzeráty, které obsahovaly tyto obsahově nadřazené výrazy, byly vyřazeny v souladu s argumentací, jež je uvedena výše. Tím došlo k redukci výzkumného vzorku inzerátů na konečný vzorek 111 inzerátů nabízejících práci na manažerské pozici. Teprve kódované výrazy zjištěné v těchto inzerátech byly v rámci druhé fáze podrobeny detailnější analýze.

Výzkumný vzorek

Vypovídací schopnost celého výzkumu je ovlivněna strukturou vzorku inzerátů. Rozdělení výzkumného vzorku z hlediska příslušnosti zadavatele k odvětví národního hospodářství ukazuje následující graf.

I přes to, že se nepodařilo identifikovat odvětví u téměř 14 % inzerátů, lze říci, že z hlediska odvětvové struktury nejsou zastoupeni zaměstnavatelé z oblasti veřejného sektoru. Vypovídací schopnost výzkumu je tak omezena pouze na oblast soukromého sektoru národního hospodářství. Dále je zřejmé, že vzorek je poněkud vychýlen směrem k většinovému zastoupení zaměstnavatelů z oblasti průmyslu v porovnání se sektorem obchodu a služeb. Na druhou stranu je třeba podotknout, že prvotní výběr vzorku nebyl nijak ovlivněn příslušností inzerentů k odvětví národního hospodářství a struktura vzorku je obrazem struktury části nabídky na trhu práce a dává určitý obraz o situaci na trhu práce v daném okamžiku.

Struktura vzorku podle příslušnosti inzerenta k odvětví

Lze tedy říci, že výsledky výzkumu, které jsou prezentovány dále, jsou platné pro manažerské pozice v soukromém sektoru, zejména v průmyslových podnicích a organizacích zaměřených na obchod a služby.

Výsledky výzkumu

Množinu kódovaných výrazů, které jsou výsledkem obsahové analýzy inzerátů, lze rozdělit do tří podmnožin podle toho, zda svým obsahem patří spíše do skupiny osobních charakteristik (postoje, vlastnosti, hodnoty), znalostí (deklaratorních a procedurálních) či dovedností (umění znalosti v praxi aplikovat). Rozdělení včetně absolutních a relativních četností výskytu uvádí následující tabulka.

Přehled výrazů kódovaných v rámci obsahové analýzy

DOVEDNOSTI		ZNALOSTI			
Kódovaný výraz	Absolutní četnost	Relativní četnost	Kódovaný výraz	Absolutní četnost	Relativní četnost
práce s PC	48	43,24%	Cizí jazyk – anglický	92	82,88%
komunikativnost / kom. dov.	47	42,34%	SŠ / VŠ vzdělání – technické	44	39,64%
řidičský průkaz – sk. B	31	27,93%	jiné odborné znalosti	45	40,54%
organizační dovednosti	25	22,52%	SŠ / VŠ vzdělání – neurčeno	38	34,24%
flexibilita	24	21,62%	Cizí jazyk – německý	16	14,41%
analytické schopnosti / myšlení	18	16,22%	SŠ / VŠ vzdělání – ekonomické	14	12,61%
řízení projektů	17	14,53%	orientace v oboru	10	9,01%
obchodní dovednosti	16	14,41%	Cizí jazyk – francouzský	5	4,50%
týmová spolupráce	13	11,71%	orientace v tech. dokumentaci	1	0,90%
vjednávací schopnosti	12	10,81%			
kreativita	9	8,11%			
schopnost rozhodovat	7	6,31%			
zákaznický přístup	5	4,50%			
schopnost motivovat	3	2,70%			
schopnost řešit problémy	3	2,70%			
plánování	3	2,70%			
kalkulace / rozpočtování	2	1,80%			
jednání s lidmi	2	1,80%			
hodnotící schopnosti	1	0,90%			
variantní myšlení	1	0,90%			

OSOBNÍ CHARAKTERISTIKY

Kódovaný výraz	Absolutní četnost	Relativní četnost
samostatnost	20	18,02%
zodpovědnost	13	11,71%
pracovitost	12	10,81%
aktivita / iniciativa	8	7,21%
spolehlivost	8	7,21%
ochota dál na sobě pracovat	7	6,31%
odolnost proti stresu	6	5,41%
pečlivost	5	4,50%
dravost / průbojnost	5	4,50%
dynamika	3	2,70%
loajalita	3	2,70%
pozitivní myšlení	3	2,70%
orientace na výsledek	2	1,80%
autorita	1	0,90%
asertivita	1	0,90%
sebmotivace	1	0,90%
temperament	1	0,90%
čestnost / morální integrita	1	0,90%
sebekázeň	1	0,90%
vytrvalost	1	0,90%

Velikost vzorku n = 111 manažerských pozic

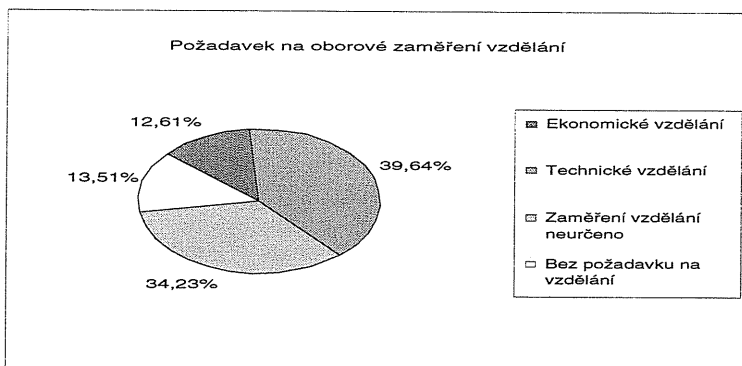
Výsledky ukazují, že u manažerských pozic přikládají zaměstnavatelé relativně větší důležitost dovednostem a znalostem než osobním charakteristikám. Zatímco některá z osobních charakteristik byla kódována ve 102 případech, požadavek na znalosti se objevil celkem ve 265 případech a dovednosti se objevily 287krát. Skutečnost, že znalostem a dovednostem je přikládána relativně větší váha, potvrzuje i fakt, že plných 89 inzerátů (tj. 80,18 %) požaduje předchozí praxi či zkušenosti, ať už v daném oboru či na srovnatelné pozici. Požadavek praxe lze totiž interpretovat jako souhrnný zástupný požadavek, vyjadřující potřebu oborově či danou pozicí podmíněných znalostí a dovedností.

Detailnější analýza ukazuje, že v oblasti **osobních charakteristik** lze na základě výzkumu za nejdůležitější považovat samostatnost. Další skupinu pak tvoří zodpovědnost a pracovitost, které byly požadovány ve více než 10 % případů. Další skupina charakteristik – aktivita / iniciativa, spolehlivost, ochota dál na sobě pracovat a odolnost proti stresu, s relativní četností v rozmezí cca 7-5 % případů – se již pohybuje na hranici statistické chyby. Lze říci, že tato množina požadovaných hodnot a postojů je vyvážená z hlediska potřeby manažerské proaktivity a směřování do budoucnosti, reprezentované samostatností, pracovitostí, aktivitou a ochotou dál na sobě pracovat na straně jedné a potřebou stabilizujících hodnot a postojů na straně druhé – viz zodpovědnost, spolehlivost. Důležitost schopnosti odolávat stresu lze chápat jako výraz psychické náročnosti manažerské práce.

Výsledky v oblasti **znalostí** ukazují, že manažerská práce je velmi náročná také na úroveň získaných znalostí. Za jedno z měřítek této úrovně lze považovat stupeň dosaženého vzdělání. Lze konstatovat, že požadavek vysokoškolského vzdělání je normou. Středoškolská úroveň vzdělání je akceptovatelná jen v některých případech, a to téměř výhradně s podmínkou významných zkušeností a dlouholeté praxe. Žádný požadavek na úroveň dosaženého vzdělání neuvvedlo 15 zadavatelů inzerátů.

Zajímavé jsou výsledky analýzy oborového zaměření požadovaného vzdělání.

Struktura požadovaného vzdělání z hlediska jeho oborového zaměření

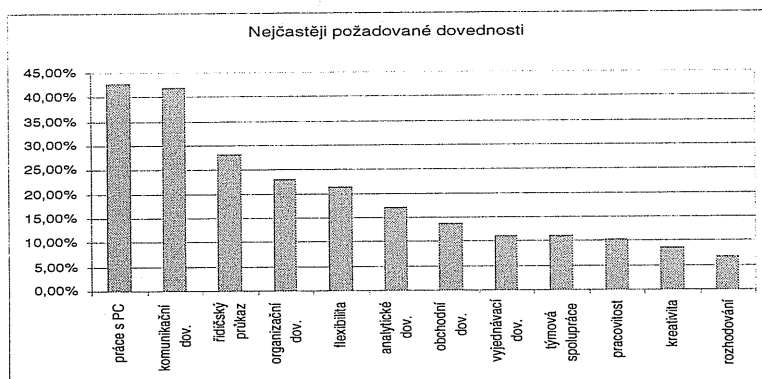

Relativní převahu technického vzdělání je zřejmě třeba interpretovat v souvislosti se strukturou vzorku podle příslušnosti inzerentů k odvětví, ze které vyplynulo vychýlení vzorku směrem k průmyslovým podnikům.

Kromě získaného formálního vzdělání jsou velmi často požadovány i další odborné znalosti, či orientace v problematice daného oboru.

Vůbec nejčastěji požadovanými znalostmi jsou podle výsledků výzkumu znalosti cizích jazyků. Alespoň jeden cizí jazyk požadují bez výjimky všichni zadavatelé inzerátů zařazených do výzkumného vzorku. Vzhledem ke geografické poloze České republiky, k společné hranici s Německem a Rakouskem a k bohatým vzájemným kontaktům českých a německých, resp. rakouských firem se může jevit totální převaha angličtiny (82,88 %) oproti němčině (14,41 %) jako poněkud překvapivá.

Výsledky výzkumu v oblasti **dovedností** jsou přehledně shrnuty v následujícím grafu; ten ukazuje nejčastěji požadované dovednosti.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že nejčastější požadovaná dovednost práce s počítačem zahrnuje především práci v prostředí MS Office. Na některé pozice jsou pak kromě tohoto základního požadavku zmiňovány i další softwarové produkty, zejména SAP, AUTOCAD a MS Project. Nároky na dovednosti v oblasti řízení motorových vozidel se omezují na řidičský průkaz skupiny B – osobní vozidla. Jiné než uvedené dovednosti byly požadovány pro méně než 5 % zkoumaných manažerských pozic a lze je proto považovat za relativně méně důležité.

Závěr

Prezentované výsledky ukazují požadavky zaměstnavatelů na kvalitu uchazečů o manažerské pozice v českých podnicích a organizacích. I přes některá omezení vyplývající z použité metody a výzkumného vzorku analyzovaných inzerátů lze tyto výsledky považovat za obraz reality, která v dnešní hospodářské praxi existuje.

Tato informace může být zajímavá nejen pro absolventy vysokých škol, kteří se na trhu práce o nabízené pozice ucházejí, ale také pro pedagogy působící na vysokých a středních školách. Tato zpětná vazba jim může sloužit jako podnět k zamyšlení, zda našim studentům a budoucím absolventům umožníme získat právě takové kompetence, které v praxi uplatní.

Použitá literatura:

- DRUCKER, Peter. *F. To nejdůležitější z Druckera v jednom svazku*. Praha, Management Press, 2002.
 KUBEŠ, Marián, a kol. *Manažerské kompetence. Způsobilosti výjimečných manažerů*. Praha, Grada, 2004.
 PROKOPENKO, J. – KUBR, M. *Vzdělávání a rozvoj manažerů*. Praha, Grada, 1996.

Z jiného soudku**Miroslav Votava: Hrst haiku***ORNICE HNĚDÁ*

*zrno čeká
Do jara
vzbudit se nedá*

*PŘÍSTAV MI CHYBÍ
kam bez obav lze připlout
napravit chyby*

*NÁLADU TESKNOU
přináší dešť
Kaluže
se ale lesknou*

*NASTALA ZIMA
a já jsem tu sám
Z vánoc
úzkost mě jímá*

*BÍLÁ TIŠINA
Pod závějemi ale
jaro začíná*

*ŽÁDNÁ SE VÍCE
už ke mně nenaklání
Jen kadeřnice*

*HŘBITOVNÍ RÁNA
Z vás čerpá si klid duše
má uondaná*

*JENOM ZLEHÝNKA
kol ramen jsem Vás objal
Krásná vzpomínka*

*V RODIČŮ DOMĚ
poštovní schránka prázdná
Nic ani pro mě*

*A HVĚZDA SLĚTLA
Se sny smělymi se mi
pak přání pletla*

*USTALY DEŠTĚ
Třpyt hvězd se vrací
Potkám
snad lásku ještě?*

*KAŠTANY HNĚDÉ
Vzpomínky z dětství mi líp
nic nepřivede*

*HLAS ZACHRÍPNUTÝ
Váš zas nepočul som dnes
Osud je krutý*

*SLUNNÝ VYKVETL
podzimní den
A první havran přilétl*

BLÍŽÍ SE ZIMA
Tma útočí očima
černočernýma

DÍKY OSUDE
Srdce už pod stromečkem
samo nebude

PROSÍM NEMĚJ STRACH
z toho co se nesměle
blíží po špičkách

O. Rozanovová, Plakát: První futuristické divadelní představení na světě, 1913

Panorama knih**Brünner Beiträge
zur Germanistik und
Nordistik, Band XVII**

Úvodní slova sedmnáctého svazku Sborníku prací Ústavu germanistiky, nordistiky a nederlandistiky Filozofické fakulty MU v Brně jsou věnována dvěma významným představitelům české germanistiky, doc. PhDr. Evě Uhrové, CSc. a prof. PhDr. Zdeňku Masaříkovi, DrSc., kteří v plné síle a obdivuhodném pracovním nasazení nedávno oslavili svá životní jubilea.

V lingvisticky zaměřené části sborníku zaujme čtenáře jistě hned první příspěvek uznávaného lingvisty Jaromíra Zemana, v němž autor rozpracovává doposud méně prozkoumanou oblast problematiky vyjadřování času a časových vztahů z hlediska pragmatického aspektu.

Karsten Rinas tematicky navazuje na svá předcházející pojednání o problematice chyby při osvojování cizího jazyka. V tomto příspěvku analyzuje chyby, které se často objevují v německy psaných odborných textech autorů, jejichž mateřským jazykem je čeština a jejichž příčinou je interference. Tyto tzv. poklesky Rinas označuje za velmi subtilní a v uvedených příkladech nabízí řadu podnětů zejména pro semináře ke stylistice, odbornému jazyku či semináře věnované psaní vědeckých prací v němčině v rámci germanistických studií.

Komparatisticky zaměřenou textovou analýzu podávají dvě autorky. Jiřina Malá zvolila jako druh textu reportáž, kterou podrobuje rozboru ze stylistického hlediska. Anna Mikulová pro srovnávací textovou analýzu volí české a německé deskriptivní texty (z oblasti bankovníctví a pojišťovnictví), zaměřuje se zejména na texty určené široké veřejnosti (reklamy, letáky) a srovnává v nich způsoby vyjadřování expresivity v obou jazycích.

Literárněvědná část sborníku představuje další velmi zajímavý příspěvek jedné z nejvýraznějších současných mladých

představelek medievistiky Sylvie Stanovské, která znovu potvrzuje své hluboké znalosti v oblasti literárněvědné analýzy textu středověké literatury, tentokrát věnované tematice postavy ženy ve středověké lyrice.

Středověká literatura je předmětem zájmu také Daniely Unger-Ullmannové, která se zaměřuje na středověkou prózu. Ve svém příspěvku uvádí, že jedním z typických znaků středověké prózy je výjimečný člověk ve výjimečné situaci. Prostý, obyčejný, každodenní život je z literatury vyloučen, protože intencí těchto textů je předkládat vzor a příklad, který prostému člověku ukazuje cestu ke křesťanskému způsobu života. Daniela Unger-Ullmannová dělí tyto zvláštní stavy a situace, v nichž se ve středověké literatuře literární hrdina nejčastěji zobrazuje, na fyzické (martyrium a nemoc) a psychické (posedlost a pokušení). Jejich literární ztvárnění dokumentuje na vybraných textech.

Literární komparatistika je ve sborníku zastoupena analýzou vybraných lyrických textů s mariánskou tematikou z období staročeské lyriky a německé lyriky pozdního středověku. Autor Libor Veselý upozorňuje na společná východiska sahající k latinským předlohám, na shody a rozdíly ztvárnění dané tematiky v obou jazycích. Článek je obohacen působivým zážitkem z četby čtyř ukázek české a německé středověké mariánské lyriky (v němčině).

Několik následujících literárních příspěvků je věnováno tematice židovské. Gerhard Trapp přibližuje čtenářům německy píšícího autora židovského původu, který se narodil v roce 1896 v Praze. Je jím Johannes Urzidil. V portrétu J. Urzidila je autorem zdůrazněn zejména jeho vřelý vztah k českému jazyku, úzké kontakty s literární a uměleckou scénou počátku dvacátého století v Praze. K jeho blízkým přátelům patří například Max Brod, Franz Kafka, Egon Erwin Kisch, bratři Čapkové, Emil Filla nebo Jan Zrzavý. Svými politickými názory patří Urzidil k nejpřesvědčenějším pacifistům, což výrazně prezentuje zejména ve své publicistické tvorbě.

Dva zahraniční lektoři, představitelé mladší generace literárních badatelů, Winfried Adam a Thomas Kirschner, pomáhají objevovat méně známé postavy německy psané literatury. V tomto sborníku je předmětem jejich zájmu autor židovského původu Karl Emil Franzos (1848-1904), jenž ve svém díle věnuje pozornost židovskému prostředí východní Haliče druhé poloviny 19. století. Je nejvýznamnějším představitelem literárního hnutí v německy psané literatuře, známého od počátku 20. století pod pojmem „Ghettoliteratur“. Winfried Adam si pro svoji analýzu vybírá povídku K. E. Franzose Moschko von Parma, která poukazuje na velmi složité vztahy mezi příslušníky různých národnostních a náboženských skupin, zejména pak na možnosti koexistence židovské a křesťanské víry a kultury. Ve své analýze se Adam soustřeďuje na tzv. „interkulturní potenciál“ skrytý v povídce, který je chápán jako rovina textu, která zprostředkovává poznatky o jiné kultuře a jež je recipientovi autorem nabídnuta.

Thomas Kirschner pak ve svém příspěvku čtenáře blíže seznamuje s životem a dílem Karla Emila Franzose. Těžiště článku tvoří popis tzv. východního židovství (Ostjudentum) v poslední třetině 19. století ve východní Evropě (Haliči), úzce spojeného s autobiografickými prvky a politickými názory spisovatele. Daná problematika je osvětlena rozбором románu *Der Pojaz*.

Díky příspěvku Petra Štědróně se zainteresovanému čtenáři nabízí řada pozoruhodných aspektů ze života a díla současného dramatika a beletristy, kterým je George Tabori. Pro jeho životní a uměleckou dráhu je mj. příznačný umělecký multilingvismus: píše americkou angličtinou, jeho díla jsou překládána manželkou do němčiny, za svoji mateřštinu označuje maďarštinu. Od roku 1971 žije a pracuje v Rakousku a Německu. Petr Štědróně vybírá pro svůj příspěvek dvě z jeho nejnovějších děl: drama „Das Erdbeben – Concerto“, v němž je mimo jiné cítit silný vliv B. Brechta, a sborník povídek „Autodafé. Erinnerungen“ s výraznými autobiografickými prvky.

Aleš Urválek přináší v článku „Konservatismus in Deutschland. Zur Geschichte

eines umstrittenen Begriffs“ hlubší zamyšlení nad jedním ze signifikantních a zároveň rozporuplných pojmů pro německou společnost a německé politické smýšlení, kterým je právě konzervatismus. Autor se v úvodu věnuje vymezení pojmu, vzniku nejzákladnějších konzervativních idejí a jeho nástupu do politického života. Podrobněji se pak věnuje německému konzervatismu od 18. století až po současnost.

Herman Kolln a Martin Humpál obohacují svými příspěvky dosavadní literární bádání v oblasti nordistiky. První autor se obírá dánskými baladami, které se tematicky věnují postavě královny Dagmar, z nichž některé připomínají vztah dánského království a Čech tím, že vzpomínají svatbu dánského krále Valdemara II. s českou princeznou na počátku 13. století. Jazykovým osvětlením mezi výhradně německy psanými texty je v norštině napsaný příspěvek Martina Humpála. Autor analyzuje vybrané romány norské literatury z období asi třiceti let po první světové válce. Centrem jeho pozornosti je metaforika vyjadřující píli, pracovitost a organizovaný společenský život v románech významných norských autorů tohoto období.

Závěrečná část sborníku je věnována třem recenzím nejnovějších publikací z oblasti germanistické jazykovědy a literární vědy.

Tento sborník úspěšně navazuje na tradici předcházejících svazků prací FF MU v řadě germanistické, příspěvky se vyznačují vysokou odborností, přinášejí nové lingvistické poznatky, představují méně známé autory německy psané literatury a jejich témata, stejně jako nová hlediska lingvistické i literární analýzy. Sborník nározně ukazuje, jak velkým přínosem pro další rozvoj germánských studií se stává badatelská symbióza zasluhujících vědeckých osobností a mladých, mnohdy teprve začínajících, domácích či zahraničních odborníků.

V. JANÍKOVÁ

Goněc, V.: Od „malé Evropy“ k „velké Evropě“. Dějiny rozšiřování Evropských společenství/ Evropské unie*

Dvousvazková publikace Vladimíra Goňce *Od „malé Evropy“ k „velké Evropě“* přináší tematiku vysoce aktuální, neboť se věnuje historii rozšiřování tohoto subjektu od 50. let 20. století do současnosti, resp. do roku 2002.

Úvod je věnován obecně fenoménu rozšiřování Evropských společenství. Podrobně jsou popsány jednotlivé vlny rozšíření, závěr úvodní části probírá otázku, kam až lze zajít v procesu rozšiřování Evropy, v níž se autor ve stručnosti zaměřil na Rusko. Následující stránky publikace se soustředí na jednotlivé specifické případy zemí, které do Společenství, resp. Unie vstoupily, nebo mají alespoň se jmenovaným subjektem partikulární vztah. Postupně jsou tak popsány případy Velké Británie, Rakouska a Švýcarska (které uzavírá svazek první). Do svazku druhého jsou začleněny země severské (Dánsko, Švédsko, Finsko, Norsko), dále Irsko, Řecko, Španělsko a Portugalsko, popsán je rovněž případ Turecka. Závěrečná kapitola se pod názvem „Zůstala za železnou oponou ještě Evropa?“⁴ soustředí na proces tzv. východního rozšíření.

Vzhledem k autorově detailní znalosti celé problematiky (Vladimír Goněc získal v letech 1998-2001 tituly Jean Monnet Chair a Jean Monnet Professor) jsou jednotlivá témata popsána s velkou dávkou podrobnosti. Čtenář se dozvídá řadu zajímavých informací, které byly nejen obsahem vytvářených smluv, ale také těch, které provázely procesy vyjednávání o přistoupení ke Společenství/Unii. Absence analytického přístupu však nepřivádí čtenáře k zamyšlení na jednotlivými procesy, které probíhaly, event. probíhají v souvislosti s evropskými integračními snahami. Zřejmě nejmarkantnější lze tento postřeh aplikovat na kapitolu zaměřenou na tzv. východní vlnu rozšiřování. Navzdory shromáždění velkého množ-

ství zajímavých faktů chybí závěr, který by tyto informace utřídil a shrnul.

Co však na celém díle zarazí nejvíce, je autorem zvolený jazyk. Časté užití expresivních výrazů (žvátat, přeorat, výlevy apod.) je v kontextu vědecké práce nečekané a překvapí, stejně jako hojně užívání zkratk nejružnějšího typu (cca, t.č.). Práce by si pak zcela jistě zasloužila pozornější editorskou úpravu, o čemž svědčí řada překlepů, časté (ne však důsledně) nesklonování příjmení jednotlivých politiků či z gramatického hlediska ne vždy správná stavba vět.

Publikace Vladimíra Goňce navazuje na předešlé autorovo dílo mapující historii evropské integrace s názvem *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I a II*, které vyšlo v roce 2000, resp. 2001. Díl první uvedené publikace je věnován integraci kontinentu do roku 1939, díl druhý se soustředil na období 1938-1950. Recenzovanou knihou je tak završeno autorovo úsilí o zmapování evropských integračních ambicí. Kniha podává velmi solidní přehled novodobé fáze tohoto procesu, a proto by neměla uniknout pozornosti každému, kdo se danou problematikou zabývá.

H. LYLOVÁ

* Masarykova univerzita, Brno 2002

S. Kozubek, M. Kozubek (eds): Biophysics of the Genome*

Sborník představuje souhrn příspěvků přednesených na 2. konferenci „Biophysics of the Genome“, která se konala v Hlohovci ve dnech 2. – 4. 2003. Toto setkání, jehož se zúčastnilo více než 40 českých a zahraničních odborníků, bylo organizováno členy laboratoře molekulární cytologie a cytometrie z Biofyzikálního ústavu Akademie věd ČR a laboratoře optické mikroskopie Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně.

Sborník obsahuje 17 příspěvků, které mají charakter ucelených časopiseckých publikací zabývajících se zejména struktu-

rou jaderného chromatinu interfázových, stimulovaných a apoptotických jader, strukturou a funkcí rostlinných a protozoárních telomer, studiem genové exprese u standardních a nádorových buněk, genovou regulací u změn chromatinové struktury, vývojem a optimalizací metod obrazové cytometrie, studiem úrovně chromozomové metylace, účinkem gama záření na leukemické buňky a řadou dalších, neméně zajímavých témat.

Je přitom příznačné, že autoři používají moderních experimentálních metod a přístupů, které zahrnují jak specializované metody optické a fluorescenční mikroskopie, metody počítačových analýz a zpracování dat, metody počítačových modelování a rekonstrukcí, tak i rychle se rozvíjející metody funkční genomiky.

Sborník je moderním textem, který přináší pohled na studium lidského genomu i genomů dalších organismů z poněkud odlišného úhlu než z hlediska molekulárně genetického studia sekvenčně zakódované genetické informace. Přináší zejména pohled strukturní, který je však konfrontován s funkčními parametry studovaného genomu. Sborník je tak zajímavým souborem prací, které by neměly uniknout pozornosti odborníků studujících genomy nejrůznějších organismů, včetně genomu lidského.

D. ŠMAJS

*Proceedings of the Conference at Hlohovec, Czech Republic. Masarykova univerzita v Brně, 2003. 94 s.

Vaculík, J., Mihola, J. (ed.): Místo historie a úloha učitele dějepisu při formování multikulturní společnosti *

V roce 2003 vydala katedra historie Pedagogické fakulty MU v Brně a Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Magistrátu města Brna za podpory International Visegrad Fund sborník příspěvků z meziná-

rodní konference Místo historie a úloha učitele dějepisu při formování multikulturní společnosti. Již z názvu vyplývá, že publikace je adresována zejména učitelům dějepisu a odborníkům zabývajícím se historií. Avšak i učitelé příbuzných předmětů, jakými jsou například zeměpis nebo občanská nauka, zde mohou najít zajímavou inspiraci.

Publikace je členěna na čtyři podkapitoly. Nejprve jsou uvedeny hlavní referáty, další texty jsou rozděleny do tří sekcí. Sborník se skládá celkem ze 43 příspěvků od účastníků z Česka, Slovenska, Polska a Maďarska.

Hlavní referáty vymezují rámeček konference poměrně široce. Vratislav Čapek porovnává současnou českou situaci v oblasti výuky dějepisu se situací v Evropě a v USA, přičemž se zaměřuje zejména na problematiku globalizace a diverzifikace při výkladu dějepisu. Otázkou, co je to školní dějepis, jaká je jeho koncepce a jaké postavení zaujímá ve škole, zabývá se Zdeněk Beneš. Dalibor Lasovský ve svém referátu vydvihuje institucionální význam obce a školy jako nositele národní identity na cestě do Evropské unie. O proměně postavení Katedry historie na Pedagogické fakultě MU jakožto instituce vzdělávající učitele dějepisu informuje Jaroslav Vaculík.

Již v první sekci je patrná značná různorodost příspěvků, přesto zde můžeme vypořádat tři obsahové linie. První z nich je založena na výzkumu vztahů mezi jednotlivými národy. Na tomto místě je možné zmínit příspěvek Blaženy Gracové, která na výzkumu stereotypů Čechů u polské studující mládeže ukazuje, jak nás Čechy vnímají mladí Poláci. Pro čtenáře je přínosná možnost srovnání, kterou nabízí Denisa Lubischová, jež se zabývá podobnou problematikou, v tomto případě však z pohledu Čechů. Druhá linie je zaměřena více didakticky. Např. Grzegorz Chomici na osobě sv. Vojtěcha ukazuje, jak je možné začlenit multikulturní prvky do výuky dějepisu. Třetí linii zastupují propagátoři zapojení informačních technologií do výuky dějepisu. Darina Vasilová bere internet jako motivační činitel, kterého však lze využít i při běžné výuce. Táž autorka pak spolu s Juliem Alcnaerem prezentuje výsledky výzkumu, který zjišťo-

val schopnosti studentů zpracovávat poznatky za pomoci informačních technologií.

V dalších dvou sekcích je pro značnou rozmanitost článků obtížné stanovit díleč linie. Zajímavým příspěvkem je zamyšlení Radomíra Vlčka nad způsobem reinterpretování dějin, které byly v minulosti ovlivněny mocenskými zájmy. Jinak pojala příspěvek Helena Mandelová. Ve svém referátu se zaměřuje na otázku formování multikulturní společnosti prostřednictvím výuky dějepisu a zároveň představuje aktivitu členů Asociace učitelů dějepisu (ASUD), jimiž podporují začleňování multikulturních prvků do výuky. Maria Stinia dále ukazuje obraz polského učitele po roce 1989 jako odborníka v oboru, který ve vztahu ke studentům přechází od fáze informativně kontrolní do fáze inspirativně podporující. Na odbornost učitelů dějepisu klade důraz i Bohuslav F. Klíma. Ve svém příspěvku představuje archeologické pracoviště Katedry historie PdF MU ve Znojmě, přičemž vyzdvihuje jeho prospěšnost při výuce dějin pravěku a nejstarších národních dějin. Zpět do oblasti multikultury ve smyslu vztahů jednotlivých národů a menšin vrací čtenáře Lubomír Kocourek. Jako zástupce severočeského pohraničí, kde se vždy mísily a mísí různé kultury (česká, německá, lužickosrbská atd.), poukazuje na možnosti využití hmotných památek, ale i prvků jednotlivých kultur, které se projevují v jazykové oblasti.

Vzhledem k velkému rozsahu sborníku nebylo možné zmínit všechny autory a jejich referáty. Vybral jsem tedy pouze ty příspěvky, které podle mého názoru dokládají rozsáhlost a složitost dané problematiky a zároveň dostatečně vykrešlují charakter celého sborníku.

Jako v řadě sborníků najdou se i zde kvalitativní rozdíly mezi jednotlivými příspěvky, což ovšem nelze vytknout editorům. Je však škoda, že se jim nepodařilo seřadit jednotlivé příspěvky tematicky vhodněji (jednou z možností by např. mohlo být vytvoření samostatné didaktické sekce), což by snad přispělo k lepší orientaci v textu.

Formování multikulturní společnosti by mělo být jedním z hlavních cílů při výuce dějepisu. Tento sborník nabízí příležitost konfrontovat metody i postupy vedoucích ke

stanovenému cíli a zároveň ukazuje, jak obtížná cesta je před učiteli, kteří se budou chtít vyztčeným metám přiblížit.

M. SKUTIL

* Brno: MU 2003, 326 s.

Bořivoj Srba: Múzy v exilu*

Někdejší vedoucí Ústavu divadelní a filmové vědy na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a v současnosti vedoucí Ateliéru divadelní dramaturgie a Kabinetu pro výzkum dramatu a divadla na JAMU v Brně prof. Bořivoj Srba předložil odborné veřejnosti další monumentální dílo. Ve své monografii nazvané obrazně Múzy v exilu se zabývá – řečeno slovy z podtitulu – kulturními a uměleckými aktivitami československých exulantů v Londýně „v předvečer a v průběhu druhé světové války“, tedy v letech 1939-1945. Autor v knize zúročil své dlouholeté zkoumání problematiky uměleckých aktivit Čechoslováků, kteří za druhé světové války pobývali v exilu ve Velké Británii. První verze práce přitom vznikla již v letech 1965-68, kdy šlo o přípravnou monografii k rozsáhlému projektu Dějin českého divadla. Nástup normalizace však vydání práce znemožnil, a tak se k ní badatel vrátil až v 90. letech a podstatně ji doplnil o nové poznatky, které získal především při studiu v zahraničních archivech a knihovnách.

Za povšimnutí stojí skutečnost, že autor sleduje nejen činnost emigrantů české a slovenské národnosti, ale při popisu kulturních aktivit upozorňuje na významný podíl českých a tzv. „říšských“ Němců a Rakušanů, kteří do exilu přicházeli vybaveni zkušenostmi a podporou z Československa. Jádro práce ovšem tvoří charakteristika a hodnocení činnosti emigrantů českého původu, kteří se soustřeďovali kolem profesionálních umělců, jakými byli spisovatelé František Langer a Viktor Fischl, filmový režisér Jiří Weiss, herci Herbert Lom a Ota Ornest, publicista Pavel Tigríd a všestranný vědec Josef Kodíček. Zvláštní pozornost věnuje

Srba založení a činnosti organizace Mladé Československo, v níž vznikla divadelní skupina, která se svými recitačními pořady a divadelními představeními pravidelně vystupovala na různých kulturních akcích, a měla tak v anglickém exilu zásadní vliv v oblasti tzv. „pódiových umění“.

Srbův přístup je exaktní, někdy až precizní. Píše-li např. o mikulášském večeru v roce 1939 v Československém klubu v Londýně, v němž zaznělo Tigridovo voicebandové ztvárnění Křtu svatého Vladimíra, věnuje se podrobně nejen interpretaci původních významů Havlíčkovy satirické skladby, ale s důkladností sobě vlastní přibližuje čtenářům i slavnou voicebandovou adaptaci E. F. Buriana z Umělecké besedy. Když na jiném místě autor představuje časopisy vydávané československými emigranty, věnuje jednak pozornost obsahové skladbě každého z nich v samostatné kapitole, jednak se podrobně rozepisuje o konkrétních podtématech, jako jsou kupříkladu časopisecké polemiky (jedna z nich se týká i politických postojů Jiřího Voskovce a Jana Wericha a jejich vztahu k našemu zahraničnímu odboji). Aby nedošlo k mýlce: cílem Srbovy práce není oslnit analýzou jednotlivostí. Jeho dílo graduje syntetizujícím závěrem (s. 815-838), v němž hodnotí a komentuje hlavní vývojové tendence exilové kultury a umění ve válečném období. Ukazuje se, že umělecké aktivity sblížovaly československou emigraci jako celek, ale zároveň pomáhaly propagovat záměry zahraničního odboje, získávaly sympatie pro někdejší Československo u britské veřejnosti a v neposlední řadě i přispívaly k vlastnímu rozvoji naší kultury ve sledované historické epoše.

Ačkoliv tento stručný referát upozorňuje jen na základní kontury Srbova rozsáhlého spisu (109,32 autorských archů!), již z výše uvedeného je snad patrné, že Múzy v exilu představují precizní práci, která vyčerpávajícím způsobem bilancuje kulturní a umělecké aktivity exulantů pobývajících v době druhé světové války v Londýně a jeho okolí. Zbývá jen dodat, že u práce tohoto rozsahu mají velkou badatelskou hodnotu již „pouhé“ seznamy pramenů a literatury, v nichž autor soustředil nejen bibliografické

soupisy časopiseckých článků, sborníků a monografických spisů, ale rovněž dosud nepublikované osobní výpovědi pamětníků.

D. KROČA

*Masarykova univerzita, Brno 2003, Spisy Filozofické fakulty č. 344, 888 stran + obrazová příloha.

Horák, P., Krob, J., Rivenc, F. (eds.): Filosofie po postmoderně*

Sborník textů je konkrétním výsledkem spolupráce brněnské katedry filozofie FF MU a Department de Philosophie pařížské Sorbonny. Nabízí čtenářům svědectví o tom, co naši a francouzští autoři považují za živá filozofická témata současnosti – texty od filozofie dějin přes logiku, ontologii, reflexi vědy a etiku až po axiologii a etiku.

Po úvodním slově P. Horáka následuje výprava F. Rivence do dějin filozofického myšlení. V expresivně napsaném textu se jeho autor vrací do meziválečného období, aby na tematickém okruhu filozofické reflexe vědy ilustroval pozici francouzského myšlení v celku evropské filozofické tradice. Odtud se v závěru text dobírá i upozornění na potřebu jisté rehabilitace osobnosti a filozofie E. Macha, která dosud zůstává znehodnocena ideologizovanou interpretací.

P. Materna se ve svém příspěvku zamýšlí z pozice logika nad typickým problémem spjatým s ohlasy postmoderny. Materna nabízí klasickou kritiku „bezbrehé“ postmoderní plurality i trivialnosti umírněnějších variant, aby vysvětlil vlašný vztah logiků vůči „svodům“ postmoderny. Svižně napsaný komentář však zapomíná, že pouhým opakováním se argumenty neposílí.

J. Krob se zaměřil na reflexi vývoje ontologie, kterou považuje v souborém kontextu globálních problémů za fundamentální disciplínu. Pro dnešek je zároveň charakteristický v této oblasti odklon od substančního k relačnímu pojetí. Konkrétním rozvinutím je i koncepce tzv. evoluční ontologie. V podobném duchu navazuje také text

J. Šmajse, zaměřený zejména na jednu z ověšených promyšlených ontologických kategorií, na informaci. Opět v kontextu globálních problémů a ekologické krize je zde rozpracováno upozornění na důležitost kvalitativní přeměny kulturní konstitutivní informační báze. Tematickou blízkost v jistém aspektu nabízí i text A. Grase, zabývající se problémem reflexí vývoje techniky u některých francouzských autorů. Autor zde ovšem odmítá jako tendenci a zkrleslé kontinuuální pojetí tohoto vývoje jakožto konkretizaci neudržitelé spekulativní teze o pokroku. Nesporné poutavé téma v tomto případě značně znehodnotil překlad, pohybující se mnohdy na samé hraně srozumitelnosti.

Téma techniky zpracovává také F. de Méredieu. Neobrací se ovšem k historii, ale zabývá se otázkou nových technologií a tzv. virtuální reality. Zkoumá poměr těchto fenomenů k lidské tělesnosti a k proměňám představ o sobě samém.

J. Benoist věnuje ve svém textu pozornost následnickému poměru mezi fenomenologií a postmoderním myšlením. Upozorňuje, že v tomto smyslu je v postmoderně více zastoupena verze heideggerovská, převažující nad původnější variantou Husserlovou. Odtud ovšem podle autora plyne velmi aktuální riziko suplování filozofie jejími dějinami. Soudobé francouzské myšlení si je tohoto rizika vědomo, a proto se v jeho rámci dá vysledovat i pokus o návrat k oněm původním husserlovským kořenům (od Lévinase po soudobé pochybnosti o smyslu další radikalizace fenomenologie). Povrchní návrat k fenomenologii totiž přináší pokusy o poněkud paradoxní syntézy s analytickým myšlením – v podobě „konstruktivismu“. Ten je ovšem již rozchodem s fenomenologickým popisným poměrem vůči skutečnosti. Východisko tu podle autora může nabízet jen odvrát od heideggerovských interpretací Husserla.

Obraz soudobého francouzského myšlení doplňuje i axiologická studie E. Picaveta, reflektující také některé obtížné uchopitelné či paradoxní společenské jevy dneška. Standardní bilanci tématu nabízí environmentálně etická studie G. Chapouthiera. V kontextu poměru vůči postmoderně sborník nabízí také výstižné srovnání kritického

vztahu k vědě u P. Feyerabenda a S. Toulmina od I. Holzbachové. Celý sborník posléze uzavírá Horynův pokus o shrnující postížení situace „po postmoderně“ (přičemž časový aspekt zde rozhodně není nejdůležitější charakteristikou). Filozofie dneška podle autora především čelí krizi unifikující globalizace; postmoderna tu poskytla jistý odklad a současně i východisko pro novou podobu skepsy.

Celý sborník je nesporně pozoruhodnou ilustrací různorodosti soudobých filosofických témat. Jeho pořadatelé záměrně neuročovali náměty ani podobu textů, aby tak poskytli možnost vytvořit co možná pestrou reprezentaci filozofické tvorby. Nemůžeme si však v samém závěru odpustit kritickou výtku k notně problematickému zpracování přepisu francouzštiny. Absenci některých „samoznaků“ v češtině (zde typicky „ç“ s tzv. cédille) asi opravdu nelze řešit jejich vypuštěním – zvláště pokud jde o vlastní jména.

P. JEMELKA

* Masarykova univerzita, Brno 2001, 184 s.

Rabušicová, M. Gramotnost: Staré téma v novém pohledu*

Docentka Milada Rabušicová rozpracovává ve své knize jedno z významných témat současné pedagogické vědy, a to funkční gramotnost. Publikace je strukturována do devíti výraznějších tematických celků, které se postupně zabývají pojmem gramotnosti spolu s různými vymezeními gramotnosti funkční, interpretacemi (výkladovými schémata) gramotnosti, zařazením tohoto fenoménu v mezinárodním kontextu i jeho kvantitativním vyjádřením. Dále zde nacházíme problematiku měření funkční gramotnosti, analýzu jejich zdrojů a souvislostí, v neposlední řadě také faktory, které mohou funkční gramotnost dospělých v zaměstnání a v běžném životě posilovat nebo oslabovat.

Další kapitoly, v nichž především spatřují těžisko této práce, pojednávají o důsledcích funkční gramotnosti, a jejím rozvíjení.

Autorka přesvědčivě dokumentuje, že je možné nejobvykleji změřit souvislosti ekonomické, avšak zároveň poukazuje na fakt, že není možné v současné době přesně změřit „další důsledky, které spadají do oblasti sociálních a osobnostních konsekvencí případně nízké míry funkční gramotnosti“ (s.164). Jako jeden z podstatných důsledků nedostatečné gramotnosti uvádí rovněž sociální vyloučení.

Na základě analýzy pedagogických souvislostí rozvoje gramotnosti upozorňuje se na nepominutelnou roli základního vzdělání (v podobě povinné školní docházky) v získávání gramotnostních dovedností v dětství pro dospělost, přičemž však „základní vzdělání nemůže plně zajistit požadovanou úroveň funkční gramotnosti dospělého člověka“ (s.168).

V závěru jsou vedle nezbytného přehledně podaného shrnutí nejdůležitějších myšlenek knihy položeny některé závažné otázky. Kromě toho zde nacházíme zajímavé zpracování modelu nízké úrovně funkční gramotnosti, resp. typu člověka, který má vyšší než průměrnou pravděpodobnost, že bude označen jako člověk s nízkou úrovní funkční gramotnosti.

Publikace, která je myšlenkově a informacně velmi bohatá, dokládá danou problematiku řadou grafů, tabulek a nových pohledů, čerpá ze statistik OSN, UNESCO, Světové banky, z výzkumu SIALS (Second International Adult Literacy Survey) aj. Její význam můžeme spatřovat také ve skutečnosti, že zcela nesporně zaplňuje pomyslnou „mezeru“ v podrobnějším rozpracování jednoho z významných témat moderní české pedagogiky na prahu 21. století, navíc s poukazem na zastřešující rámec rozvinuté gramotnosti v podobě celoživotního učení a rozvoje člověka v učící se společnosti.

V této knize najdou proto zcela jistě poučení nejen pedagogové a výzkumní pracovníci na poli edukačních věd, ale také studenti i široká vědecká obec.

K. OURODA

Skotáková, J., Štěrba, J., Gál, P.: Diagnostika kostních nádorů u dětí*

Nádorová onemocnění se stala v posledních desetiletích druhou nejčastější příčinou úmrtí dětí a mladistvých v průmyslově vyspělých zemích. Přestože jsou diagnostické postupy v dětské onkologii analogické diagnostickým postupům v obecné pediatrii, přece jen biologické vlastnosti dětských nádorů vyžadují více obezřetelosti. Nádory dětí a mladistvých jsou považovány za choroby akutní – rychlostí svého růstu, kratším generačním časem jejich buněk, kratší dobou zdvojení, větší fragilitou, podílem růstové frakce i časným metastazováním. Dominuje proto snaha omezit případné diagnostické chyby a omyly. Proto by měla být diagnostika již od okamžiku vysloveného podezření na nádor realizována na specializovaném pracovišti dětské onkologie. Vzhledem k snadné traumatizaci dětských nádorů při vyšetření a k riziku následné systémové diseminace by se s každou rezistencí mělo u dítěte zacházet jako se zhoubným nádorem až do té doby, než je nádor vyloučen.

Nádorová onemocnění kostí a měkkých tkání představují v rozsáhlém spektru onkologických chorob významný úsek. Ne svým počtem, neboť ve srovnání s masově se vyskytujícími druhy, resp. lokalizacemi nádorů je jich relativně málo, ale významem. Jednak proto, že postihují jedince převážně nižších věkových skupin – tedy adolescenty a děti, jednak proto, že patří k nádorům s velmi vysokým maligním potenciálem. Významné jsou však i svým dlouhodobým dopadem pro život přežívajících i vyléčených pacientů.

Zásadním cílem onkologie je systematické zlepšování léčebných výsledků. Cestou nemůže být čekání na „zázračné“ léky, ale zejména časná detekce, přesná diagnostika a správně vedená léčba podle ověřených, upravovaných a doplňovaných léčebných protokolů.

Časná diagnóza je ve většině případů závislá na prvním lékaři, kterého nemocný

* Brno, Masarykova univerzita. Georgetown, 2002. 200 s.

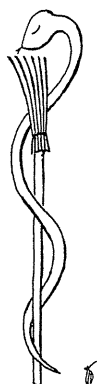
navštíví. Nejdůležitější zásadou je tedy na možné nádorové onemocnění především myslet.

Zavádění nových diagnostických postupů v posledních desetiletích výrazně zlepšilo diagnostické možnosti v onkologii. Ve svém oboru dosud ojedinělá práce na našem trhu autorů Skotáková, Štěrba, Gál „Diagnostika kostních nádorů u dětí“ přináší stručný, bohatou grafickou dokumentaci doplněný a významově jasný přehled o současných možnostech diagnostiky nádorů kostí a měkkých tkání jak v obecné rovině, tak ve vztahu vyšetřovacích metod k jednotlivým typům kostních nádorů, k nádorům podobných afekcí a kostních pseudotumorů dle WHO klasifikace.

Je významným přínosem nejen pro lékaře prvního kontaktu, ale může pomoci lékařům všech specializací se v dané problematice rychleji a lépe orientovat.

D. ADÁMKOVÁ KRÁKOROVÁ

* Lékařská fakulta MU, Brno 2003, 69 s.

**Miroslav
VOTAVA**

.....▶
**VZPOMÍNÁNÍ
NAD STARÝM
INDEXEM**

Druhý ročník

Ve druhém ročníku jsem přešel do řádného studia a byl zařazen do kroužku č. 13. Jak vidno z indexu, začal jsem tehdy používat zelený inkoust. V době červených pionýrských šátků a modrých svazáckých košil jsem totiž toužil být skautem a domníval jsem se, že se k hnědému skautskému šátku nosí zelená košile.

První předmět zapsaný ve druhém ročníku byl opět poplatný své době, šlo o politickou ekonomii. Byly jí věnovány dvě hodiny přednášek týdně po oba semestry. Přednášející, myslím, že se jmenoval Kirsch, během přestávky mezi oběma hodinami přicházel mezi nás kuřáky (tenkrát jsem ještě holdoval této neřesti) a mánil z nás politické vtipy argumentuje údajnou potřebou znát politické názory studentů. Vtipům se srdečně smál a není mi známo, že by těchto setkání někdy zneužil.

Uvedený předmět mě nijak nebavil a u zkoušky se to projevilo. Neznal jsem rozdíl mezi oběžnými a oběhovými prostředky (a přiznám se, že nyní ho opět neznám). Examinátor se vzhledem k mé opálené tváři uštěpačně vyjádřil, že se na přehradě studuje obtížně (v tom se mýlil, v letním zkouškovém období jsem každé dopoledne studoval na lehátku na balkóně). Prolistovav index zeptal se, zda by mi stačila dobrá. První trojka, a ještě k tomu z jakési politické ekonomie? Zavrtěl jsem hlavou. Dostal jsem tzv. černý termín, ekonomii se nadřel a začátkem prázdnin ji udělal za jedna.

Tělocvik byl jenom zápočtový obor. Jako dálkový student jsem po 1. ročníku přišel o prázdninové soustředění; mám pocit, že je kolegové z řádného studia strávili na vodě. Vzpomínky na tělocvik v tomto ročníku mám jen čichové, nezapomenu na pronikavý pach potu ve staré tělocvičně na Francouzské ulici. Nevím, zda je dobře, že vysokoškoláci nyní povinnou tělesnou výchovu nemají, domnívám se, že by to zdraví mnoha lékařů jen prospělo, kdyby je alespoň v prvních ročnících jednou týdně někdo pořádně proháněl. Vzpomínám, jak mi v pátém ročníku začal tělocvik chybět a tak jsem začal chodit do volejbalu – bohužel příliš pozdě, aby se ze mě stal platný člen aspoň oddílu C klubu Slavia Universita Brno.

Dalším pouze zápočtovým předmětem byla péče o nemocné, kterou vedly učitelky ze zdravotní školy. Vzpomínám si na stáže absolvované spolu se žákyněmi zdravotní školy na I. chirurgické klinice; s jednou z nich jsem dostal za úkol vykoupat pacienta. Holka se nahého dědečka tak styděla, že jsem se většiny úkonů musel chopit sám a na ni zbylo stříhání nehtů na nohou.

A v indexu je na řadě královna oborů v počátcích studia medicíny – anatomie. Tenkrát to byly dvě hodiny přednášek a osm hodin cvičení týdně, zakončeno zkouškou v zimním semestru. Vzpomínky na tento předmět musím doplnit ještě o postavu pana Dufka. Byl členem studijního kroužku č. 14, s nímž naše třináctka absolvovala většinu praktik. Pan Dufek byl ne-

jméně padesátiletý, prošedivělý drobný muž se silnými brýlemi. Jako zasloužilý člen myslím Svazu bojovníků za svobodu se opakovaně pokoušel vystudovat lékařskou fakultu a vždy skončil u profesora Žlábků na anatomii. Pak opakoval ročník, a když opět neuspěl, začínal studovat znovu. Z profesora Žlábků měl vyslovený strach, a když vykládal o svých pokusech udělat anatomii, říkal mu Žlába a vystrašeně přitom koulel očima. Složit zkoušku z anatomie se pan Dufek pokoušel údajně pětadvacetkrát, než se mu to právě v našem ročníku podařilo. Bohužel ale nedostudoval, hned v následujícím ročníku skončil na patologické fyziologii.

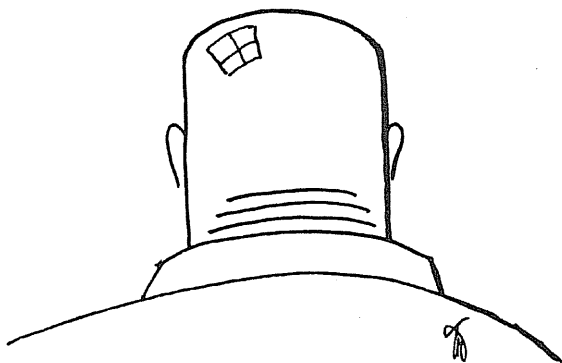
Protože jsem na dálkovém studiu neměl přednášky, snažil jsem se je nyní všechny navštěvovat. Anatomie začínala brzy, myslím, že již v sedm, a prof. Žlábek demonstroval řadu schémat a obrázků, většinou ve formě diapozitivů. Místo příkazu k promítnutí dalšího snímku vždy stiskl takovou dětskou hračku, říkalo se jí žabka, což se projevilo zřetelným klapnutím, na něž promítač zareagoval. Tradovalo se, že se jednou našel student, který si onu žabku také pořídil a párkrát použil, což profesora dosti rozlítilo. Z dalších asistentů vzpomínám na dr. Sklenskou, nazývanou Mandibula (omlouvám se jí, ale medicí byli, jsou a budou cháska nevyučovaná), a na drobného asistenta Novotného, nyní docenta antropologie, známého pod přezdívkou Muskulek. Pro čtenáře neznalého anatomického názvosloví uvádím, že latinsky *mandibula* je dolní čelist a *musculus* je sval.

Zkouška z anatomie dodnes patří k nejtěžším. S ulehčením jsme tehdy kvitovali, že se nemusíme učit tzv. nervové dráhy, neboť profesor Žlábek tuto kapitolu ve své učebnici označil za zastaralou. Ale i tak někteří zlomyslní jedinci ztrpčovali život ostatním dotazy typu „Která *rhaphe* (lat. šev) znáš?“ nebo „Prosím Tě, nevíš, co je to *torula* (jde o starý název jednoho rodu kvasinek a s anatomii nemá nic společného)?“ I já jsem podlehl nervozitě a ráno před zkouškou si honem opakoval, co vše anatomové popisují na játrech.

U zkoušky bylo pět otázek, jedna z pitvy, zbytek otázek bylo teoretických. Z pitvy jsem dostal za úkol dopreparovat *fossa ischiorectalis*, prostor ležící stranou od konečníku, mezi kostí stydkou vpředu a hýždovým svalstvem vzadu. Důležité bylo poznat a nepřetnout jednotlivé nervy a cévy tam se nacházející, což se mému předchůdci tak úplně nepodařilo. S omluvou a obavami jsem na závěr demonstroval profesorovi Žlábkovi pahýl příslušného nervu, profesor jen pokýval hlavou a já si všiml, že mi do karty za pitvu napsal jedničku. Ze zbývajících otázek jsem měl dvě dvojky a dvě jedničky a napjatě jsem čekal, jak to dopadne. Examinátor se projevil jako nanejvýš spravedlivý: v indexu se objevila výborná a podpis dr. K. Žlábek. Zařekl jsem se, že pokud se někdy stanu učitelem, vždy se budu snažit podle vzoru profesora Žlábků dělat z dílčích známek aritmetický průměr a ten pak zaokrouhlit. A toto své předsevzetí plním, pokud ovšem některá z otázek není zodpovězena nedostatečně.

Nemohu si pomoci, abych necitoval krásnou příhodu, kterou během studia zažil nynější patolog docent Wotke. Obklopen studenty seděl v pitevně profesor Žlábek a pítval hlavové nervy. Přišel jeden kolega, jménem dejme tomu Vorel, rozhrnul dav mediků a nevšimnuv si profesora pravil: „Kdo to tak zmrvil?“ Profesor Žlábek se projevil jako formát, nehnul brvou a odvětil: „Já, pane kolego. Ale ono to skutečně lépe nešlo.“

Dalším předmětem, který mám v indexu zapsán, je biochemie. Ač jsem byl na ni velice zvědav, nezaujala mě tak jako chemie. Ani přednášky profesora Oktaviána Wagnera mě nebavily a jediné, co mi z nich zůstalo, byla jeho karikatura. Pan profesor byl mohutný, holohlavý muž široké šíje, takže nebyl problém ho nakreslit, když se otočil a na tabuli maloval chemické vzorce (obr.). Tenkrát dostal státní cenu člen katedry docent Talafant, tuším za výzkum metabolismu žlučových barviv. Překvapilo nás to, nikdy bychom to do toho nenápadně vyhlížejíciho člověka neřekli.

Biochemii mě zkoušel docent Ševela a byl velice na vážách, jakout známku mi dát. Nakonec napsal do indexu výborně, ale s dlouhým minus, což se tenkrát ale oficiálně nebralo v úvahu. Kupodivu si mě zapamatoval, a když mě následujícího roku náhodou potkal, vyptával se, jak jsem si vedl u dalších rigoróz, a zjistiv, že se s tou výbornou příliš nezmýlil, byl velice spokojen. Docent Ševela bohužel v poměrně mladém věku zemřel, patrně na leukemii. Byl to můj první vysokoškolský učitel, jemuž jsem šel na pohřeb.

Praktická cvičení z histologie a embryologie se v prvním semestru konala v provizorní učebně v suterénu. Jména asistentů mi bohužel vypadla, dobře si však pamatuji na své neobratné pokusy uvidět a namalovat Golgiho aparát buňky. Na histologii jsem tenkrát dostal radu, kterou jsem v budoucnosti jako asistent předával svým studentům: „Kreslete to, co vidíte, ne to, co si myslíte, že máte vidět.“

Skutečně je obrovská chyba pominout, co skutečně pozoruji, a snažit se vidět, co se popisuje v knihách. Vždyť já se ještě učil, že člověk má v buněčném jádře 48 chromozomů; teprve později se ukázalo, že je jich tam jen 46. Jiným příkladem je vzhled částic adenovirů, virů postihujících hlavně respirační sliznice a spojivku. Jsou to krásné dvacetistěny, z jejichž vrcholů čnějí krátká vlákna podobná špendlíkům. Tato vlákna však na elektronoptických snímcích publikovaných ve starších učebnicích vidět nejsou. Když byla popsána, autoři starších snímků zjistili, že si jich na svých originálních snímcích nevšimli a do učebnic je prostě vyretušovali.

Histologii nám přednášel profesor Mazanec. Měl ve zvyku během výkladu pochodovat před tabulí podél stolu. Vždy když přišel k jeho konci, učinil čtvrtobrat, opřel se o stůl stehny, obrat dokončil a kráčel zpět. Říkali jsme tomu, nevím proč, že „kulminuje“. Profesor Mazanec přednášel velice pěkně a svůj výklad doplňoval názornými kresbami pomocí barevných kříd. Jednou ho při přednášce zastupoval tehdejší docent Dvořák, snažil se, co mohl, ale bylo to nebe a dudy. Prof. Mazanec byl první, z jehož úst jsem slyšel slovo páteř vyslovené s krátkým a – mám pocit, že to byla taková libůstka učitelů brněnské fakulty.

Od jarního semestru se histologická praktika konala v nově rekonstruované cvičebně ve druhém patře zadního traktu na Joštově ulici. Cvičebně vládla sympatická paní Macherová, která sklíčka s preparáty poznávala pouhým okem a vždy správně poradila, co na nich máme vidět pod mikroskopem. Neocenitelná byla její pomoc před zkouškami, kdy jsme tam někteří chodili studovat nachystané preparáty. Tehdy jsem se tam potkal s kolegyní Drahou Brožovou, kvůli níž jsem se v první třídě na základní škole na Hapalově v Řečkovících jednou popral. Byla to krásná dívka s nápadně dlouhými vlasy a dlouho jsem vydržel být do ní tajně zamilován.

Zkouška z histologie se neobvykle protahovala. Všichni už jsme měli hotovo praktikum a profesor Mazanec nikde. Litovali jsme ho, protože asistent nám sdělil, že pan profesor musel do noci bádát ve sklepech u mikroskopu a tudíž se opozdí. Posléze přišel a začal zkoušet. Vůbec si nepamatuji, co jsem měl za otázky, byť jsem dostal jedničku. Zato mi dobře utkvělo v hlavě, že ho během zkoušení kdosi navštívil a hned u dveří zahlaholil: „Tak do kolika jste to tam dole včera táhli?“ A hned bylo jasno, o jaké bádání asi šlo.

Fyziologický ústav, umístěný na Komenského náměstí ve zvláštní budově na konci dvora, na nás působil lehce skličujícím dojmem; že by za to mohly staré aparatury v praktikárně či válce kymografů, které nad plamenem svíček zručně začerňoval pan Baruš? Do praktik jsme měli chodit připraveni, existovala k tomu jakási příručka, nebyla však šťastně napsána, a tudíž jsme se k nachystaným pomůckám stavěli s rozpaky. Jestlipak se ještě na fyziologii používají k pokusům žáby jako za nás? A dodnes se medicí píchají odpichovátkem do zad, aby si ověřili, že vzájemná vzdálenost kožních bodů vnímajících bolest činí na zádech i několik centimetrů? Ale abych fyziology nepomlouval, v jednom praktiku nám demonstrovali třeba vyšetření rentgenem, což na nás udělalo mohutný dojem.

Vládce na fyziologii byl profesor Kruta. Za války prý sloužil v západní armádě. Jeho přednášky nebyly nijak oblíbené, vadila nám jeho nepřijemná, až mečivá dikce. Řadu let jsem ho považoval za člověka, který přednášet neumí, až jednou po promoci jsem ho na jakémsi spolku lékařů slyšel přednášet o Purkyňovi. Byl to jeho koníček a já tiše žasl, jak procítěně, krásně a srozumitelně o něm přednáší. V duchu jsem ho odprošoval.

Z celé učebnice fyziologie si dnes pamatuji jen část odstavečku napsaného petitem, kde stálo, že „starosta města Corku MacSweeney, uvězněný za irských bouří roku 1920, zemřel ve vězení po 76 (?) dnech hladovky“. Zbytek znalostí se vytratil kdovíkam, nicméně v indexu zůstala další výborná. Byl jsem na ni velmi hrdý, protože fyziologie byla ve 2. ročníku poslední zkouškou z velkých lékařských oborů a ze všech jsem dostal výbornou.

Kromě letního výcvikového kurzu, který byl posléze škrtnut, posledním zapsaným předmětem byla mikrobiologie. Končila v tomto ročníku jen zápočtem, podepsal ho budoucí docent Polster. Jako zapálený čtenář Kruifových Lovců mikrobů a Bojovníků se smrtí jsem na ni byl nesmírně zvědavý. Praktická cvičení se v tomto semestru konala ve zvláštní, půlkruhové místnosti na ústavu patologické anatomie. K osvětlení mikroskopů sice sloužily ještě staré Šiklovy lampy, imerzní objektivy však byly na rozdíl od dnešních typů velice odolné, takže i když se nám občas podařilo promáchnout podložní sklo s preparátem, funkci objektivu to většinou neohrozilo.

Šéfem ústavu se tenkrát stal asistent Jandásek. Přednášel velice poutavě a používal velmi svérázných příkladů, kupř. rozdíl mezi čistým a špinavým a mezi sterilním a nesterilním demonstroval na příkladu talíře kontaminovaného lejnem a pak buď umývaného nebo autoklávovaného. Jak přišel na lejno bůhsud, ale dodnes jsou mi tyto rozdíly jasné. Několik nás z ročníku se tenkrát domluvilo a začali jsme chodit na mikrobiologii takzvaně fiškusovat. Hodiny jsem trávil nad obarvenými pre-

paráty sputa a snažil se v nich uvidět vše, co tam předtím zkušenější popsal. Když si chudák paní doktorka Svobodová uvědomila, že medicí po ní odpoledne kontrolují odečtená sklíčka, propadla málem panice, že neodčítá náležitě pozorně.

O mikrobiologii se ještě rozepíšu v následující kapitole, nyní jen zmínka o tom, že jednoho dne jsem na chodbě ústavu potkal pomalu kráčejícího vyššího starého pána, jehož s viditelným respektem doprovázel asistent Jandásek. Údajně to byl bývalý přednosta ústavu profesor Tomášek.

Popisovaná stránka indexu končí razítkem, že jsem splnil podmínky pro postup do 3. ročníku. Přes kulatý otisk úřední pečeti je podepsán děkan prof. Toman.